

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ
Nr. 10 2005 • ANUL XV • CHIȘINĂU



LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ

de știință și cultură

Nr. 10 (124) 2005
octombrie

REDACTOR-ŞEF

Alexandru BANTOŞ

REDACTOR-ŞEF ADJUNCT

Grigore CANȚĂRU

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexei ACSAN, Ana BANTOȘ, Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEȘLEAGĂ, Mircea BORCILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (București), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Anatol CODRU, Nicolae CORLĂTEANU, Nicolae DABIJA, Boris DENIS (consilier juridic), Demir DRAGNEV, Stelian DUMISTRĂCEL (Iași), Andrei EȘANU, Iulian FILIP, Gheorghe GONȚA, Victor V. GRECU (Sibiu), Ion HADÂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iași), Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCĂȘ, Valeriu RUSU (Franța), Marius SALA (București), Dumitru TIUTIUCA (Galați), Petru ȚARANU (Vatra Dornei), Vasile ȚÂRA (Timișoara), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

Pentru corespondență:
Căsuța poștală nr. 83,
bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova.
Tel.: 23 87 03, 23 46 98
e-mail: limba_romana@mail.md

Un neam nu e niciodată o realitate închisă, sfârșită, ci o realitate vie. El nu e numai o realitate naturală, ci și o realitate etică; destinul unui neam nu e dat o dată pentru totdeauna, el se actualizează problematic pentru fiecare generație și pentru fiecare om. Istoria e plină de neamuri care s-au stins și sunt și neamuri care și-au trădat destinul.

Pentru fiecare din cei care avem temeiuri să ne simțim români, neamul se-nfățișează ca o *chemare*...

Mircea VULCĂNESCU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

EDITOR: colectivul redacției
ISSN 0235–9111

LECTORI: Elena ISTRATI, Veronica ROTARU
PROCESARE COMPUTER: Oxana BEJAN
Com. nr. 117, Tipografia „Balacron”, mun. Chișinău, Calea Leșilor 10

Coperta I: *Compoziție zoomorfă*, 2004, Lucia Bâlba
Coperta IV: *Casă pe colina Pușkin*, 1996, Ludmila Țoncev

Revista *Limba Română* – 2006

Contribuții importante la crearea unui spațiu al comunicării libere între toți cei interesați de limba, istoria și cultura românilor.

Rubrici permanente – *Cum vorbim, cum scriem?*, *Sociolingvistică*, *Analize și interpretări*, *Pro didactica*, *Poesis*, *Comunicare și limbaj*, *Știință și filozofie*, *Permanența clasicilor* ș.a. – susținute de specialiști notorii din Republica Moldova, România, Franța, Germania, S.U.A. ș.a.

Suport didactic pentru procesul de învățământ, inclusiv pentru examenul național de bacalaureat.

Abonați-vă la revista *Limba Română*

Abonamentele pot fi perfectate la agențiile „Poșta Moldovei” și „Moldpresa”. În România – la Rodipet (a se consulta catalogul publicațiilor din Republica Moldova, poziția 77075).

Așteptăm pe adresa **Căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134, Chișinău, 2012, Republica Moldova** cărți nou-apărute și reviste de cultură, pentru a fi prezentate și recenzate.

Orice articol publicat în revista *Limba Română* reflectă punctul de vedere al semnatarului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Materialele nepublicabile nu se recenzează și nu se restituie.

SUMAR

ARGUMENT

Liviu DAMIAN. Un mod de a fi
5

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

Dumitru TIUTIUCA. În lumea
lui Caragiale
6
Viorel DINESCU. Dincolo de
Isarlîk
15
Diana VRABIE. Imaginea din
oglindă
19

GRAMATICĂ

Alexandra GHERASIM. Valori-
zare estetică prin conversiune
25
Marcu GABINSCHI. Alau-
temia inclusivă confixal-sufixa-
lă – o trăsătură globală a limbii
române
31
Liuba PROCOPII. Posibilități
de conversie a participiului
42
Raisa GALBEN. Modalități de
redare a cauzalității în limba ro-
mână
50

SOCIOLINGVISTICĂ

Gheorghe MOLDOVANU.
Rolul lingvistului în procesul de
planificare a funcționării limbilor în
societate
56

ACTUALITATEA CLASICI- LOR

Constantin CIOPRAGA. Sa-
doveanu – construind
65
Liviu PAPUC. Mihail Sadovea-
nu și Iașii la 1925
69
Mihail SADOVEANU. Despre
Iași; Constantin Stere
71

POESIS

Marcela BENEĂ. *Istoria; Bună
dimineața, inspirație!; Despre mine,
poezie, poeți și alte lucruri; Cine,
neconținut, desenează?; De par-
că ochii tăi plâng; Armonie; Sfârșit
de septembrie; Cine stă, neștiut?;
Noiembrie; Martor*
76

LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Velimir HLEBNIKOV. *Muntenii;
Fratele; Vânătorul Usa-Gali; Stânca
din viitor; Ramura de salcie*
83

CUM VORBIM, CUM SCR- IEM?

Ion CIOCANU. *Service se
scrie, [servis] se pronunță; Janta
și geanta; A remonta, remont, re-
montă*
94

ROMÂNA PENTRU ALO- LINGVI

Alexei ACSAN. Vreau să vor-
besc românește (II)
98

IN MEMORIAM: NICOLAE CORLĂTEANU

Anatol CIOBANU. O viață
închinată școlii și filologiei naționale
112

Silviu BEREJAN. Patriarh al
filologiei basarabene

116

Alexandru BANTOȘ. „Sunt o
voce a generației mele...”

121

TESTAMENT

Nicolae CORLĂTEANU. Cre-
zul meu; Las vouă moștenire...

125

CO-LABORATOR

Tatiana BUTNARU. Semni-
ficații mitologice în poezia lui Gri-
gore Vieru

129

Elena MĂRĂSCU. „Paradisul
pierdut” al copilăriei în creația lui
Ion Creangă, Charles Dickens și
Mark Twain

133

Svetlana DRAGANCEA. As-
pectul psihologic al imaginii publi-
citare

136

PRO DIDACTICA

Constantin ȘCHIOPU. Mo-
dalități de investigație în proza de
analiză psihologică (*Pădurea spân-
zuraților* de Liviu Rebreanu)

140

RECENZII

Dorina-Claudia TĂRNĂUCEA-
NU. Diplomatica de limbă latină din
Moldova medievală într-o interpre-
tare lingvistică și stilistică

145

Ion CIOCANU. Un memorialist
lucid și curajos

152

AUTORI

160

Liviu DAMIAN

UN MOD DE A FI

Tot ce vă spun nu e nou pentru voi.
O știe oricine mai bine ca mine.
Și boarea de vânt, și frunza-n zăvoi.
Și firul de apă doinind sub coline.

O știe hârtia, paharul la cină
o știu telefoane cu limba prelungă.
O știe copilul, acel de-o să vină
cândva să ne spună: rușine, v-ajungă!

Avem slăbiciunea de-a nu ne cunoaște.
De-a nu ne susține, de-a nu ne cinsti.
Bârfeala un pic mai devreme se naște
decât se așteaptă și ar trebui.

Vorbesc doar de unii, nu toți și nu toate
vizați sînt aicea, există imuni
la bârfă sau alte mărunte păcate
de ei se zvonește că-s demni și că-s buni.

Vorbesc doar de unii pe care îi știe
ciudată, dar vie, simțirea ce-o am:
cu unu-s prieten, în ospetie
la altul nu îmblu, al treilea mi-i neam.

Ogorul, se știe, azi nu se împarte
e-n glie și-n om o simțire comună
Și plaiul, și graiul, și ochiul din carte
păstrate se cer de un stil ce le-adună.

De-atâta mi-i soră făclia ce arde
aici în fereastră, acolo-n cuvinte
și sus – peste toți – în zvâcniri de stindarde
și dincolo-n preajmă de umezi morminte.

Iertată să fie, de-i teamă deșartă
dar inima iarăși mă doare sub haină:
vreun frate, probabil, defaimă cu artă
pe altul. Acuma, la oră de taină.

Chișinău, 1981

Dumitru TIUTIUCA

ÎN LUMEA LUI CARAGIALE

• „MĂ, RICĂ SÎNT EU...!”

Cunoscându-l destul de bine, Eminescu l-a poreclit pe Caragiale „cinicul”, având și motivele sale personale, temeinice, iar Titu Maiorescu a vorbit de mai multe ori despre „characterul său urât”. G. Ibrăileanu a demonstrat, pe mai multe pagini, „răutatea” literară și chiar sufletească a lui Caragiale: „Muza sa este răutatea, vulgaritatea și prostia contemporanilor săi. Și nu că vede lucrurile mai rele decât sunt, dar el nu vede decât răul”¹. Adăugăm afirmația aceluiași G. Ibrăileanu conform căreia Caragiale i-ar fi spus despre personajele sale: „Îi urăsc, mă!”². Din astfel de considerente, lumea lui Caragiale a fost interpretată, exagerat, ca una imorală, decăzută, mediocră etc. Au existat fel de fel de formule de sancționare a umanității operei lui Caragiale. Personajele lui sunt împinse în cele mai defavorabile zone ale socialului, moralului ori politicului, fără a avea o șansă de salvare dintr-un asemenea Infern; nici măcar în Purgatoriu! Ele sunt: mofangiul, mitocanul, mahalagiul, „lume de mână a treia”, prostul și prostia, care dau „aripi tipurilor lui Caragiale” (G. Ibrăileanu), tembelul, „moralist fără iluzii față de natura umană” (P. Constantinescu), „omul kitsch” (Șt. Cazimir) etc. „Lumea lui Caragiale este a hatărului,

a conviețuirii cu minciuna, a fondului luat nu prea în serios, a compromisurilor, a îngăduirilor: care mai mult decât să iște repulsia, poate ar trebui să constituie confirmarea îndrăzneței zicale populare: decât o judecată dreaptă, mai bine o împăcare strâmbă”³, scria N. Steinhart. Și Eugen Ionescu a fost unul dintre aceia care au interpretat personajele operei caragialiene drept imorale, decăzute, mediocre etc. S-a mai afirmat, nu de puține ori, în unele studii critice, că personajele lui Caragiale ar avea o psihologie cam superficială, care ar da naștere unui anumit gen de comic.

Au fost și alții care au crezut că „oricât de departe ar fi împins nedreptatea, raportată la cruzimea reală a contemporanilor săi, răutatea lui Caragiale n-ar trebui comparată decât cu severitatea filozofică a tuturor scriitorilor moraliști”⁴. În sfârșit, Al. George consideră că radicalismul lui Caragiale urmează o linie a vremii, dar depășește tot ce se făcuse până atunci, cu excepția lui Maiorescu.

Este însă reală imaginea unui Caragiale cinic? Aducem împotriva unor astfel de interpretări câteva argumente. Unul dintre ele are în vedere esențialitatea creștină a gândirii și simțirii lui Caragiale, așa cum rezultă ea dintr-o serie de articole publicate de acesta în revistele vremii, dar uitate între timp de către editori. O recentă antologie, **Nimic fără Dumnezeu**⁵, reactualizează tocmai această dimensiune pusă între paranteze până acum și care descoperă un Caragiale cu respect față de valorile creștinismului, iubirea aproapelui fiind una dintre acestea. El respinge libera cugetare și are conștiința absolu-

tului care se numește Dumnezeu, concluzia sa fiind: „Mulțumescu-ți, Doamne! Nimic fără voia Ta!” (*Nihil Sine Deo!*).

Caragiale își cunoștea foarte bine personajele, îi erau familiare; pe unele chiar le și iubea. Avem deseori impresia, așa cum sugera G. Ibrăileanu, „că el ar fi petrecut ceasuri plăcute în tovărășia lui Jupân Dumitrache la un pahar de vin, ori la o sindrofie, cu el, cu Veta și Zița – pentru ceea ce mai rămăsese în ei natural și inocent”. Atitudinea lui critică este una firească la oricare moralist care crede în perfectibilitatea ființei umane. De aceea el nu putea să-și urască personajele, ci doar le-a îngroșat unele trăsături spre a provoca râsul – nu totdeauna sarcastic, dar totdeauna salutar. De aceea, Caragiale i-a spus prietenului său, Paul Zarifopol: „Mă, Rică sînt eu...!”; reamintim, Flaubert spusese și el: „*M-me Bovary c'est moi!*”. Tot G. Ibrăileanu arăta că meritul „de a fi creat oamenii și a le fi dat drumul în lume, la noi îl are numai Caragiale. Numai el, pe pământul românesc, pe lângă suatele de milioane de oameni creați de Dumnezeu de-a lungul vremii, a mai creat câțiva. Și aceasta este arta cea mare. În aceasta stă suprema forță a prozatorului. Creația prin suflare de viață, cum scrie la *Biblie*”. „Omul acesta crea viață jucându-se. Se poate un mai mare semn de tinerețe?... În realitate, un Caragiale nu îmbătrânește niciodată, căci un spirit pur ca el nu cunoaște nici timp, nici spațiu. Caragiale este cel mai mare creator de viață din întreaga noastră literatură. Și, într-un sens, este singurul creator, pentru că numai el singur, în toată literatura română, face concurență stării ci-

vile”. De aceea, din punctul nostru de vedere, opera lui Caragiale se constituie într-o adevărată comedie umană care s-ar putea numi simplu: *Caragialiada*.

O anumită „morgă” estetică ne face, de cele mai multe ori, să supralicitim eul profund, noumenal și să-l minimalizăm, până la desconsiderare pe cel superficial, de suprafață, fenomenal, al operei. Cel profund ne pune, într-adevăr, în dialog cu umanitatea, cu gândurile și simțirile eterne ale acesteia, dar se uită că și simțirile și gândurile omului, individului sunt la fel de eterne și autentice. Personajele lui sunt oameni cum suntem și noi, cititorii. Cu toate acestea, obișnuim să luăm în derâdere o mărturisire sinceră a unui personaj caragialian, deși ar trebui să ne recunoaștem fiecare dintre noi în ea.

Spune unul dintre aceștia: „Am și eu o slăbiciune, și eu sînt om! dorințele grațioasei mele prietene, domnișoara Mari Popescu, sînt pentru mine porunci, la cari mă supun cu atît mai bucuros cu cît văd că prietena mea nu abuzează niciodată de influența nemărginită ce știe că exercită asupra-mi...”. Ce poate fi mai generos uman decât o astfel de motivație, o astfel de atitudine de respect civilizat față de cineva simpatizat, cu atît mai mult cu cît, știm, Mari Popescu nu abuzează până atunci de această „slăbiciune”. În acest caz, o astfel de „cedare” nu poate fi decât frumoasă și morală, adică umană. În fond, tînărul domn-povestitor a dorit să-i demonstreze prin fapte domnișoarei Mari cît ținea la ea, formă *sui-generis* de declarație de dragoste! Comicul situației rezultă din faptul că amicul domnișoarei Popescu nu

și-a pregătit temeinic, până în amănunte, gestul său de sprijin. Probabil că și din precipitarea cauzată totdeauna de sentimentul numit dragoste... Și atunci, chiar „lanțul slăbiciunilor”, în sine, nu mai este atât de condamnat, caracterizat drept imoral. El exprimă doar un superb gest de solidaritate umană, fapt destul de rar manifestat în viața cea de toate zilele. Frumusețea lui constă și în dezinteresul material dovedit de întreaga suită de doamne, totul petrecându-se cu grație și efectuându-se din rezonanță afectivă: „Rămânea Mitică Dăscălescu iar repetent, cu toate că ținea la el atâta mamiță-sa Dăscăleasca, la care ține Piscepeasca, la care ține Sachelăreasca, la care ține Iconomeasca, la care ține Diaconeasca, la care ține Preoteasca, la care ține mult grațioasa Popeasca, la care ți u foarte mult eu, la care...”.

• **ȘI NIMICA MIȘCĂ...** Caragiale, spun cei care l-au cunoscut, a fost un „sentimental irascibil” (G. Călinescu), adică un coleric. Observația esențială de la care pornim este că și personajele lui Caragiale sunt mai toate, temperamental, *colerice*. De ce? Poate prin resursele comice pe care le generează un comportament coleric..., deși se spune că nu există temperamente... „privilegiate”.

O sinteză a reacțiilor colerice ni-l arată pe acesta ca pe un excitabil și un inegal în toate manifestările, fiind când năvalnic, nestăvilit, când deprimat, cuprins de panică și teamă. Colericul este predispus către exagerare, și într-un sens și în altul, ceea ce îi periclitează echilibrul emoțional. Pasiunile lui pot crește vijelios și cu forță, pentru ca

în momentul imediat următor să decadă la fel de fulgerător. Este predispus atât la furie violentă, cât și la afecțiuni neobișnuite. Acționează, de cele mai multe ori, înainte de a gândi suficient: mai întâi taie și apoi măsoară, cum se spune. Sunt extravertiți, orientați către lumea exterioară. Evită, de aceea, singurătatea și caută activitățile de grup. Nu prea are deprinderea de a-i asculta pe alții și poate, de aceea, generaliza impresii trecătoare. Le place totuși să conducă activitățile de grup.

Așa se face că personajele lui Caragiale au o „grozavă poftă de bătaie și practică bătaia ca mijloc predict de soluționare a diferendelor”⁶. În *D’ale carnavalului*, Crăcănel amenință: „Cu dinții! cu dinții am să-l rup!”. Mița Baston anunță și ea o răzbunare violentă cu „vitron englezesc”. În *O scrisoare pierdută*, ca și în *O noapte furtunoasă*, mai toate personajele își au momentele lor de violență. Chiar și Tipătescu replică: „Vrea să ne omoare, trebuie să-l omorâm!”. Comportarea lui e sancționată de Trahanache: „E iute! n-are cumpăt... nu face pentru un prefect!”. Prietenii își dau palme unul altuia: „Uite, vezi! ăsta e cusurul lui – e măgar! ...și violent! ...și n-are manieră” (*Amici*), ca și adversarii politici: „A doua oară atacat palme picioare piața endependenți” (*Telegrame*), rivalele în dragoste, care sunt pe cale să se păruie: „Mița: Mitică al dumitale..., Tincuța: Ba al dumitale, obraznico!, Mița: Ba al tău, mojico!” (*Five o’clock*).

Trebuie să mai spunem că există, în comportamentul personajelor lui Caragiale, o dinamică rezumată excelent de Conu Leonida, deși noi ne amuzăm de vorbele lui: „Omul, bunioară, de par egzemplu, dintr-un nu-știu-ce ori ceva, cum e

nevricos, de curiozitate, intră la o idee: a intrat la o idee? fandacsia e gata; ei! și după aia, din fandacsie cade în ipohondrie. Pe urmă, firește, și nimica mișcă.” De aceea, aproape totdeauna se manifestă la personaje o *primă furie*. Odată trecută aceasta, lucrurile intră în făgașul lor normal. „Ne-am mărginit a duce la secție pe provocator până i va trece momentele de *primă furie*” (*Proces-verbal*) sau: „Agrisorul smucind voit fugi și directorul *prima furie* lovind piciorul spate gios” (*Telegrame*) etc. Înflăcărat de dezbaterile politice și stresat de evenimentele de stradă, până și Leonida ajunge în starea lui „și nimica mișcă!”, dovadă sărbătoarea Lăsatei secului pe care este gata să o interpreteze ca pe o nouă... *revoluție*.

Aceeași violență, primă furie, o manifestă indivizii, mai ales când este vorba de „*trădarea în amor*”, sentiment complex, de total disconfort și imprevizibil în reacții. Femei și bărbați, familii și familiști, toți sunt mânați de *interes* și „*traducere*”. Cuplurile întrețin legături concubine, provizorii, suspectându-se neliniștitor de „trădare”; în amor, bineînțeles. Ele se ceartă și se împacă, se *traduc* și se iartă, se amenință și se recombina sub un cer eliberat de orice constrângeri. Acest lucru îl realizează atât personajele feminine din *O noapte furtunoasă*, cât și Rică Venturiano, de aici panica lui, comică doar din punctul de vedere al spectatorului, observatorului exterior care, trebuie să mărturisim, dovedește suficientă superficialitate față de psihologia personajelor caragialeene și stările lor limită.

În astfel de situații, mai ales de gelozie, *femeile amenință cu sinuciderea* (dar nu numai ele!),

iar *bărbații cu crima*, acestea fiind formele de manifestare a *primei furii* la ei. Porția Popescu, din schița *Groaznica sinucidere din strada Fidelității*, „care era foarte simțitoare, de multe ori, în momente de supărare, amenința că se va sinucide”. Până și Zoe vehiculează ideea sinuciderii: „Mă omor înainte de izbucnirea scandalului, astăzi, acum, aici!”. La fel o amenință și Chiriac pe Veta: „Dar dacă eu oi muri? (se repede și ia spanga de la pușcă) Vezi dumneata spanga asta? [...] Dacă nu mai este nimic între noi, spune-mi dumneata cum să mai trăiesc! Dacă mă lași, dacă nu mă mai vrei, tot mort sînt și eu; mai bine, lasă-mă; adio, viață! (se smuncește) Lasă-mă!”. Până și Ghiță Țircădău își avertizează fosta consoartă, informat despre noul ei amor: „Dar să știu bine că merg cu el de gât până la Dumnezeu, tot n-ai dumneata parte de un așa ceva”. Aceeași amenințare nebună rostește Chiriac: „Nu scapă el, cocoană, nici mort din gheara mea!”. Bineînțeles mai „aprins” decât toți ceilalți este Jupân Dumitrache. Dumnealui e grozav, o adevărată primejdie, decise să răzbune cu o crimă cadavrul ambițului sacru: „Mi s-a dus ambițul, nu mai voi să știu de nimic! Mi s-a necinstit onoarea de familist, acum nu mai îmi pasă măcar să intru și-n cremenal!”. Aceeași hotărâre ia și Mița din *D’ale carnavalului*: „Mița (izbucnind): La amantul d-tale?... Amantul d-tale... a fost... era... este... amantul meu! D-ta, ca o infamă, mi l-ai răpit! (luând o poză de atac și cu tonul tragic). Una din noi două trebuie să moară!”. În realitate, considerând lucrurile în registrul normal, nu este nimic de răsunător în astfel de scene, iar amenințărilor

trebuie luate în toată gravitatea afirmației lor. Așadar, toate personajele, mai ales cele din comedii, sunt angajate datorită pătimirii în amor, *până la nebunie*, în momentele ei critice, cheltuindu-se într-un ambiț năvalnic, vorba ceea: „Dragoste chioară și amor ghebos!”. Bărbații supun femeile la un continuu *eziriciț* de control, ca în plin feudalism, cu regretul, probabil, că s-a renunțat la obiceiul centurilor de castitate. Fiecare își apără *ambițul* ferindu-le și mai ales ferindu-se de *afrontul* inoportunilor.

Mai toți eroii își recunosc franc *sminteala* (citește *pasiunea* „până peste poate”). Cel mai patetic o spune în scris Rică Venturiano: „Angel radios! De când te-am văzut întâiași dată pentru prima oară, *mi-am pierdut uzul rațiunii*”, dar o reconfirmă și în declarații orale, rostite în cadențe sonore, împrumutate din Bolintineanu: „*Sunt nebun de amor*, Da, fruntea mea îmi arde, tâmpile-mi se bat, sufer peste poate, *parcă sunt turbat*”. „Sergentul” Chiriac își mărturisește și el, cu aceeași pasiune dereglată, nebunia spre care l-a împins amorul pentru Veta: „Da! *Sînt nebun*, firește că sînt nebun, m-ai înnebunit dumneata”. Nebunia determinată de ambițul erotic diferă de la un personaj la altul. La Venturiano, care face poezii turmentate: „*Un poet nebun* și tandru te adoră, ah! Copilă! / De a lui pozițiune turmentată fie-ți milă”, nebunia cade zgomotos în suferință disperată și solitudine nemângăiată, într-o buimăceală lacrimală: „June tânăr și nefericit, care suferă peste poate și iubește la nemurire”. Cum ei înșiși recunosc, nebunia lor este orbire. Toți își iubesc consoarta, vorba lui Venturiano, „precum iubește

sclavul lumina și orbul libertatea”. Sclavi ai amorului, ei sunt orbi de ambiț. Apoi, „orbiți” fiind („Uite așa se orbește omul la necaz”), ei nu văd ceea ce există și-și imaginează scenarii. Și astfel, cu o asemenea atitudine, bărbații se fixează la nivelul unei ironii perpetue, cea închipuită de bărbatul onorabil, contrazisă însă de imaginea reală a încornoratului comic.

Criza nebuniei este traversată chiar și de cele mai ponderate, sigure pe sine personaje: Zoe Trahanache și Tipătescu; cât despre Cațavencu, faptul nu are de ce să ne mire. „Om nebun! ți-ai pierdut mințile?”, îi spune Zoe acestuia. Numai că, din pricina nebuniei lui Cațavencu, nici Zoe și nici prefectul nu se mai comportă normal. Tihna lor de vechi amanți se spulberă, acuzându-se reciproc de gesturi greșite. Lupta electorală dintre partida guvernamentală și cea din opoziție se mută de pe arena publică pe terenul fragil al nervilor, urmând să cedeze cel care își pierde mai repede cumpătul. Adversarul poate fi eliminat înnebunindu-l, lucru care nu-i scapă șiretului Cațavencu: „În sfârșit, capitulează! Se putea altfel? [...] Amabilul Fănică trebuie să facă venin de moarte... atât mai bine pentru mine! Își pierde mințile atât mai rău pentru el!”⁷. Ambiția nebună a lui Cațavencu zgâlțâie serios nervii lui Tipătescu, dar și ai Zoei, ambii traversând clipe foarte apropiate de ruptură. Șocat de îndrăzneala directorului de la *Răcnetul Carpaților*, prefectul decide, folosindu-se de Ghiță, anihilarea imediată a neașteptatului adversar. Pentru Zoe, o astfel de măsură e curată nebunie: „Cu un mișel ca el, când ne ține la mână așa de bine,

lupta ar fi o copilărie, o nebunie”⁸. Nici ieșirea lui Tipătescu care, înjurând groaznic, se repede cu bastonul la Cațavencu nu este aprobată de Zoe: „Fănică, ai înnebunit?”. Zoe vrea o împăcare cu Nae Cațavencu. Liniștindu-l pe Tipătescu, ea speră să realizeze un acord, fie și cu prețul unui scaun de deputat oferit șantajistului. Dar politica nu poate urma drumurile fanteziste ale unei femei neglijente în relațiile sale particulare. Onorabila doamnă Trahanache, eșuând în pactizarea cu inoportunul pretendent la deputăție, își iese ea însăși din minți: „Fănică, ai milă de mine, o zi încă de astfel de chinuri și nu mai pot trăi... înnebunesc (își ia capul în mâini și plânge)”⁹. Momentul când lui Cațavencu (și deci și scrisorii) li se pierd orice urmă, împinge la limită rezistența nervilor Joițișii: „A! înnebunesc de frică”. Amantul constată el însuși că mintea femeii iubite s-a pierdut: „Zoe! Ești nebună!”, iar Ghiță, în automatismul său verbal, se grăbește să-i întărească spusele: „Curat nebună”. Cu mintea neputincioasă, amenințată să-și piardă onoarea și iubirea, Zoe recunoaște prăbușită: „Da, sunt nebună! și ție trebuie să-ți mulțumesc de asta”.

Trecând prima furie, le trece și gândul crimei sau al sinuciderii. Acest comportament labil este motivat temperamental, dar și existențial și nu are nimic de-a face cu inconsecvența ori cu falsitatea afectivă, cum iarăși au fost interpretate multe din personajele caragialiene. Zoe însăși, după conflictul la limită avut cu Cațavencu, imediat ce intră în posesia scrisorii, devine brusc generoasă de parcă nu s-ar fi întâmplat până atunci nimic: „Scoală-te, ești bărbat, nu ți-e rușine! [...] Ești un om rău... mi-ai dovedit-o-...

Eu sînt o femeie bună... am să ți-o dovedesc.” După ce Miță Baston află că spițerul în loc să-i dea „vitron”, i-a pus în sticlură „cerneală violentă”, răsuflă ușurată: „M-a-nșelat spițerul..., mai bine!”. La fel i se întâmplă și lui Crăcănel: „Am plâns, cum plâng și acuma, căci eu țiiu mult la amor; am plâns și am iertat-o..., pe urmă am prins-o iar, și iar am plâns, și iar am iertat-o; nu de multe ori, dar cam des... așa cam de vreo cinci-șase ori...”. Deși Pampon este în rivalitate declarată cu Crăcănel, trece instantaneu la o atitudine de aparentă tandrețe, consolându-l și ștergându-i lacrimile: „Nu mai plânge, nu șade frumos, un volintir ca d-ta...”.

Așa se face că o altă dimensiune afectivă a colericului vizează predispoziția către *depresie și melancolie* și, de aici, către *melo-dramă*.

Deși mai avem și alte exemple care să pună în evidență faptul că *temperamentul trebuie să constituie și în cazul operei literare un interesant criteriu de caracterizare a personajului*, mai arătăm că le mai e specific colericilor reflectarea acestei dinamici afective pe fața lor, schimbându-și brusc culoarea. Lucșița, din *La Moși...*, la un moment dat „se face roșie, apoi galbenă și pe urmă simte o sudoare rece, și iar fierbinte și iar roșește”. Lefter Popescu, din *Două loturi*, când îl vede pe șef la berărie „se face palid”, iar în final „simte o sfârșeală și cade, alb ca porțelanul”. În schimb, madam Popescu „pe cât își aducea mai limpede aminte de domnul Lefter, pe atât... se tulbura, se roșea, se-ngălbinea...”. În *Five o'clock*, când este anunțată sosirea mamei Protopopescu, despre care tocmai se discuta, „Mândica se face

roșie, Tincuța vânătă, eu galben". Depășit însă repede momentul, „cele trei dame se sărută afectuos”. Știind ce i se întâmplase odată, Jupân Dumitrache mărturisește: „Cum auzii eu de Iunio, mă făcui verde la față” sau: „Cum m-a văzut... că trebuie să fi fost schimbat la față, cum sînt eu când mă necăjesc” etc. Farfuridi și Brânzovenescu vor să ghicească în ce ape se scaldă Tipătescu tot după culoarea feței acestuia:

„Brânzovenescu: *E galben!*

Farfuridi: *Ce roșu s-a făcut!*”.

• CINE A SCRIS O NOAPTE FURTUNOASĂ?

Cel mai interesant și mai subtil personaj-narator este, după părerea noastră, Nae Girimea din *D'ale carnavalului*. Și el conștientizează situația conflictuală drept una demnă de o piesă de teatru, deci de artistic, registrul dramaticului conținând mai puțin în această ordine de idei. Astfel el îi scrie Didinei Mazu: „Trebuie să ne vedem deseară ca să-ți spui cum decurge în defavor toată intriga asupra romanțului nostru, să juri că devine ca la teatru”. Numirea modelului melodramatic contemporan și parodiat de însuși Caragiale este cât se poate de clară. „Romanțul” ce se juca pe unele scene bucureștene răspundea nevoii de confirmare a sa în realitatea relațiilor interumane, de unde și popularitatea lui ca gen. Ce altceva erau și piesele jucate pe scena Iunio, acele mofturi nemțești care se prelungeau prin cele două dame, Veta și Zița, și în casa lui Jupân Dumitrache, ca-ntr-un fel de *love-story* actual. Realizând gravitatea încurcăturilor în care intrase ca amant a două femei și

încornorând în același timp doi bărbați geloși, Girimea se oferă să le „isplice” celorlalți cu „filozofie”, ceea ce se întâmplase; evident, nu ce se petrecuse în realitate, ci așa cum îi convenea lui să iasă basma curată: „Se înțelege c-a fost o încurcătură, cum se-ntâmplă totdeauna în carnaval... Ei, D'ale carnavalului! Să-mi dați voie, conitelor, să vă isplac eu încurcătura pe larg la masă”.

„Isplicația” lui Girimea a fost, firește, o minciună, o invenție, pentru că cei mai mulți știau evoluția adevărată a evenimentelor. Și atunci, ceea ce va povesti va fi de fapt un alt scenariu, o altă piesă *D'ale carnavalului* scrisă de data aceasta de Nae Girimea... pe o idee de I. L. Caragiale, cum s-ar spune. Fără să bănuim, ni se sugerează astfel că am fi asistat la un fel de teatru în teatru. Aceeași referențialitate o numește, la un moment dat, și Tipătescu: „Ce Dumnezeu! ești femeie în toată firea, nu mai ești copil. Atâta neglijență nu se pomenește nici în romane, nici într-o piesă de teatru”.

Constatarea noastră este cât se poate de serioasă și ea ilustrează conceptul de final deschis: piesa nu se încheie odată cu lăsarea cortinei. El implică activ, incită fantezia spectatorului, lăsându-l acum pe acesta să-și imagineze ceea ce le-ar fi spus Nae Girimea referitor la cele întâmplate. În acest moment fiecare spectator devine, la rândul său, un scenarist, de astă dată „după o idee de”... Nae Girimea! Solicitând însă colaborarea spectatorilor la scenariu, acest Don Juan, Casa-nova, Barbă-Albastră etc. ne pune pe fiecare în postură de încornorat, pentru că acțiunea se cerea concepută în așa fel, încât „trădații în

amor”, Pampon și Crăcănel, să-l creadă verosimil, spre liniștirea lor. Trebuie să recunoaștem subtilitatea ironică a unui astfel de procedeu menit să ne invite de a ne revedea într-un fel comportamentul, ceea ce reprezintă un mod insolit de funcționalitate a vechiului katharsis. Prin aceasta, ceea ce părea doar o încercătură pasageră, de conjunctură, ajunge să sugereze permanență, eternitatea.

Ar mai fi de discutat capacitatea reală a lui Nae Girimea de a crea o altă comedie „la concurență”, cum am zis, cu cea a lui Caragiale. Răspunsul ni-l dă, de data aceasta explicit, total transparent, însuși scriitorul într-o schiță intitulată *Un artist*, unde frizerii sunt asimilați categoriei artiștilor. Ce altceva era și făcător-desfăcătorul de intrigă, bărbierul din Sevillia al lui Beaumarchais? Amintim că Nae Girimea era „frizer și subchirurg”. Spune Caragiale: „Briciul e rudă cu dalta, cu penelul, cu conturul, arcușul, condeiul – mai știu eu cu ce! De aci, neînvinșă pornire către artele frumoase caracteristică la toți bărbierii”. Și acum urmează afirmația decisivă: „O sumă dintre dâștii, împinși de patima lor pentru teatru, s-au făcut artiști dramatici...”. Reamintim, de asemenea, că atunci când cele două amante, Mița și Didina, „cad de-a-ndăratelea pe scaun și leșină”, exclamând nervoase același „A! A! A!”, Nae, pentru a le liniști, apelează la același argument deosebit de eficient, persuasiv al artei: „Aide să punem la cale încheierea comédiei ăștia...”, autocaracterizându-și astfel „romanțul lui” drept comédie.

Așadar, chiar în dramaturgia lui Caragiale aproape fiecare personaj vine pe scenă cu „povestea” lui. Ele nu sunt atât caractere for-

mate, așa cum erau personajele în teatrul clasicist, ci mai mult niște destine, niște vieți cărora li se actualizează, prin reprezentativitatea dramatic-teatrală, doar o secvență din „povestea vieții lor”; de aici nevoia lor stringentă și terapeutică de a se confesa, ori de a povesti. Dramaticul, la Caragiale, este astfel doar un moment al narativului, o secvență reactualizată, adusă în prezent dintr-o înșiruire de alte întâmplări. De aceea, noi nu interpretăm această caracteristică a discursului caragialian ca pe o insuficiență a dramaticului, a cărui specificitate stă, e drept, în tensionalitatea conflictului, ci ca pe un alt mod de a fi al acestuia. De asemenea, în pofida judecății generale a dramaticității caragialiene, interesant este și cum dramaticul conviețuiește la Caragiale cu narațiunea, dar altfel decât în teatrul epic, de mai târziu, al lui B. Brecht. El devine intrinsec epicului. Nu avem în vedere doar abundenta prezență a dialogului în discursul epic, ci, mai ales, aceste insule narrative din discursul dramatic care ne determină să ne schimbăm puțin perspectiva interpretării vocației scriitoricești a lui Caragiale, orientând-o către epic. El este povestitor și în teatru, așa cum G. Călinescu, să zicem, a fost povestitor în a sa *Istorie a literaturii române...* Se descoperă astfel imaginea unui alt Caragiale decât cel clasic, dramaturgul prin excelență.

Revenind la discuția inițială, în textul caragialian nu avem de a face cu o dramatizare propriu-zisă a schițelor, naratorul nu este niciodată exclus cu desăvârșire, importanța intervențiilor sale în text, a modului de organizare a schițelor de către naratorul abstract tind să egaleze

ponderea dialogului, a discursului celorlalte personaje. Mai mult, personajul narator poate fi considerat un alt factor structurant al volumului **Momente** (1901), decât cel tematic. Chiar dacă acesta este sau nu unul și același în toate schițele lui Caragiale, ne aflăm oricum în situația compozițională a „povestirii în ramă”, ca în **O mie și una de nopți** (grupaj narativ cu un singur povestitor), ori ca în **Decameronul** sau **Hanu Ancuței** (grupaj narativ cu mai mulți povestitori). Procedeul acesta își are subtilitatea lui estetic-creativă și contribuie și el la susținerea coerenței de *Weltanschauung* a operei.

În altă ordine de idei, dar tot în legătură cu cele dezvoltate până aici, identificăm și la Caragiale, ca la toți marii povestitori, sintagme, propoziții sau fraze care cuprind în ele adevărate nuclee narrative. În aparență ele sunt descriptive, dar în trăsătura, în secvența de viață surprinse se află adunate tensional o întreagă serie de întâmplări. Prezența unor astfel de sintagme, să le spunem „embrion”, demonstrează relația presupusă dintre o schiță, un moment și o povestire ori o nuvelă. Oricând, o astfel de schiță ar putea fi extinsă, dezvoltată la o narațiune mult mai întinsă, așa cum, gramatical, o frază se poate contrage într-o propoziție simplă, iar o propoziție simplă se poate dezvolta într-o frază. Când Caragiale notează, în schița *Căldură mare*, despre sergentul de stradă, că „s-a descălțat de cizme, să-și mai răcorească picioarele”, evocă o adevărată „mică epopee” a suferinței din cauza căldurii verii, mersului pe jos, uniformei

incomode și așa mai departe. Tot astfel, întregul conflict narativ din *La hanul lui Mânjoală* este anunțat de următoarea remarcă a vizitatorului ce avea de gând să facă doar un scurt popas: „Ce pat!... ce perdeluțe!... ce pereți!.... ce tavan! toate albe ca laptele. Și abajurul și toate cele lucrate cu iglița în fel de fel de fețe... și cald ca sub o aripă de cloșcă... și un miros de mere și de gutui...”, de nu-ți mai dă inima ghes să pleci de aici, adăugăm noi. Și exemplele de acest fel pot continua. Astfel de notații contribuie, evident, la crearea unei atmosfere, dar își oferă și propria lor disponibilitate narativă, putându-se constitui în adevărate paragrafe, capitole etc. de povestiri independente.

NOTE

¹ *Spiritul critic în cultura românească*, în *Opere*, I, Editura Minerva, București, 1974, p. 159-160.

² G. Ibrăileanu, art. *Pe marginea Noptii furtunoase*.

³ N. Steinhardt, *Monolog polifonic*, ed. cit., p. 315.

⁴ Florin Manolescu, *Caragiale și Caragiale*. Jocuri cu mai multe strategii, Editura Cartea Românească, 1983, p. 299.

⁵ I. L. Caragiale, *Nimic fără Dumnezeu*. Articole și note critice. Cu o prefață de Al. Paleologu. Ediție îngrijită de Răzvan Codrescu, 1997; vezi articolul *Nihil Sine Deo*.

⁶ Valentin Silvestru, *Elemente de caragialeologie*, Editura Eminescu, București, 1979, p. 21.

⁷ *Teatru*, ed. cit., p. 128.

⁸ *Idem*, p. 120.

⁹ *Idem*, p. 171.

Viorel DINESCU

DINCOLO DE ISARLÎK

La o mai dreaptă înțelegere a lui Ion Barbu se poate ajunge pe căi diferite, așa cum dintr-un punct la o dreaptă se pot duce, potrivit teoriei lui Lobacevski, o infinitate de paralele. Aproximația este valabilă și în cazul altor poeți și nu face decât să reamintească faptul că orice cititor poate deveni coautor al unei opere printr-o interpretare personală adecvată.

Nu este un secret pentru nimeni că autorul la care ne referim a fost un remarcabil matematician și, totodată, un poet de excepție, care, prin creația sa literară, a deschis un nou drum pentru literatura epocii sale, risipind inerția poeziei epigonice de la începutul secolului al XX-lea; pe de altă parte, spre deosebire de exegeții săi consacrați, noi nu credem că, în cazul respectiv, cele două modalități de cunoaștere sunt coincidente, ci mai curând disjunct-coordonate. Recurgând la o butadă, putem spune că pe câtă vreme matematica își propune să precizeze valori aproximative, poezia are menirea de a aprecia o serie de date precise ale realității.

Există desigur și interferențe mai mult sau mai puțin întâmplătoare, inevitabile, din moment ce ambele discipline fac parte din cultura

universală, dar strădania câtorva tehnicieni literari, majoritatea fără o calificare matematică suficientă, de a impune ca esențiale niște influențe aleatorii ni se pare cel puțin hazardată și, în orice caz, amatoristică. Noi credeam că la etichetarea oficială a lui Ion Barbu ca autor de poezie matematică a contribuit, în primul rând, titlul său universitar, susținut de prestigiul incursiunii în lumea științifică germană, plus snobismul unor confrați care țineau morțiș să pozeze ca inițiați într-o hermeneutică matematică reproiectată cu sensuri filozofice în universul mai diafan al poeziei.

De aici – o întreagă avalanșă de interpretări abuzive în care diverși esteticieni deghizați în subtili cunoscători ai artei cad pradă raporturilor cantitative. Aceștia și-au etalat așa-zisa perspicacitate, divina-teorie, bazându-se pe extrapolări iscusite, dar ilicite, menite mai ales să dovedească marea lor înțelepciune și mai puțin adevăratele intenții ale mesajului artistic. Într-un climat de complicitate literară în care înțelegerea în profunzime era mimată, istoria literară a vremii s-a pomenit baricadată într-o serie de prejudecăți majore, încât chiar și astăzi, în epoca demolărilor frenetice și prea puțin selective, ne este extrem de dificil sau imposibil să le amendăm.

În ceea ce ne privește, în calitate de student perpetuu în ambele discipline intelectuale, ne declarăm în total dezacord cu încercările unor comentatori, pe care, din considerație, nu-i nominalizăm, de a trans-

forma poezia lui Ion Bărbu într-o geometrie cabalistică pseudo-matematică, fantezistă și absolut inutilă. Poezia trebuie discutată în termenii care îi sunt specifici, nu în alte limbe convenționale. Degustătorul de artă vrea să afle, în primul rând, în ce măsură emoția artistică, născută din armonia cuvintelor, potențează înțelesul filozofic al mesajului verbal. Soluțiile astrologice țin de o mentalitate extraliterară și, în fond, nu clarifică nimic.

După părerea noastră, exprimată și cu alte ocazii, atât sursele inspirației ionbarbiliene, cât și intențiile sale artistice trebuie căutate în alte zone, mai puțin metafizice și mai puțin ezoterice. Nu vom trece în revistă aproximările elitiste sau cuantificările hiperspecializate, întrucât preferăm echilibrul interpretării, nicidecum aprecierile paradoxale sau extremiste. Ion Barbu nu este un poet-matematician, așa ceva nici nu există, după cum nu există nici un poet economist, jurist, agrarian, militar etc. Magistratura de poet este superlativă prin ea însăși, alte atribute fiind apendiculare și desemnând, în fond, niște nuanțări formale. Autorul *Jocului secund* este un poet pur și simplu și în această înaltă calitate investighează nenumărate domenii: mitologie, numerologie, istorie, astrologie, matematică, teologie etc., din care extrage tot ceea ce este necesar și semnificativ pentru propria sa creație. Vocația poetică există sau nu există, direcțiile de informare alese de un autor nu fac decât să o particularizeze, avem

de-a face cu un raport similar cu cel dintre *genus proximus* și diferențele specifice.

Dintr-un punct de vedere comparatist, modelul simbolist și parnasian francez ne pare mai mult decât evident. Detaliu curios: și Mallarmé, și Valéry se considerau, într-o oarecare măsură, matematicieni, dar fără a se putea lăuda cu o specializare profesională corespunzătoare. Pe această cale, rigorismul formal și topica sofisticată a meșterilor s-a transmis și la emulul lor, Ion Barbu. Nici mecanica limbii germane nu este străină de sintaxa versurilor autorului la care ne referim. Să luăm un singur exemplu dintr-o mie: „atâtea căile de fire stângi”, incorect din punct de vedere al limbii române dar care, tocmai prin aceasta, aduce un iz de prospețime în atmosfera epigonă a începutului de secol XX.

Semnificativ mai este și faptul că Ion Barbu degustă cu o voluptate nedisimulată sonoritatea însăși a cuvântului, chiar cu riscul de a sacrifica uneori înțelesul comunicării. Limbajul folosit este muzical cu intenție, în consonanță cu programul lui Verlaine poetul preferă „Neperechea și Nuanța”, și poate că de-aici rezultă așa-zisul „ermetism” al scriiturii sale, în fond o sursă de ambiguități nu rareori benefice pentru poezie. Precizia și claritatea din științele exacte sunt deseori suspendate în favoarea unei exprimări voalate, uneori obscure, pline de subtexte și de formulări aluzive, dificil de perceput la o lectură superficială. Există chiar și „apogeaturi”

gratuite: „cir-li-lai”, „uvedenrode”, turcisme și denumiri stranie care te trimit la dicționar. Dar, efectul lor e de suprafață, acestea fiind doar jonglerii verbale cu care autorul se distrează de unul singur.

În consecință, pe acest canal al receptării operei, suntem inspirați a afirma că la Ion Barbu primordială este armonia interioară a versurilor care, pentru a fi degustate așa cum merită, e preferabil să fie citite cu voce tare. Când mesajul poate obstrucționa melodia cuvintelor, el l-a lăsat să cadă în plan secund, de unde și topica sofisticată a textului.

Este adevărat că multe din arcele poeziei lui Ion Barbu au fost decriptate datorită unor analize temeinice, uneori chiar exagerate, dar aceasta nu ne împiedică să decelăm înalta sa informație intelectuală în diferite domenii ale cunoașterii, fapt care l-a condus la practicarea unor ingenioase tehnici a misterului, în general profitabilă pentru poezie atunci când nu cade în enigmatică.

Nu se întâmplă acest lucru! Programul artistic e, în mod sigur, premeditat, ca o reciprocă potențare între fondul de idei novator și expresia în care acesta se înveșmăntează. Poemele lui Ion Barbu mai întâi delectează și abia în planul doi ne conving. Dorința de originalitate cu orice preț a autorului promovează deci un limbaj cât se poate de elaborat și în același timp o simbolistică aparent paradoxală. Din această perspectivă, prima lectură îi creează cititorului o plăcută

surpriză. Cu riscul de a-i întrista pe grifonii unor prejudecăți literare înveterate, vom observa că metrica și prozodia jocului secund nu se distanțează fundamental de cea a lui Ion Minulescu, evident, *mutatis-mutandis*; deși incantația acustică e similară, fondul poeziilor lui Ion Barbu e departe de a cădea în păcatele unui text de muzică ușoară.

Nu, Ion Barbu vrea să fie și chiar este un autor de mare profunzime! Dar, întrucât arta poetică se ferește de comunicări reportericești, denotative, filozofia lui ni se comunică, cum e și firesc, în mod aluziv și metaforic. Se creează astfel un suspans liric la a cărui rezolvare suntem invitați să luăm parte. Cititorul de elită rămâne fidel intenției autorului, în timp ce comentatorii epigonici stăruie în a-și valorifica propriile superstiții literare.

Există însă și un loc central al creației lui Ion Barbu, în care toată lumea se întâlnește. Aceasta este poezia *Joc secund*, inițial numită *Din ceas dedus*, care întrunește toate sufragiile comentatorilor, deși estimările sunt simțitor romanțate. Subscriem și noi păreri că această poezie este o veritabilă carte de vizită a întregii creații a maestrului. Este și motivul pentru care autorul și-a intitulat astfel întregul volum. Vom observa însă că piesa nu diferă mult de cele pe care poetul însuși le-a repudiat. În acest gest putem presupune o poziție paradoxală, eronată a poetului față de criteriile perene ale artei pe care nici postmodernismul zilelor noastre nu reușește să le dinamiteze. Nu este

singura eroare a lui Ion Barbu, el se stima ca practicant al matematicilor și prea puțin ca poet și numai atât cât poezia amintește de geometrie. Sunt cuvintele sale.

Posteritatea însă trece peste această atitudine minimalizantă și-l păstrează în galeria celor mai importanți oameni de cultură, apreciindu-l mai mult ca practicant al poeziei, mai ales al acelei poezii care nu depinde de matematică sau geometrie.

În cazul particular al poeziei *Joc secund*, s-au făcut tot felul de speculații. În general se comite cam aceeași greșeală: se invocă o traducere *literală*, cuvânt cu cuvânt, a versurilor, uitându-se faptul că autorul nu-și propune să dea informații sau să trimită telegrame. Nu decipțarea unui poem ne interesează în primul rând, ci în ce mod emoția artistică se transmite și aceasta nu se realizează pe fragmente și pe expresii parțiale, ci prin asimilarea globală a mesajului prin toate căile de receptare: acustic-muzical, semantic, plastice etc.

Într-o lectură curentă ar fi vorba, în prima strofă, de un moment marin, o mare cu valuri înalte care amintesc prin contrast de adâncimea elementului acvatic. În cea de-a doua strofă apare comparația cu arta poetică datorită căreia trăirile plastice cele mai adânci se pot înălța, fie și doar pentru o clipă, „spre mântuitul azur”.

Se vor găsi, în continuare, destui apologeți convinși de propria lor infailibilitate care vor contesta orice părere diferită de-a lor. Nu ne propunem să luptăm pentru eradicarea ereziilor, ci doar să adăugăm și opinia noastră la lungul șir al comentariilor anterioare. Recitindu-le pe acestea, am rămas uimit de varietatea punctelor de vedere. La temelia creației lui Ion Barbu sunt invocați în mod abuziv: Platon, Euclid, Pitagora. Ba chiar programul de la Erlangen care, în fond, nu are nici o legătură cu arta poetului Ion Barbu.

Ajungem însă la concluzia că aceasta, deși reprezintă una dintre cele mai interesante etape ale poeziei românești din prima jumătate a secolului al XX-lea, are încă pentru noi o mulțime de necunoscute care nu pot fi elucidate decât printr-o analiză atentă și minuțioasă și numai de pe poziția specifică artelor poetice. Toate așa-zisele traduceri juxtaliniare, din românește în românește, adică din limbaj poetic în limbaj convențional, sunt sortite eșecului.

Creația lui Ion Barbu este realmente semnificativă pentru cultura noastră contemporană, dar nu trebuie transformată într-o arenă de etalare a unor orgolii, deoarece merită o discuție corectă și respectuoasă la care toți suntem invitați.

Diana VRABIE

IMAGINEA DIN OGLINDĂ

Definită ca beletristică evocatoare, înregistrând evenimente desfășurate în timpul vieții autorului, *memorialistica* are calitatea de document istoric, de consemnare a realului. Disocierea memorialisticii de domeniul istoriografiei are loc în Renaștere, odată cu sporirea interesului pentru individualitatea umană. Atitudinea memorialistică va oscila, vreme îndelungată, între cronică și meditația filozofică sau morală. Memoriile lui Philippe de Commines, sfetnicul lui Ludovic al XI-lea, sunt scrise în spiritul istoriografiei, încadrându-se în seria cronicilor lui Froissart, Joinville, Villehardouin. Situate la frontiera literaturii, memoriile se numără printre izvoarele istorice, dar autenticitatea experienței reflectate le imprimă o inedită particularitate artistică, transformându-le într-o literatură a *autenticului*. În sens îngust, termenul de memorialistică se referă la memorii, iar într-o accepție mai largă, este utilizat cu sensul de jurnal intim, de corespondență, deoarece aceste specii constituie faza de trecere de la document la literatură. Hotarul dintre memorii, corespondență și jurnal rămâne însă incert. Diferența dintre ele rezidă doar în tipul de comunicare: în cazul memoriilor, confidența este făcută pentru pos-

teritate, corespondența vizează un interlocutor, iar jurnalul intim este scris „pentru sine”. Memoriile evocă, de obicei, totalitatea unei vieți contemplate din perspectiva unui sfârșit de drum, dar aceasta nu este o regulă care funcționează ireproșabil, deoarece există numeroase specii memorialistice (amintirile de închisoare, de călătorie, de războaie), care sunt scrise concomitent cu evenimentele narate, asemenea jurnalului intim. Spre deosebire de genul diaristic, care consemnează evenimentele trăite, memoriile re-memorează fapte și întâmplări, în vederea dezvoltării unei biografii. Nota care le unește este lipsa de finalitate artistică, pendularea între subiectiv și obiectiv, amestecul de literatură și document, dar și caracterul direct al comunicării.

Scrise de personalități diverse, memoriile înregistrează o bogată tradiție: de la Cezar la Churchill, de la Chateaubriand la Malraux, de la Charles de Gaulle la Louis Armstrong. După cum se poate observa, memorialiștii provin din categoria unor personalități care s-au implicat semnificativ în istoria politică sau culturală a epocii și care au participat ei înșiși sau au fost martori la diverse evenimente. În Franța, secolul al XVI-lea aducea cu sine numeroase războaie religioase, iar odată cu ele, nenumărate memorii ale conducătorilor catolici și protestanți (La Noue, Rohan, Montluc ș.a). Clasicismul va facilita apariția memoriilor, care corespundeau în mod desăvârșit idealului de explorare a vieții morale. Toate personalitățile renumite ale epocii scriu memorii

pentru posteritate: de la „prietena” La Grande Mademoiselle, la ducele de Lauzin, de la însuși Ludovic al XIV-lea și soția lui, doamna de Maintenon, la rafinatul La Rochefoucauld. Memorialistica va atinge noi culmi prin cardinalul de Retz, Tallemant de Réaux și prin Saint-Simon, însă nu se impune desăvârșit. În mod paradoxal, în epocile de maximă stilizare, convenționalism și disimulare, se scriu unele dintre cele mai autentice memorii din întreaga literatură universală. Astfel, în secolul al XVII-lea, când epica renunța, din ce în ce mai mult, la contactul cu realitatea, o cotă înaltă a succesului este înregistrată de memoriile apocrife, publicate de Sandras de Courtilz, dovadă a faptului că literatura se apropia mai mult de realitate sau cel puțin crea iluzia unei realități neinventate.

În spațiul românesc, memoriile, una dintre speciile privilegiate ale literaturii de frontieră, se dezvoltă spectaculos în secolul al XIX-lea. Mihai Zamfir¹ distinge patru etape esențiale, ilustrate prin texte foarte diferite: *memorialistica naivă – pașoptismul* (**Memorial de călătorie** de Grigore Alexandrescu; **Negru pe alb** de Costache Negruzzi); *paranteza exilului* (1848-1858/1859), reprezentată de texte ca **Souvenirs et impressions d'un proscrit** de I. Heliade-Rădulescu); *memorialistica matură* a perioadei postpașoptiste, ilustrată de **Suvenire și impresii de călătorie în România, Bulgaria, Constantinopole** de Dimitrie Rallet; **Amintiri** de Grigore Lăcusteanu și *apogeul memoriei*, caracteristic Junimii (**Scrisorile** lui Ion Ghica, **Suvenirele contempurane**

ale lui Gh. Sion sau **Amintirile din copilărie** ale lui Ion Creangă)².

O formă specifică a memorialisticii va fi înregistrată odată cu apariția memoriilor lui E. Lovinescu³. Mentorul *Sburătorului* pornește de la doctrina filozofică a lui Jules de Gaultier, de la începutul secolului al XX-lea, referitoare la alternativa personalității de a se refugia într-o ideologie nesănătoasă sau, dimpotrivă, de a se depăși prin asumarea unei ideologii superioare. Este cunoscut faptul că exprimarea eului memorialistic presupune un efort de *selectare* a unor „date” ce țin de sentimentele umane. Astfel, dacă unii memorialiști manifestă un adevarat zel în a-și dezvălui laturile înjositoare ale naturii lor, alții manifestă tendința de a le ascunde sau de a le înfățișa într-o lumină favorabilă. În cel de-al doilea caz, scriitorii se gândesc la valoarea exemplară pe care urmează să o imprime scrierilor. Pornind de la crezul exprimat de Flaubert în renumitul său roman, Jules de Gaultier va denumi acest fenomen *bovarism*. Definit drept aspirație a omului de a se înfățișa altfel decât este în realitate, bovarismul reflectă o tendință generală a ființei umane pe care Gaultier o regăsește la baza unor manifestări dintre cele mai variate ale culturii. Modalitatea sentimentului eului de a lucra asupra relatărilor memorialistice a fost pusă în lumină de psihologul Karl Gross, în studiul pe care l-a consacrat lui Bismarck. După ce aduce în discuție tendința eului de a se prezenta astfel încât să poată obține aprobarea sau admirația semenilor, Gross susține că „mult

mai puternic decât vanitatea poate să lucreze conștiința de sine și instinctul de luptă”. Drept dovadă, el mărturisea că Bismarck refuza să se recunoască părtaș la ceea ce nu i-a reușit și, totodată, nimănui nu îi recunoștea vreun merit alături de al său. Biografi și istorici interesați de aspectul calitativ al unui fapt și nu de exactitatea cronologică sunt siliți să țină seama de coeficientul de incertitudine, să caute explicații obiective, deoarece precizia documentară a informației memorialistice este inegală. Coeficientul de imprecizie sporește în cazul memoriilor sau al fragmentelor de amintiri în care evenimentul este relatat după câteva decenii. Din acest punct de vedere, memoriile prezintă documente subiective, care necesită întotdeauna o confruntare cu realitatea.

Psihologii care au studiat modul în care un individ își reflectă propriul sine au stabilit o deosebire între *imaginea despre sine a individului* („imaginea internă”) și *aceea pe care semenii lui și-o fac despre el* („imaginea externă”). Ele se găsesc într-o anumită interacțiune, menită să explice unele din formele pe care le ia literatura subiectivă și, în același timp, să marcheze noi limite ale conceptului de sinceritate. Evident, așa-numita „imagine internă” este suficient de ambiguă: ea nu este aceeași cu individualitatea reală a omului. Punând în discuție posibilitatea *cunoașterii de sine*, Maurice Blanchot conchide că puțin ajung cu adevărat să se cunoască și, implicit, să dea o formă accesibilă propriului portret, adică să-și creeze „imaginea internă”. Cei mai

mulți reproduc un „fals dialog” cu sine, o confesiune fără confesor, care nu comunică mare lucru, deoarece „viața interioară este un continuu vârtej”, iar ca să ajungi să te cunoști cu adevărat „trebuie să ai un sentiment fix și un scop precis. Ceea ce este, și într-un caz, și în celălalt, greu de realizat. Așadar: și obiectul cunoașterii, și mijloacele cunoașterii sunt nesigure în acest proces”⁴. Situația s-ar putea datoră, printre altele, faptului că atenția noastră este orientată mai mult spre cunoașterea altor persoane decât spre propria cunoaștere. Acest lucru se explică prin aceea că „oamenii cu care avem de-a face ne apar în adevăr ca niște structuri unitare, în care întreaga masă a fenomenelor sufletești este stăpânită și îndrumată de o tendință centrală. Unul este vanitos, altul avar, altul invidios etc. Aplicată în propria cunoaștere, categoria simplificatoare a unității este însă menită să ducă la neajunsuri mult mai mari decât în cunoașterea altora”⁵.

Menținând cei doi termeni, extrema „pozitivă” și cea „negativă” a bovarismului, E. Lovinescu modifică criteriul lor de distingere. Pentru aceasta, el introduce conceptul *temperamentului*, definindu-l drept natură umană care condiționează realizarea intelectuală. În accepția memorialistului, temperamentul reprezintă *fatalitatea*. În funcție de acest criteriu, Lovinescu va distinge două tipuri psihologice. Preluând mesajul „pozitiv” al bovarismului, primul tip se manifestă prin depășirea sinelui, a propriului temperament. Din categoria dată fac parte

personalitățile care, biruind inerția, condiționarea materială, creează. Cel de-al doilea tip redimensionează bovarismul „negativ”: individul este, din această perspectivă, cu totul robit naturii sale instinctuale, subconștiente. Însuși E. Lovinescu va manifesta un interes redus pentru cazurile de depășire a temperamentului. Până și în situația marilor creatori el încearcă să surprindă slăbiciunea umană, înfățișându-l, spre exemplu, pe Titu Maiorescu în halat de casă, cu pronunțate deficiențe de auz. Cu timpul, întreaga concepție se îndepărtează de schema lui Gaultier, în măsura în care aceasta lăsa loc depășirii de sine. Singurul izvor al trăirii *autentice* îl reprezintă, în viziunea lui E. Lovinescu, viața subconștientă, instinctuală. Din perspectiva existenței simple, nu există diferențe între oameni. În fața fatalității toți sunt egali, iar „personalitatea” nu mai are sens. Obiect al memorialisticii sunt ființele anonime, individualizate nu prin nume, ci prin determinări exterioare. Elocvente sub acest aspect sunt o serie de titluri extrase din cel de-al treilea volum de **Memorii**, printre care: **Fata cu prefața, Fata care le știe pe toate** ș.a. Acțiunile în cursul cărora figurile respective capătă o definiție oarecare sunt lipsite de conturul clar, iar scenele cotidiene înlocuiesc evenimentul. În cazul memorialisticii acest fenomen are o relevanță particulară: scrierile autobiografice de acest tip sunt justificate de contribuția lor la elucidarea unei epoci concrete. Or, la E. Lovinescu, în acest moment, tocmai mesajul istoric este deformat. Memorialistul va

completa însă traseul relativizării realului în volumul care încheie seria autobiografică, **Aquaforte**. Spațiul scriiturii nu reprezintă un „loc” al realității, neîncrederea în semnificația concretului îl duce pe Lovinescu la concluzia că eul care scrie este o ficțiune creată în „substanța” literei tipărite... Redactând un text autobiografic, Lovinescu construiește figura autorului, uzând de canoanele generice. O astfel de interpretare a mecanismelor textuale, bazată pe neîncrederea în semnificația concretului, manifestată prin privilegierea insignifiantului, îl plasează pe Lovinescu, în speță – viziunea sa asupra *autenticității*, în zona concepțiilor textualiste. Incompatibilitatea dintre concretul existențial și spațiul pur al scriiturii va constitui un deziderat al textualiștilor contemporani: „Nu orice este real poate deveni obiect al narativității, ci numai ceea ce este autentic în ordinea scriiturii, căci nu toată materia se lasă captată în fluxul semnelor scrise”⁶.

Pornind de la premisa sincerității memorialistului, analiza dovedește că sinceritatea, fără de care memoriile își pierd valoarea, este marcată de importante limite. Se consideră că această trăsătură a memoriilor este facilitată de condiția confidenței făcute posterității, deoarece distanța funcționează ca un ecran protector. În mod paradoxal, tocmai dorința de a fi pe placul posterității impune obstacole serioase sincerității depline. Stăruind asupra dificultăților pe care le întâmpină dorința de a fi sincer în memorialistică, T. Vianu arată că, pe lângă lucrarea de *selectare* a evenimentelor, eul

memorialistic va realiza și o operație de *înlănțuire* a momentelor după legături cauzale și finale, fapt ce facilitează abaterea autorilor de la linia adevărului. Memorialistul scrie despre împrejurări consumate, nu respectă principiul simultaneității și de aceea el nu poate evita o narare a trecutului din perspectiva prezentului, modificând astfel înlănțuirea reală a faptelor. În această situație, un ins care, să zicem, a trecut printr-o mare criză interioară este tentat să judece trecutul din unghiul de vedere al sentimentelor negative actuale. Prin urmare, personajele care „populează” memoriile vor fi deformate, comportând înclinațiile subiective ale autorului. Atât acțiunile, cât și viața interioară a personajelor apar în lumina unor interpretări particulare, datorate formației spirituale a memorialistului. El se situează în centrul evenimentelor și modifică involuntar sau conștient panorama vieții din afară. Altă „lacună” a sincerității în scrierile memorialistice rezidă în faptul că autorul se dovedește preocupat nu numai de a reproduce imaginea forului interior, chipul în care el se vede pe sine ca o totalitate, dar și de a conserva o imagine externă, adică felul în care este văzut de semenii săi. „Lupta de a menține o anumită imagine externă și de a obține sau de a păstra succesul social dă naștere tuturor acelor atitudini pe care limba le denumesc cu termeni de poză, afectare, cabotinism”, observa T. Vianu⁷.

Deși memorialistica pretinde că oferă o *literatură în afara ficțiunii*, iar cercetătorii îi contestă statutul de

literatură, recunoscându-i doar calitatea de *document omenesc*, ea își justifică, în timp, prezența în spațiul poeticului. Treptat, memoriile își părăsesc condiția de *texte decalate* și ocupă locul așa-numitei literaturi de sertar, care răspunde celor mai grave exigențe ale cititorului. Literatura memorialistică ajunge să satisfacă, așadar, interese publice dintre cele mai diverse, de la cel al documentării (informații despre închisoare, despre sistemul comunist, de pildă) până la cel literar (portretistică, descripții). Întrucât numeroși scriitori au alimentat într-o măsură considerabilă domeniul, preocupările lor se extind treptat asupra memoriilor. Literatura va împrumuta haina memoriilor, ca însemn al autenticității. Încă în secolul al XVIII-lea, proza va simula cu succes autenticitatea memoriilor. Astfel, abatele Antoine François Prévost d'Exiles devine cunoscut odată cu publicarea operei alcătuită din șapte părți, cuprinzând numeroase elemente autobiografice, **Memoriile și aventurile unui om de calitate care s-a retras din lume** (*Mémoires et aventures d'un homme de qualité qui s'est retiré du monde*; 1726-1731), din care a șaptea parte va deveni un roman, **Manon Lescaut** (*Histoire du chevalier Des Grieux et la Manon Lescaut*). Literatură a faptului trăit, memorialistica beneficiază de mai puține mijloace comparativ cu beletristica propriu-zisă. Cu toate acestea, în cazul unei existențe aventuroase, cum este cea a lui Giacomo Casanova, memoriile pot concura cu romanul picaresc sau de senzație. Impresionanta existență a unui fost

ocnaș, Eugène-François Vidocq, transcrisă în memorii, în preajma anului 1830, va servi la plâsmuirea lui Vautrin și a lui Jean Valjean. De altfel, forma cea mai complexă a elaborării personajelor se întâlnește în literatura memorialistică. În acest caz, autorul nu-și îmbracă fondul gândirii într-un veșmânt ficțional, ci pornește de la realitate. Însă nu se limitează să exprime realitatea în nuditatea ei, ci o transfigurează. În istoria literaturii există numeroase personaje livești care au fost create după modelul oferit de experiența însăși a autorului (Werther, Dominique, David Copperfield, Prințul Andrei ș.a.). Dar autorul nu se transpune integral într-un personaj-dubură, ci își utilizează doar anumite laturi ale personalității sale.

Trebuie să remarcăm totodată că împrumuturile s-au făcut și în sens invers, dinspre roman spre memorialistică. În **Călătoria cea mare** de Jorge Semprun, în care se relatează drumul personajului narator spre lagărul de concentrare, în realitate – drumul autorului însuși, faptele autentice sunt tratate cu mijloacele unei complexe arhitecturi romanești, menite să alterneze impresiile cu comentariul actual, să dea impresia de trăire în prezent și de distanță critică.

Așadar, începând prin a nega toate convențiile literare, memorialistica sfârșește prin a-și construi propriile procedee care îi permit să ficționeze și să devină, în cele din urmă, un gen literar ce poate fi citit, prin el însuși, ca literatură.

NOTE

¹ Cf. Mihai Zamfir, *Din secolul romantic*, București, Editura Cartea Românească, 1989.

² O ilustrare a genului în direcția vieții culturale o reprezintă *Amințirile de la Junimea din Iași* ale lui George Panu și *Amințirile din Junimea* ale lui Iacob Negruzzi. De altfel, *Convorbirile literare* au manifestat o preocupare constantă pentru scoaterea la lumină a documentelor, care îi vizau pe unii dintre scriitorii români ai epocii. Ceea ce se reține astăzi din această acțiune de pionierat nu este însă valoarea documentară, strict istorică, ci capacitatea de a „evoca ambianța Junimii, a ședințelor, a obiceiurilor, psihologia celor mai mulți fruntași, caracterele grupurilor izolate în sânul societății” (E. Lovinescu, *T. Maiorescu și contemporanii lui*, București, Casa Școalelor, 1944, p. 94).

³ Titlurile ce pot fi citate în legătură cu acest subiect sunt: E. Lovinescu, *Memorii*, vol. I-III cuprinse în *Scriseri*, II, ediție îngrijită de Eugen Simion, București, Minerva, 1970; *Aquaforte*, în *ed. cit.*, III; *Memorialistica*, în *Istoria literaturii române contemporane 1900-1937*, București, Socec, 1938.

⁴ Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim*, vol. I, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001, p. 50.

⁵ T. Vianu, *Problema sincerității în literatura subiectivă*, în *Revista Fundațiilor Regale*, anul XII, nr. 8, 1945, p. 353.

⁶ Marin Mincu, *Eșecul scriiturii*, în *Textualism și autenticitate*, Constanța, Editura Pontica, 1993, p. 163.

⁷ Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 356.

Alexandra GHERASIM

VALORIZARE ESTETICĂ PRIN CONVERSIUNE

În introducerea la lucrarea **Expresivitatea limbii române** D. Caracostea menționa următoarele: „De la început și până astăzi, critica și estetica literară au făurit deosebite categorii pentru a caracteriza plăsmuirile. Într-o vreme când unii încearcă să aplice la literatură categoriile plasticii, iar alții nascocesc nume noi pentru vechi categorii filozofice, sau pentru un dogmatism fie teologic, fie metafizic – lucrarea de față caută semnele *stilului* românesc în cea mai însemnată formă de creațiune românească: limba maternă” [1, p. 5].

Călăuziți de aceeași rațiune, ne propunem să examinăm și să interpretăm în studiul nostru cazurile inedite de conversiune (mijloc intern de îmbogățire a lexicului), purtătoare de „artisticitate”, neînregistrate în dicționare, dar care se încadrează în sistemul limbii române.

Transpoziția lexico-gramaticală, numită uneori și *derivare improprie* sau *conversiune*, se referă la trecerea funcțională a unui lexem dintr-o clasă lexico-gramaticală în alta. Ea este posibilă doar în cazul în care cuvântul este inserat într-un context specific, de obicei altul decât cel care definește clasa de distribuție respectivă.

Gabriela Pană Dindelegan în studiul *Aspecte ale substantivizării*

în româna actuală. *Forme de manifestare a substantivizării adjectivului* subliniază faptul că, în cazul *conversiunii*, procedeele sunt în exclusivitate gramaticale: fie *morfosintactice*, prin preluarea caracteristicilor de flexiune ale noii clase (în cazul nostru, ale substantivului) și prin așezarea în contextele specifice clasei substantivului, fie în exclusivitate *sintactice*, adică fără indici morfologici, numai prin indici sintactici, constând în apariția în vecinătăți specifice și cu funcții sintactice specifice substantivului [6, p. 23].

Se pot substantiviza atât adjectivele calificative, cât și cele relativ-categoriale cu ajutorul articolelor (hotărât și nehotărât), marcate semantic prin funcția de individualizare. Să urmărim acest procedeu în versurile L. Lari: *Suntem daco-romani prin sorginte / Și în fața lui Crist – cu păcat, / Însă cât vom plăti, Doamne sfinte, / Pentru multprealoialul Pilat? / Loialismul și astăzi mă miră, / Iartă-i, Doamne, că nu știu ce fac, / Dar de-a fost că romanii greșiră, / Pășuirea e-n sângele dac.*

Instrumentul utilizat frecvent pentru realizarea conversiunii este articolul despre care Dumitru Irimia spune că în interiorul sintagmei nominale, în care intră și un adjectiv, articolul-morfem al determinării caracterizează sintagma în ansamblu; el se poate înscrie însă în structura variabilei adjectivului sau o poate lăsa nemarcată [5, p. 88].

Structura sintetică și pleonastică de superlativ absolut a lexei *multprealoialul* plasat în fața determinatului, susținut în următorul vers de substantivul derivat de la aceeași temă cu ajutorul sufixului

-ism, *loialismul*, și determinat hotărât prin prezența articolului pentru masculin singular –*l*, contribuie la perceperea afectivă a mesajului, sporind gradul de expresivitate a textului. Acceptată doar în limbajul marcat stilistic, ortografierea într-un singur cuvânt a sintagmei de superlativ și transferată în clasa substantivului cu ajutorul articolului degajează caracterul adjectival al construcției și consolidează valoarea ei noțională.

Se produce o deplasare de accente în sfera mesajului, opacizându-se o calitate individuală a unui determinat regent de tip substantival pentru a o profila drept generică convertind-o în clasa lexico-gramaticală capabilă să actualizeze acest sem.

Eugen Câmpeanu în cartea **Substantivul. Studiu stilistic** menționează că, deși substantivul trimite la o substanță, la un lucru, iar adjectivul la o calitate – distincții ce par a îndepărta substantivul de adjectiv –, cele două părți de vorbire presupun existența concomitentă a lucrului și a calității; substanțele sau lucrurile nu pot fi imaginate în afara însușirilor, la fel precum acestea din urmă solicită un obiect pe care să-l singularizeze. Acesta și explică ușurința cu care adjectivul se substantivizează, precum și posibilitatea întrebuirii substantivului ca adjectiv [2, p. 76].

Uneori ne aflăm în fața unui fenomen pe care l-am putea numi retroconversie, când de la substantiv formăm cu ajutorul mijloacelor de derivare un adjectiv, ca mai apoi, articulându-l, să-l readucem în clasa substantivului. Referindu-se la procedeele interne de îmbogățire a vocabularului, Teodor Hrestea le divizează după clasele morfologice

sau părțile de vorbire cărora le aparțin derivatele cu ajutorul sufixelor, și le clasifică în:

a) *substantivale* (de ex.: **-tor**, **-an**, **-ime**, **-eală** etc.);

b) *adjectivale* (de ex.: **-ic**, **-os**, **-al** sau **-bil** din *citibil*, *mâncabil*);

c) *verbale* (de ex.: **-ui** din *prăfui*, *sfătui*; **-iza** din *abstractiza* sau **-ona** din *concluziona*, *atenționa*);

d) *adverbiale* (de ex.: **-este** din *hoțește*, **-iș** din locuțiunea *pe furie* sau **-mente** din *actualmente*, *realmente*, *literalmente* și altele, care sunt, de obicei, împrumutate sau calchiate) [4, p. 190].

Ne vom referi în continuare la cele adjectivale, importante pentru demersul nostru, și în special la sufixul **-bil**, utilizat din rațiune de economie a limbajului, destul de productiv în româna contemporană, capabil să înlocuiască o structură atributivă. Cf. *onoare* – *onorabil* – *onorabilul*.

*Eu, cu gândul la datorie, ce-mi dă în gând ideea? zic: ia să mai ciupim noi ceva de la **onorabilul**, că nu strică... și binișor, ca o pisică, mă sui pe uluci și mă pui s-ascult: auzeam și vedeam cum v-auz și m-auziți, coane Fănică, știți, ca la teatru* (I. L. Caragiale).

Devenind din punct de vedere morfologic substantiv, categoria calității poate intra în orice relație sintactică îngăduită de această parte de vorbire, trăgând profit mai ales în privința valorii sale expresive. În exemplul ce urmează lexemul *admirabilul* capătă funcție de complement direct prepozițional, unde *pe* este morfem – marcă a cazului acuzativ, funcție pe care o pot îndeplini doar substantivele proprii sau cele animate caracterizate prin trăsătura (+uman) pe care n-o pot avea în mod curent adjectivele.

TIPĂTESCU (singur): *Și-l aleg pe d. Agamiță Dandanache! Iaca pentru cine sacrific de atâta vreme liniștea mea și a femeii pe care o iubesc... Unde ești, Cațavencule, să te vezi răzbunat! Unde ești, să-ți cer iertare că ți-am preferit pe onestul d. Agamiță, pe admirabilul, pe sublimul, pe neicusorul, pe puicusorul Dandanache... Ce lume! ce lume! ce lume!... (I. L. Caragiale).*

În afară de adjectivele substantivizate cu ajutorul articolului, unele adjective care însoțeau un substantiv sunt utilizate, prin omiterea acestuia, ca substantive. În poezia lui G. Bacovia *Poemă în oglindă* prin acest procedeu se reliefează acut cromatica răvășită a asfințitului de soare: *În salonul plin de vise, În oglinda larg-ovală încadrată în argint, / Bate toamna, / Și grădina cangrenată, / În oglinda larg-ovală încadrată în argint. / În fotoliu, ostenită, în largi falduri de mătase, / Pe când cade violetul, / Tu citești nazalizând / O poemă decadentă, cadaveric parfumată, / Monotonă.*

Un alt instrument al transpoziției este desinența *-uri*, marcă a pluralului întâlnită numai la substantiv și inclusă de G. Pană Dindelegan printre „clasificatorii morfologici substantivali” [6, p. 33].

Trăsăturile de caracter tipice pentru anumite personaje literare sau personalități istorice în multe cazuri sunt rediate prin adjective derivate de la numele proprii, de tipul herculian, prometeic, narcisiac etc. Readus în clasa substantivului prin intermediul desinenței *-uri*, acesta actualizează alte relații semantice, dictate de funcțiile sintactice realizate doar de substantive. De pildă, în exemplul ce urmează,

substantivul *machiavelicuri* derivat de la adjectivul *machiavelic* în primul caz are funcția sintactică de complement instrumental, iar în al doilea – de complement direct.

TRAHANACHE: *Ei, aveți puținică răbdare... Dar astăaltă? (se lovește cu mâna pe buzunarul hainei) Apoi, dacă umblă el cu machiavelicuri, să-i dau eu machiavelicuri – (schimbând tonul) Mar-toră mi-e Maica Precista! Să n-am parte de Joița – că e de față – să spuie... (I. L. Caragiale).*

Desinența de vocativ, întâlnită, de asemenea, numai la substantiv, o vom proba printr-o poezie care, chiar în titlu, are un caz de converșiune, ce-i drept, a unei conjuncții: *O mie de „dacă”... de I. Vatamanu: Dacă se va sfârși apa de băut, vei bea rezultatele / nechibzuințelor tale, învingătorule... / Dacă vei extermina înfrunzirea pădurilor, va fi nevoie însuți / să înfrunzești, în-setatule... / Dacă vei săraci solul de suflet, va trebui să-ți însămânțezi / propria-ți limbă săracă, lipsitul de adevăr... lăudărosule, rătăcitu-le, nechibzuitule, militaristule, ne-săbuitule, neoghinditule, amintitorule, nemăsuratule.*

O cascadă de vocative obținute din baze adjectivale, care la rândul lor au fost formate prin mijloace de derivare (sufixe, prefixe lexicale) sau de la participii – toate potențiază o condensare a informației, fapt ce favorizează reflectarea artistică imediată a realității în imaginația cititorului.

Un instrument similar este și desinența pentru genul feminin singular *-o*, la fel întâlnită doar la substantive.

Călin rupe-o creangă verde și o bagă-n apă-albastră / Și us-

cat-o scoate iară. – ! Cum ți-aș da pumni, tu babă, / Ai vrut să ne ucizi, **șireato**, spune dreptul mai degrabă! / – Să vedeți, voinici, la vale printre trestia înaltă / Apa vie tot sclipește, se rotește colo-n baltă (M. Eminescu).

Convertirea produsă face ca textul să prezinte o ambivalență sugestivă din punctul de vedere al limbajului poetic – și admirație, dar și acuzare fără drept de apel pentru cea vizată. Implicit, la nivel de adâncime în decodarea mesajului, demersul antitetice se produce în sfera semantică a aceluiași lexem.

Mijloacele sintactice de substantivizare vizează așa-numitele „contexte diagnostice”, specifice substantivului: adjectivele demonstrative, în primul rând, și, în cazuri aparte, de cele mai multe ori marcate stilistic și preferate în limbajul artistic, adjectivele propriu-zise. Gramatica întotdeauna și-a adjudecat atribute constructive de imagini poetice originale. În versurile eminesciene (*Vezi colo pe uriciunea fără suflet, fără cuget, / Cu privirea-mpăroșată și la fâlcii umflat și buget, / Negru, cocoșat și lacom, un izvor de șiretlicuri, / La tovarășii săi spune veninoasele-i nimicuri.*); sintagma evidențiată reliefează acest lucru redundant – și prin desinența -uri, și prin context diagnostic.

Fenomenul se repetă multiplicat în textul *Contur de armonie* de I. Vatamanu, unde, pe lângă cazurile discutate mai sus, atestăm adverbe trecute în clasa substantivelor prin mijlocirea aceluiași cadru gramatical. *E un dedeasupra / Al propriilor vederi – / Uscată ploaie. / Ea nici nu plouă, / Nici nu udă, / O strig în relativ / Și relativ e surdă... / Mai e și un voal, / Ce de pe ochi căzut, / Desco-*

peră în ploaie / Conturul unui / Mare dedesubt... / Deci e și-un dedesubt / Al propriilor vederi – / Se-ntinde spre oricând – / Spre marele Aici / Și-un mare Nicăieri...

Și funcțiile sintactice de subiect și complement necircumstanțial, caracteristice substantivului, sunt concludente pentru unele cazuri de conversiune, aspect elucidat și mai sus. Procedul se intensifică atunci când este corelat cu criteriul morfologic. Astfel se întâmplă în poezia *Mamei mele celei de toate zilele* de V. Ciornei: *Așa e viața. Ca o carte proastă / Pe care-o ei în mână și adormi... / Dar o trăim cât somnul ne adastă, / Râvnim la alta, o trăim pe asta / de-un nuștiuce necontenit ni-e dor.*

Adjectivele formate de la gerunzii prin conversiune au apărut sub influența limbii franceze și fenomenul este calificat de Th. Hristea drept calc lexico-gramatical [4, p. 193].

L. Lari în poezia *Acolo* (*Că-atunce înspre tine, stândul, / Veni-vor rând / Fapta comisă, starea, gândul, / Umbra de gând*) găsește un mijloc discret de evocare a suprapunerii semantice a celor trei ipostaze prin care peregrinează în imaginația cititorului gerunziul substantivizat astfel: verb – adjectiv – substantiv.

Prin intermediul aceluiași mijloace sunt trecute în clasa substantivelor și alte părți de vorbire, cum ar fi pronumele: *Mai bine-n sine cu atâțul câțul / Îi dete domnul unui visător* (L. Lari, *Condiție*) sau *Criticilor mei / Voi vreți cumva... un scris / Cu mii și mii de euri / Ca să rimeze-un vis / Cu rime și jeleuri...* (I. Vatamanu); verbul – *Totu-i cum pare-a fi mereu / Deși cum estele*

ne leagă / La ce-ar ști alții chinul meu, / Totuna n-au să-l înțeleagă (L. Lari, *Viața*); a adverbului, interjecției: *Se aude unicornul / Prin lumea poveștilor / zumzetul veștilor. / Prin murmurul mărilor / plânsetul țărilor. / Prin lumea aievelor / cântecul Evelor. / Prin vuietul timpului / glasul nimicului. / Prin zvonul eonului / bocetul omului* (Lucian Blaga, *Unicornul*); *Prin ierburile crude, Sub cerul fără fund, / S-aude / Un bâzâit profund* (G. Topârceanu, *Rapsodii de vară*).

Unii autori reușesc să sporească efectul poetic printr-o gradăție minuțios calculată, utilizând un substantiv astfel încât să funcționeze ca adjectiv, nu determinând, ci sugerând însușirea obiectului determinat de substantiv. Ilustrăm fenomenul în discuție cu exemple din poezia lui D. Matcovschi: *Doar femeia: Mai regină decât floarea / Doar femeia poate fi. / Mai adâncă decât marea / Doar femeia poate fi. / Mai înaltă ca destinul / Doar femeia poate fi. / Mai amară ca pelinul / Doar femeia poate fi / Mai frumoasă decât viața / Doar femeia poate fi. / Mai deșteaptă ca povața / Doar femeia poate fi. / Mai cuminte ca poemul / Doar femeia poate fi. / Mai cumplită ca blestemul / Doar femeia poate fi. / Mai aproape decât dorul / Doar femeia poate fi. / Mai de șoptă ca izvorul / Doar femeia poate fi. / Mai de-april ca primăvara / Doar femeia poate fi. / Și mai dulce ca vioara / Doar femeia poate fi.*

Aici elementul formativ din structura comparativului de superioritate, plasat impropriu în fața substantivelor, le convertesc pe acestea din urmă în clasa adjectivelor atât la nivelul formei, cât și la

nivelul conținutului, gradând semele periferice (+fermecătoare, +tainică, +candidă) ale acestor noțiuni, sporind prin aceasta coeficientul de expresivitate a textului.

În exemplul ce urmează autorul ridică gradăția unei sintagme similare până la superlativ, care, formal, pare a fi absolut (elementul formativ *prea*), dar care este secundată de al doilea element al comparației.

Pentru Dănuț însă, primăvara nu era decât o singură clipă: aceea când zarzării, fără de frunze, numai flori albe, au înflorit deplin... Încântare pufoasă în fața cerului albastru. Pomi îngerești. Parfum prea copil ca să fie parfum (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*).

Deseori în limbajul poetic atestăm o modalitate neordinară de a verbaliza un lexem total străin acestei clase, unde substantivul este impus să exprime categoria gramaticală a diatezei, marcată prin pronumele reflexiv se. De exemplu: *În părul meu e-ncă noiembrie, iar înspre glezne se-ndecembrie* (A. Suceveanu). Sau: *În satul cu biserici din preajmă de Carpați / Îmbujorate Eve rup fructe prin grădini / La sâniilor de mere te lacomi și te-nspini / În satul cu biserici din preajmă de Carpați, sau – M-am însămânțat în poartă, / M-am însecărit în câmp, / Fiindcă nașterea-i o dată, / Iarba-n văzduh suge timp. / M-am însămânțat în stâncă, / M-am înstejărit în pleoapă, / Căci cu ochiul o să plângă, Ci o luncă și o apă. / M-am înarțărat în lume, / Mi-am înluncănit nuiua, / Fiindcă-asa cerea un nume, Cât a fost pe țărână steaua* (Ion Vatamanu). Ori: *Gloanțele ciuruie-n piepturi și sabia / Șuieră. – Piepturi de piepturi*

se sfărâmă, / Coifuri de coifuri **se țandără** (A. Macedonski).

Categoria verbală a reflexivității se realizează prin morfemul de natură pronominală – „se”, și cel prefixal – „în”, prin analogie cu formele paradigmatiche autentice *se-nse-rează, se-nnoptează, te-nghimpi*.

Un aspect vrednic de a fi reținut, care dezvoltă un puternic accent ambiguu, întâlnim în poezia Anei Blandiana *Bătrâni și tineri*, sugestivitatea adverbilor fiind generată chiar de absența verbului regent: *Bătrâni și tineri, / Toți stângaci, / Nu încă unii / Iar ceilalți nu mai, / Și-n sâmburul din care mă desfaci, / Un biet adult se înmulțește. Vai, / Ce jalnic fragmentați / Și fără miez, / Timpi depărtați egal de mine!*

Intenția noastră a fost aceea de a arăta că acțiunea modelatoare a subiectului creator asupra lumii este direct proporțională cu efortul său de a o transfigura poetic, de a găsi lumii valențe poetice, ori de a inova, de a crea poezie în orice face, poezia aceluia act calitativ fiind singura lui garanție că ceea ce face este bine. Or, nota Eugen Coșeriu că orice semn realizat în discurs are semnificație în sisteme complexe de opoziții și asociații formale și semantice cu alte semne, care

nu sunt rostite, dar care aparțin tezaurului lingvistic al vorbitorilor [3, p. 82]. „Dicté”-ul suprealist, rima, asonanța, aliterația, jocul de cuvinte sunt moduri de revelare parțială a secțiunilor mai nemediate ale acestui fond de cunoștințe asupra căruia se proiectează orice cuvânt concret.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Caracostea, D., *Expresivitatea limbii române*, Iași, 2000.
2. Câmpeanu, Eugen, *Substantivul. Studiu stilistic*, București, 1975.
3. Coșeriu, Eugen, *Prelegeri și conferințe*, Iași, 1994.
4. Hristea, Teodor, *Procedee interne de îmbogățire a vocabularului. Introducere în studiul formării cuvintelor* // Constantin Dominte. *Introducere în teoria lingvistică. Antologie pentru seminarul de teorie a limbii*, București, 2003.
5. Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, Iași, 1997.
6. Pană Dindelegan, Gabriela, *Aspecte ale substantivizării în româna actuală. Forme de manifestare a substantivizării adjectivului* // Aspecte ale dinamicii limbii române contemporane, București, 2002.

Marcu GABINSCHI

ALAUTEMIA INCLUSIVĂ CONFIXAL-SUFIXALĂ – O TRĂSĂTURĂ GLOBALĂ A LIMBII ROMÂNE

I

Considerațiile pe care le sintetizăm în prezentul articol le-am expus, la diferite etape de cercetare a problemelor respective, începând cu anul 1976, datele lor concretizându-se într-o lucrare apărută în 1991, în care (vezi p. 84-85) se dau definiții (motivate detaliat în plan lingvistic general) atât ale confixului extraalomorfic (nonalomorf al monofixului, adică al prefixului sau al sufixului), cât și ale confixului-alomorf al monofixului (ultimul în limba română fiind sufixul).

Însăși concluzia despre existența acestor fenomene în limba română a fost rezultatul examinării îndelungate atât a ordinelor (de tipul *al doilea* – *a doua*), cât și al genitivului (de tipul *al / a / ai / ale omului*) și a infinitivului (*a face*). În primul caz (tipurile *al doilea* și *al omului*) tradiționalele lor „articole” s-au dovedit a nu corespunde definiției lingvistice generale a articolului ca exponent al categoriei determinării, adică al celei de hotărât-nehotărât, iar în cel de-al doilea caz (tipul *a face*) „prepoziția” s-a dovedit lipsită de orice sens prepozițional, acest

a face putând să fie subiect, a fiind obligatoriu pentru a lega infinitivul cu orice prepoziție reală (ca în *A învăța e greu*; precum și în îmbinările *de a face*, *pentru a face*, *fără a face* ș.a.). Contradicțiile dintre aceste realități și tezele tradiționale au mai fost semnalate de gramatici, dar fără a se ajunge la concluziile practice cuvenite. Anume acest lucru ne-a îndemnat să căutăm alte soluții decât cele tradiționale, soluții care, până la urmă, ne-au ajutat să constatăm, oricât ar fi de surprinzător, existența unei importante trăsături comune a pretinselor articole *al / a / ai / ale* și a prepoziției imaginare *a* de la infinitiv.

Ca să fie găsită o soluție credibilă a problemei e nevoie de o abordare din unghiul lingvisticii generale, fapt ce reclamă o confruntare cu alte limbi, în special cu acelea în a căror gramatică noțiunea de confix este consacrată (cum e, bunăoară, limba georgiană). Această motivare constituind însă, în prezent, o etapă depășită a cercetării, reproducem mai jos doar definiția obținută: un morf(em) constând din elementele ante- și posttematic, fiecare implicând pe unul dintr-o serie finită a celor opuse, amândouă inseparabile de temă prin ceva acordat, cel puțin unul fiind contiguu cu ea (adică inseparabil de ea printr-un număr infinit de elemente). Definiția sunând destul de complicat, ca să vadă cititorii că acest lucru a fost necesar, pot să ia cunoștință de cele spuse mai înainte, iar aici putem să ne folosim (până la ultima etapă a expunerii) de o definiție

simplificată a confixului: un singur morf(em) afixal împărțit în două de temă, pe lângă care cele două părți exprimă sensul dat numai și numai împreună (adică, fără un sens propriu al fiecăreia)². Altfel spus, în cazul confixului nu este posibil să se stabilească care dintre părțile lui, cea stângă (antetematică) sau cea dreaptă (posttematică) redă pe lângă temă și sensul dat.

O ilustrare a acestui fapt o prezintă, printre altele, cazurile de sinonimie completă dintre confix și sufix ce au unul și același rol pe lângă teme diferite, dar care țin de unul și același câmp semantic. Astfel, de la două adjective sinonime, *ușor* și *lesne*, s-au format două verbe sinonime: *a ușura* și *a înlesni*. Adică, derivarea se realizează prin înlocuirea flexiunii adjectivale cu cea verbală: *ușor-A – ușur-V*³ și *lesn-A – înlesn-V*. În primul caz tema adjectivală se transformă în temă verbală prin simpla conversie tematică (*ușor – ușur-*), în cel de-al doilea, adăugându-i-se un *în-* (*lesn- – înlesn-*).

Relevant în acest caz este faptul că rolul lui *în...V* sau (dacă luăm o formă a infinitivului ca reprezentant al întregului verb) *în...i* (din *a înlesni*) în derivarea verbului din adjectiv este exact același ca și rolul sufixului...*V* (de exemplu, al lui *-a* din *a ușura*). Prin urmare, așa cum nu putem să identificăm purtători a două sensuri diferite în acest *-a* din *a ușura*, tot așa nu-i putem identifica în *în...i* din *a înlesni*. Același lucru observăm în cazul derivării antonimelor din unul și același câmp semantic. De exemplu, în *a îndrepta*

(derivat din *drept*) rolul lui *în...a* este exact același ca și cel al simplului *-a* din *a strâmba* (derivat din *strâmb*). Esența situației este aceea că, după cum nu putem găsi purtătorii de sensuri diferite în simplele *...a* și *...i* derivate ale verbelor din adjective, tot așa nu-i putem găsi nici în *în...a* și *în...i* (deși mai complicat ca structură lineară), ceea ce mai demonstrează o dată că un confix este un singur morf sau morfem întreg ca sens (deși discontinuu ca formă), nu două morf(em)e diferite, cum pare la prima vedere. (Despre formații analoage, considerate derivate „polisintetice”, v. mai jos.)

Confixul trebuie deci deosebit de adevărata îmbinare a prefixului cu sufixul, îmbinare în care amândouă aceste morfeme au pe lângă una și aceeași temă sensuri separate proprii. De exemplu, de la verbul *a lucra* s-a format atât substantivul *lucrare*, cât și un alt verb, *a prelucra*. De aceea, dacă de la ultimul s-a format, la rândul său, numele de acțiune *prelucrare* (unde și *pre-* și *-re* sunt posibile unul fără altul pe lângă aceeași temă, fiecare cu sensul lui), prefixul și sufixul sunt morfeme diferite – nu un singur morfem, deci nu un confix⁴.

Ca să evităm confundarea (foarte răspândită) a confixului cu îmbinarea a două morfeme diferite (prefix și sufix), trebuie să ținem cont mereu de faptul că operăm cu elemente de nivel superior celui de fonem, deci să nu ne bazăm pe simpla omonimie a două elemente. Astfel, până și într-un curs de lingvistică din ultimii ani (etichetat

pe copertă ca „manual clasic”) se afirmă despre confixe că „sunt combinații a două afixe: a prefixului și a postfixului”⁵, ca exemplu aducându-se participiile pasive germane de tipul *gelobt* „lăudat”, chipurile cu prefixul *ge-* și postfixul *-t* și asem., deoarece *-t* este prezent și în *lobt* „el / ea laudă”. Dar la fel de prezent în ambele cazuri este doar fonemul /t/. Ca morfem însă *-t* din *lobt* îi comunică acestuia sensul de prezent indicativ persoana a 3-a singular, sens străin lui *-t* din *gelobt*, indiferent față de toate aceste grafeme (și neavând deloc un sens propriu fără *ge-*). Tot așa se procedează acolo cu alomorful formantului participial *ge...en* din *gefunden* „găsit”, acest *-en* fiind omonim cu cel din infinitivul *finden* „a găsi” (cum îl includ, de exemplu, îmbinările *Ich will ihn finden* „Vreau să-l găsesc”) ș.a.m.d. Dacă n-am ține cont de nonidentitatea morfematică a elementelor omonime, n-am putea face deosebire, de exemplu, tocmai în sfera de care ne ocupăm, între rom. *a* din *a face*, cel din *a făcut*, cel din *saci a câte 30 kg*, *miroase a ars*, *mamă a doi copii*, cel din *clasa a doua*, cel din *o casă a omului*, cel din *acesta*, *acela*, dar și din *aicea*, *acuma*, *atuncea*, până la *alogic*, exclamația *A!* și chiar un *a* ca fonem, bunăoară, în *lac*.

Mai departe (deși aceste date sunt de o importanță mai redusă pentru morfologia română) confixul, care este și morfemul formațiilor incorporante din diferite limbi, nu trebuie confundat cu îmbinarea desinenței cazului prepozitiv și a prepoziției care îl cere. Astfel, în

îmbinările rus. *в доме, на доме, о доме, при доме, в* și *на* în sens static, dar și *о* și *при* în sensul lor unic, nu sunt posibile fără acest *-e*, iar el nu e posibil fără unul din ele. De aceea în lingvistica rusă exista părerea că asemenea îmbinări ar fi complexe incorporante (analoage celor ciukote și altele). Însă pe cât știm din descrierile limbilor considerate exemple clasice ale acestui tip de limbi, acolo în complexul incorporant (format și el prin confix, dar care include mai multe teme) se cuprind doar teme neacordate (de regulă – pure)⁶, ceea ce nu e cazul lui *в доме* și asem.: cf. acordul obligatoriu (ca și la celelalte cazuri), ca *в новом доме* etc., unde, prin urmare, nu avem incorporare și nici confix ca mijloc al ei. Acesta însă își găsește paralele în unele fenomene periferice ale limbii române.

După precizările făcute puțem trece în revistă principalele manifestări ale confixării din română, începând cu cea extraalomorfică în forma ei de bază (o varietate a ei *sui-generis*, adică perifixarea fiind prezentată mai pe urmă), și să descriem astfel obiectul nostru principal, adică alautemia confixal-sufixală.

Confixale sunt în română câteva adverbe de tip puțin productiv, anume *de-a binelea*, *de-a bușilea*, *de-a-ndărătelea*, *de-a-ndoaselea* și, dacă de la *de-a v-ați ascuns* s-a format relativ recent *de-a v-ați ascunsesea*, am putea socoti că acest tip de formații își mai păstrează o oarecare productivitate (nu e exclus ca la alipirea încheieturii *-lea* să fi con-

tribuit efectul „ecoului”, altfel spus, asimilarea distantă *ea ... ea*⁷⁾.

Tot confixale invariabile sunt ordinalele din vorbirea neîngrijită și cea dialectală, de tipul *a doilea*, *a treilea* (formate rar de la cardinale mai mari).

Ambele fenomene, deși ocupă un loc neînsemnat printre mijloacele limbii române, sunt ilustrative, demonstrând existența confixelor complet invariabile.

Un rol cu mult mai important revine ordinalelor variabile în limba literară contemporană după gen, adică tipului *al doilea* – *a doua*⁸⁾. Deși ocurența acestor ordinale este practic cu atât mai mare cu cât este mai mic numărul respectiv, vreo limitare în acest sens nu există (cf. până și *Este o a trilioana parte dintr-o secundă* – N. Corlăteanu, **Încadrare lingvistică în realitățile europene**, Chișinău, 2001, p. 26). O trăsătură diagnostică a acestor ordinale este dilatabilitatea lor: asemenea *al ...lea*, *a ...a* își păstrează calitatea pe care o au în *al doilea*, *a doua* și în *al douăzeci și doilea*, și în *al cinci sute douăzeci și doilea* ș.a.m.d., teoretic până la infinit.

Ca procedeu glotic, aceasta este o manifestare *sui-generis* a încorporării; singurul caz de acord a lui *două* (în *două sute*, *două mii* etc.) fiind o excepție ce nu anulează regula.

Varierea confixului (respectiv a formațiilor confixale) într-un număr cu mult mai mare de categorii (și anegorii) este, precum s-a spus mai sus, ceea ce se numește „pa-

rasinteză”, adică varierea verbului, format de la nume pe cale confixală, în același fel ca și a oricărui alt verb, cu tot atâtea forme, ele fiind în același număr, de exemplu, la *a înlesni* sau la *a îndrepta* ca și la *a mânca* sau *a bea*. Varierea confixului se realizează prin semiconfixul lui drept, dar se variază prin aceeași, fiind un singur morfem discontinuu, tot confixul (deci și tot verbul). De exemplu, în (*a*) *în...i*, *în...esc*, *în...ești* etc. se variază tot cuvântul respectiv: (*a*) *înlesni*, *înlesnesc*, *înlesnești* etc. Procedeu ocupă un loc important printre mijloacele derivative ale limbii române, dar nu este (spre deosebire de alte fenomene descrise aici) ceva propriu numai ei, fiind foarte răspândit în limbile romanice în genere, în limbile germanice, slave, în latină, greacă ș.a.

Acestea sunt sferile de aplicare a confixelor extraalomorfice din română. Printre formațiile acestor sfere, cele mai originale (nu numai ca structură formativă confixală) sunt ordinalele, adevărate numurale cu specific categorial nonadjectival, deci nu doar ca adjective cu sens ordinal, existente în multe limbi (cum sunt în română *întâi*, *prim*, *secund*, *terț*).

Știind deci ce este confixul extraalomorfic, putem să înțelegem ce este un confix alomorf al monofixului, mai concret – al sufixului.

Structura acestuia se poate reda schematic prin formula **aTp = Tp** sau chiar mai simplu **aTp**, ceea ce înseamnă: dacă morfoelementul **p** postpus temei **T** exprimă în unele tipuri de contexte un anume

sens, iar în alte tipuri de contexte ia în mod automat morfoelementul antepus **a** (devenind deci **aTp**), apoi aceste **p** și **a...p** sunt alomorfe poziționale, respectiv sufixal și confixal ale unuia și aceluiași morfem din **a/Tp**⁹. Se înțelege că formații alomorfe sufixal-confixale sunt în română și înseși logoforme respective întregi, adică genitivul de tipul (*a*) *omului* și infinitivul de tipul (*a*) *face*. Și aici, ca și în cazul confixului extraalomorfic, observăm atât invariabilitate, cum este genitivul de tipul *a omului* în vorbirea neîngrijită și cea dialectală, cât și acordul de tipul *al / a / ai / ale omului* în limba literară. Infinitivul variază după timp relativ și diateză, și fiind reflexiv, după persoană, număr și obiect (direct sau oblic), ca să nu mai vorbim de aceleași categorii ale obiectului nonreflexiv¹⁰. Acest acord sau nonacord nu este însă esențial pentru stabilirea caracterului confixal al unei formații.

O trăsătură relevantă comună și originală a alomorfelor de tipul *a omului* – *omului* și *a face* – *face* este aceea că alomorfele lor confixale (tipurile *a omului*, *a face*) alternează cu cele sufixale (tipurile *omului*, *face*) în așa fel, că primele pot constitui un enunț eliptic aparte, iar ultimele, nu. De exemplu, dacă n-am deslușit bine că e vorba de *casa vecinului* și întrebăm *A cui e casa?*, ni se răspunde nu prin *Vecinului*, ci prin *A vecinului* (*Vecinului* ca enunț eliptic are sens datival). În mod similar, spunem, de ex., *Putem învăța*, dar un apel la aceeași acțiune îl formulăm doar ca *A învăța!* (*Învăța*

ca enunț eliptic ar avea sens de imperfect). Acest alomorf al logofor-meii¹¹ (al genitivului, al infinitivului) care poate constitui un enunț aparte îl și numim (aplicând elemente bine cunoscute din fondul terminologic internațional) **autem**, iar pe cel ce nu poate – îl numim (aplicând aceleași elemente) **anautem**. Însăși această alternare a lor este numită (după cunoscutele exemple ale lui „alofonie” și „alomorfie”) **alautemie**. Aceste constatări nu se anulează prin faptul că raporturile dintre *autem* și *anautem* sunt asimetrice: *autemul* apare nu numai ca enunț eliptic aparte, ci și (cu mult mai des) ca segment al unui text legat, pe când *anautemul* apare numai în cadrul acestuia (deși în alte tipuri de contexte), neputând constitui un enunț aparte.

În ambele cazuri examinate *anautemul* e inclus ca secvență linieară în *autem*, de aceea vorbim de **alautemia inclusivă**. Mai bate la ochi faptul că în ambele cazuri (și la genitiv, și la infinitiv) *autemizatorul* (elementul care deosebește *autemul* de *anautem*) este fonemul *a*, dar nu putem (deocamdată?) să spunem dacă acest fapt este o simplă coincidență sau dacă există aici o legătură cu caracter încă necunoscut nouă. Trăsătura în discuție caracterizează două formații (genitivul și infinitivul, adică forme nominale și verbale), situate la polii câmpului morfologic. Oricare ar fi însă cauzele profunde ale fenomenului, realitatea e că *alautemia* se manifestă în funcționarea atât a fiecărui nume, cât și a fiecărui verb,

adică a claselor deschise de cuvinte din limba română.

Cele constatate înseamnă totodată că în limba română orice formă de genitiv și de infinitiv există în câte două variante: una **liberă**, întâlnită într-un număr infinit de tipuri de contexte, printre care și ca enunț eliptic, și alta **conjunctă**, întâlnită într-un număr finit de tipuri de contexte (pentru genitiv ele sunt și cele mai frecvente). Variantele libere sunt confixale, iar cele conjuncte sunt sufixale.

Așadar, alautemia inclusivă confixal-sufixală, manifestându-se în câte o serie de forme ale fiecărui nume și ale fiecărui verb românesc, prin variantele lor libere și conjuncte, constituie *eo ipso* o trăsătură globală a limbii române. Aceeași îmbinare de particularități este și o trăsătură a ei originală, deoarece nu găsim ceva analog în alte limbi, inclusiv în vreo altă limbă romanică¹².

Evident, nu trebuie să exagerăm însemnătatea fenomenului descris, deoarece, în pofida caracterului său global, trăsătura în discuție nu situează într-o lumină nouă însăși structura categorială a limbii române. Odată ce e vorba doar de alomorfie, nu se pune în discuție caracteristica categorială deja cunoscută a cuvintelor din clasele respective. Și totuși fenomenul în cauză, fiind propriu tuturor claselor flexionate de cuvinte ale limbii române, trebuie „scos în afara parantezei” la caracterizarea morfologiei ei. Acest lucru trebuia făcut demult la cursurile de limba română de diferite ni-

vele. În acest fel s-ar fi rezolvat în sfârșit vechea dilemă a „articolelor” care nu sunt articole și a „prepoziției” care nu este prepoziție și s-ar fi văzut generalul în particular, altfel spus – unitatea în varietate.

II

Așa stau deci lucrurile în ceea ce privește un fenomen pe care faptele de limbă ne-au îndemnat să-l considerăm o trăsătură originală, dar și globală a limbii române.

Totodată, întrucât pentru rezolvarea acestei probleme s-a dovedit a fi necesară noțiunea de confix, până nu demult neaplicată la descrierea românei, e rațional să menționăm și alte posibilități de aplicare a acestei noțiuni.

După cum am văzut deja, confixul cunoaște diferite moduri de existență, putând fi neproductiv și productiv, acordat și neacordat, nedilatabil și dilatabil, extraalomorfic și (unde este deosebit de greu de identificat) alomorf pozițional al sufixului, ultima fiind o particularitate foarte originală a românei. Dar tot în limba română există încă un fenomen ale cărui originalitate și sferă de manifestare nu sunt tot atât de evidente ca în cazurile descrise mai sus, dar care, în esență, nu poate fi calificat mai adecvat decât aplicându-i-se și lui noțiunea de confix, într-o varietate rară a acestuia. Este vorba de câteva paradigme verbale ale limbii române, cea mai frecventă din ele fiind cea a perfectului compus.

Acesta, cum se consideră prin tradiție, se compune din formele

verbului auxiliar *a avea* și ale participiului verbului de conjugat (ca în *am făcut*), menționându-se, uneori, că trei din formele lui *a avea* sunt foneticește reduse: *a făcut*, (*noi*) *am făcut* și *ați făcut*. Ce-i drept, după cum s-a stabilit¹³, reducerea acestor forme ale lui *a avea* (ca și cea a exponenților viitorului și a condiționalului) înseamnă în realitate transformarea lor din cuvinte auxiliare în morfeme neosintetice (cf. același lat. *habere* devenit exponent sintetic postpus al viitorului și al condiționalului postinfinital în limbile romanice apusene).

La prima vedere, această evoluție nu cuprinde alte elemente ale aceleiași serii (*eu*) *am făcut*, *ai făcut*, *au făcut*. Însă acestea, fiind monosilabice, n-au avut cum să se reducă mai departe, iar exponenții obiectivali („pronomine scurte”) iau pe lângă ele exact aceleași forme, ca și pe lângă *a*, *am* (pl.) și *ați*, spre deosebire de unirea cu *a avea* neredus, cf. *I-am făcut*, dar *îl am la mine*, *îl avem la noi* ș.a.m.d., acest *a avea* neredus comportându-se ca și orice alt verb în *a-*, de ex., *îl admir*, *îl agreez*, *îl aprob* etc.¹⁴. Adică, fostele forme ale lui *a avea* din perfectul compus (ca și cele ale lui *a vrea* din viitor și, probabil, în altă înfățișare, din condițional) sunt elemente morfematice ce și-au pierdut caracterul de logoforme. Mai observăm că aici elementul comun al întregii paradigme este elementul *a-* la care se adaugă desinențele de persoană și număr *-m*, *-i*, *Ø*, *-m*, *-ți*, *-u* care (după cum a relevat V. Guțu-Romalo) coincid cu aceiași exponenți din

imperfect (cf. *am făcut* – *faceam*, *ai făcut* – *faceai* etc.).

La rândul său, aceste elemente sunt implicate, pe lângă temele respective, de ceea ce urmează la capătul opus al temei, cum e în cazul perfectului compus desinența participială, de exemplu, *-ut* din *am făcut*, dar însuși acest *făcut* nu e implicat de elementele descrise mai sus, apărând liber fără el (de ex., *lucru făcut*) și schimbându-se în asemenea cazuri, ca și alte adjective, în gen și număr (de ex., *muncă făcută*, *treburi făcute*).

S-ar părea deci că *-ut* (reprezentând orice desinență participială liberă), neimplicându-se reciproc cu *am*, *ai*, *a*, *am*, *ați*, *au*, nu face parte din confix. Această constatare ar fi justă dacă formarea perfectului compus s-ar limita la verbele tranzitive, cu varierea în gen și număr, cum a fost la începutul evoluției perfectului romanic în latină (cf. formula *Habeo litteram scriptam* „Am scrisă o scrisoare”) și cum este acum în perifraza rezultativă, ca în rom. *Avem pregătite niște proiecte* sau *Le avem pregătite*. În realitate însă *făcut* din perfectul compus are altă calitate decât cel din *lucru făcut*, după cum reiese din următoarele.

De mult s-a observat că unele „participii” nu există decât ca părți componente ale unor forme verbale, cum e perfectul compus și alte câteva mai rare. Aceste „participii” nu pot să fie nici atribute, nici părți nominale ale predicatelor, ceea ce arată că ele nu sunt participii ca subclasă a adjectivelor postverbale. Desigur, cel mai frecvent dintre

aceste „participii” este *putut*. El e întrebuițat pe parcursul vieții unui vorbitor de mii de ori, dar se pot ușor numi toate elementele pe lângă care el apare în vorbire. Alte „participii” de acest fel sunt, de exemplu, *bizuit, călătorit, crezut, cutezat, glumit, îndrăznit, luptat, nădăjduit, părut, slujit, stăruit, străduit, vuit, zămbit* și, precum arată neologismele, lista este deschisă: cf. *acționat, constată, contribuit, depins, existat, participat, procedat, progresat, renunțat, rezistat, servit, sperat, tins, triumfat* ș.a. Tot aici trebuie enumerate „participiile” verbelor *reflexiva tantum*, ca *mândrit, referit, sforțat* ș.a.¹⁵ În toate cazurile de acest fel *a* (cu exponenții categoriali *-m, -i, Ø, -m, -ți, -u*) și desinența *-at, -ut, -it, -s* se implică reciproc, deci formează un confix de tipul *a ...at, a ...ut, a ...it, a ...s*, cum este în *a putut* ș.a. Dar cu alte verbe, cu mult mai numeroase (printre care toate verbele tranzitive), acest lucru nu se întâmplă (cf. *am făcut* și asem.). Deci, pe de o parte, majoritatea verbelor formează perfectul compus pe cale, după cum s-ar părea, neosintetică prefixală, altele însă (mai puține la număr) îl formează pe cale vădit confixală. Apare întrebarea: cum se formează perfectul compus în română, pe cale prefixală sau nu?

Această antinomie se rezolvă recurgându-se la noțiunea unei varietăți *sui-generis* a confixului, pe care am putea s-o numim **perifix** și pe care o identificăm în felul următor: o clasoformă¹⁶, **fanoconfixală** (adică, de formare confixală evidentă) într-o parte a logoformelor

sale, este perifixală, iar celelalte logoforme ale ei sunt **criptoconfixale** (adică, de formare confixală ascunsă). Altfel nu am putea demonstra faptul (perceput în mod intuitiv ca ceva neîndoielnic) că, de exemplu, *am făcut* este format în același fel ca și *am putut*.

Confirmări ale acestei tratări sunt evoluțiile ulterioare ale perfectului compus în vorbirea spontană: 1) trecerea lui *a* (< *are*) în *o* (ca în *o făcut*), 2) omisiunea lui *-t* de origine participială (ca în *am făcu*), 3) sincopa „participiilor” (ca *am vâst* și, dialectal, *am șest, am găst, am pier, am slobost* ș.a.), cu elementele de tipul *făcu* și *vâst* imposibile ca atribute și predicative (spre deosebire, respectiv, de *făcut, văzut* ș.a.). Deomonimizări analoage dintre participii și reflexele lor din componența formelor de perfect compus există în mai multe limbi, dar nu observăm în principalele limbi romanice (și nici în aromână) reducerea formelor lui „*a avea*” în exponenți categoriali (acest proces a avut loc în istoromână și în paradigma inversă, semantic reinterpretată, din meglinită).

O obiecție împotriva acestei soluții s-ar sprijini pe faptul că „participiile” din componența perfectului compus formează în română și alte forme verbale, cum sunt cele cu *fi* noninițial, și anume *a fi putut* (infinitiv perfect activ), *să fi putut*, câte 6 forme din seriile *voi fi putut* și *aș fi putut*, dar și *de putut*. Și aici e de amintit că, precum s-a mai precizat în definiția confixului, un semiconfix implică nu neapărat pe unul opus, ci pe unul din numărul finit al câtorva

semiconfixe opuse. Această precizare ne-a fost sugerată de faptele unei limbi care constituie un exemplu clasic de limbă cu confixare. Vorba este de georgiană, ea cunoscând cel puțin 30 de confixe. Acolo câteodată un semiconfix se îmbină pe lângă una și aceeași temă ba cu un semiconfix opus, ba cu altul, dar alegerea se face întotdeauna dintr-un număr finit al lor (de obicei din două). De exemplu, de la *sazhvri* „graniță” (el însuși format în mod confixal) s-au format adjectivele *sasazhvro* „de graniță” (cu confixul *sa...o* „de”) și *usazhvro* „fără margini, nemărginit” (cu confixul *u...o* „fără”), deci semiconfixul drept *-o* implică pe lângă una și aceeași temă ba pe cel stâng *sa-*, ba pe cel stâng *u-*. Tot așa în adjectivul *mosazhvre* „de graniță” (cu confixul *mo...e* „de”) și în substantivul *mesazhvre* „grănicer” (cu confixul *me...e* „-er”), semiconfixul drept *-e* implică pe lângă aceeași temă ba pe *mo-*, ba pe *me-*, alegerea făcându-se iarăși dintr-un număr strict finit de unități.

Un caz analog este deci alegerea semiconfixelor stângi în cazul tipului *putut*, acestea fiind doar a din perfectul compus (cu cei 6 exponenți categoriali ai lui), *fi* noninițial (din *a fi putut*, *să fi putut* și paradigmele lui *va fi putut* și *aș fi putut*), dar și *de* din *de putut*. Adică, fonocomplexele de tipul *putut* apar întotdeauna pe lângă unul din doar trei elemente: *a* însoțit de exponenții numerico-personali, *fi* noninițial și *de*. Prin urmare, toate logoformele cu secvența de tipul *putut* sunt confixale, ceea ce înseamnă confixalitatea *sui-ge-*

neris, anume perifixalitatea întregii clasoforme care le include¹⁷.

Și dacă perfectul compus românesc prezintă o evoluție mai avansată, dar care a avut loc, până la o etapă mai puțin avansată, și în alte limbi romanice (și ele având asemenea „participii”), apoi formațiile cu *fi* noninițial și cele de tipul *de făcut* nu au nici un analog în nici o altă limbă romanică (nici chiar în vreuna suddunăreană), fiind deci foarte originale ca tipologie.

Acest fenomen, deși nu are un caracter tot atât de global, ca și alautemia inclusivă confixal-sufixală a genitivului și a infinitivului, adică el fiind propriu doar verbului, deci unei singure clase de cuvinte, constituie totuși, ca și confixalitatea (dar și caracteristica categorială) a ordinelor¹⁸, o trăsătură originală a limbii române, în toate aceste sfere manifestându-se confixul ca un fenomen intrinsec, inalienabil al structurii ei.

NOTE

¹ M. Gabinski, *Alautemia inclusivă confixal-sufixală a flexionării moldovenești // Limba și literatura moldovenească*, 1976, nr. 4, p. 40-52 (cu alfabet chirilic). O listă de alte articole pe această temă v. în cartea: idem, *Din problemele gramaticii și derivării române*, Chișinău, 1991, p. 123-124 și 126 (cu alfabet chirilic), la care se mai adaugă cele spuse în însăși această carte (p. 79-88) și articolele de mai târziu: M. A. Габинский, *О некоторых неиспользованных возможностях применения понятия позиционной алломорфии // Структурные харак-*

теристики и функциональные свойства языковых единиц. Межвузовский сборник научных трудов, Воронеж, 1989, с. 23-27; idem, *Unele comentarii privind confixele genitival și ordinal din limba română* // *Buletinul Institutului de Lingvistică*, nr. 1, anul 1, 2003, p. 62-64; idem, *Fenomenul de arhicaz și manifestarea lui în limba română* // *Probleme de lingvistică generală și romanică*, I, Chișinău, 2003, p. 67-77; idem, *Contribuții la definirea general lingvistică a articolului ca exponent categorial* // *Omagiu profesorului și omului de știință Vladimir Zagaevski*, Chișinău, 2003, p. 280-285; idem, *Alte contribuții la identificarea articolelor din limba română* (în curs de apariție în cartea de omagiu a profesorului A. I. Ciobanu).

² M. Gabinschi, *Din problemele...*, p. 84-85. Omitem aici polemica privind alte abordări ale temei, unele din ele, foarte complicate, cum ar fi, de exemplu, M. Manoliu, *Articolul posesiv în româna contemporană* // *Studii și cercetări lingvistice*, XV, nr. 1 (1964), p. 69-76; idem, *Asupra pronumelor semiindependente romanice* // *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, 1965, p. 523-525; D. D. Drășoveanu, *Despre al cu aplicare la o structură problematică* // *Cercetări de lingvistică*, XXXVIII, nr. 1-2, 1993, p. 89-93. Considerăm că cea mai bună cale de a apăra avantajele soluției proprii este însăși întemeierea ei.

³ Amintim că e vorba de aceeași alternanță care e prezentă și în formele unuia și aceluiași cuvânt, de exemplu, *a muri / mor / moare* și asem.

⁴ În cazuri ca *deznodământ*, *înno-dământ* (neexistând verbe ca **a nodă*), verbele *a deznoda*, *a înnoda* s-au format de la *nod* prin confixele *dez...a* și *în...a*, iar formantul nominal *-mânt* este un sufix atașat la fiecare din aceste ver-

be. În cazuri ca *a deschide* – *a închide*, *a dezbrăca* – *a îmbrăca*, neexistând nu numai verbe ca **a chide* sau **a brăca*, ci și (spre deosebire de *nod*) nici însuși numele derivator, confixele *dez...a* și *în...a* se recunosc mai întâi ca existente pe lângă teme libere (de exemplu, *a des-cleșta* – *a în-cleșta* de la *clește*).

⁵ A. A. Реформатский, *Введение в языковедение*, Москва, 1999, с. 267-268.

⁶ П. Я. Скорик, *Грамматика чукотского языка*, I, Москва-Ленинград, с. 93-122; Л. Блумфилд, *Язык*, Пер. с англ., Москва, 1968, с. 263.

⁷ Este posibil ca același factor (ecoul) să fi contribuit odată la apariția infinitivelor *de-a-și creaderea*, *de-a-și facerea* ș.a., care au existat o vreme în limba veche, dispărând mai târziu.

⁸ În limba veche se practica uneori varierea ordinelor și după număr, ceea ce se întâlnește acum extrem de rar, constituind o licență.

⁹ În principiu, într-o limbă poate să existe și cazul invers, adică tipul *aT/p*, dar nu este cunoscut un exemplu, atestat, de acest fel.

¹⁰ Multiplele amănunte despre caracterul imaginar al acestor *al / a / ai / ale* ca „articole” și al lui *a* infinitival ca „prepoziție” vezi în lucrările enumerate în nota 1, iar în ceea ce privește în special relațiile dintre cele două alomorfe ale genitivului și dativului vezi lucrarea *Alte contribuții la identificarea articolelor din limba română* (în curs de apariție, v. tot nota 1).

¹¹ Privim deci alomorfele de tipul *a omului* și *a face* ca niște logoforme întregi, a căror scriere separată e o convenționalitate ortografică (adică, pur logic ele ar trebui scrise la un loc, cum se face de mult cu numele de familie *Aioanei*, *Apreotesei* ș.a., și în *afacere*, iar câteodată și în *n-are afacere*). Ni s-ar

putea obiecta că, deși foarte rar, aici sunt posibile separări, de exemplu, *a bunului prieten* > *a veșnic bunului prieten*. Am scris mai amănunțit despre aceasta (vezi *Din problemele...*, p. 83; *Unele comentarii...*, p. 62-64). Acum însă relevăm faptul că acești separatori prezintă autemul genitivului ca un complex incorporant (vezi mai sus), al cărui formant (confixul) nu-și pierde prin aceasta calitatea proprie. (Desigur, astfel de fapte sunt pentru română, spre deosebire de limbile de tip clasic incorporant, ceva cantitativ neglijabil, dar care cer totuși o interpretare teoretică.)

¹² O alautemie pur confixală a genitivului și a subclasei primare de adjective, exprimată tot prin confixe cu semiconfixe stângi, socotite după tradiție și ele „articole”, există în albaneză (din ultimele lucrări pe această temă vezi, de exemplu, E. Lukaj, *Bemerkungen zum Genitiv des Albanischen // Zeitschrift für Balkanologie*, Band 31 (1995), Heft 2, S. 148-151, unde însă genitivul de tipul *i shokut* (= rom. *al tovarășului*) e numit „analitic”, iar infinitivul albanez (existent acum numai în dialectul gheg) e și el confixal, dar străin de alautemie.

¹³ Vezi, Guțu-Romalo, *Forme verbale compuse // Studii și cercetări lingvistice*, XIII (1962), nr. 2, p. 191-199.

¹⁴ Vezi, M. A. Габинский, *Грамматическое варьирование в молдавском языке*, Кишинев, 1980, c. 151-176, unde (p. 167-169) se constată că fenomenul acomodării recipro-

ce a exponenților obiectivali și subiectivali ai perfectului compus românesc a fost observat încă de I. Ghinculov în 1840.

¹⁵ Nu degeaba în gramaticile unor limbi deosebirea dintre „participiile” de acest fel și participiile adjective se fixează și terminologic, chiar cu prețul renunțării la sensul de mult acceptat al termenului. Astfel, în gramatica suedeză „participiile”-componente ale perfectului se numesc cu termenul (impropriu din punctul de vedere al lingvisticii generale) „supine”.

¹⁶ O clasoformă este abstracția logoformelor cu unii și aceiași exponenți categoriali. De exemplu, logoforme *oamenilor, băieților, stâlpilor, snopilor, acizilor* ș.a. reprezintă clasoforma de masculin singular dativ (sau genitiv conjunct) nehotărât.

¹⁷ Prezentări grafice netradiționale ale acestor paradigme vezi, de exemplu, în M. A. Gabinschi, *Considerații asupra sferei participiului din limbile romanice // Omul și limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*, Iași, 1992, p. 214-215; idem, *Пособие по морфологии дакороманского глагола*, Кишинев, 2002, c. 36-37, 124-125.

¹⁸ M. A. Gabinschi, *Numeralul și adjectivul – o clasă de cuvinte sau două? Abordare general-lingvistică, Revista de Lingvistică și Știință Literară*, 2004, nr. 1-3, p. 48-50.

Liuba PROCOPII

POSSIBILITĂȚI DE CONVERSIE A PARTICIPIULUI

Există multe situații în care un cuvânt pare să se înscrie, în dependență de cadrul semantic și de funcția lui sintactică, în mai multe părți de vorbire. E vorba de omonimele lexico-gramaticale realizate prin schimbarea valorii (categoriei sau funcției) gramaticale, adică de derivarea improprie, ori de conversiune. În ultimele decenii a crescut simțitor interesul față de conversie atât în lingvistica română, cât și în cea de peste hotare.

Conversie (lat. *conversio* – „prefacere, transformare”, fr., engl. *conversion*) – transferarea unui cuvânt în altă clasă lexico-gramatică, schimbarea valorii sale lexicale și gramaticale (a caracteristicilor lexicale, morfologice și sintactice); trecerea unui cuvânt de la o clasă de cuvinte la alta prin modificarea (sau nemodificarea) formei, sensului, prin schimbarea clasei morfologice și a funcțiilor sintactice. Este unul dintre cele trei mijloace (modalități) interne de formare a cuvintelor în limba română (alături de derivare și compunere)” [10, p. 83]. După părerea lui N. Corlăteanu, această modalitate, și anume „procedeu morfologico-sintactic, când un cuvânt trece dintr-o clasă morfologică în alta asumându-și funcțiile ei”, capătă în ultimii ani amploare și o explorare intensivă [2, p. 198].

1. Adjectivarea participiilor

„Trecerea unui cuvânt de la o parte de vorbire la alta se face prin modificarea comportării lui gramaticale pe fondul aceluiași sens lexical; cuvântul își însușește caracteristicile morfologice și sintactice ale părții de vorbire la care trece. Orice parte de vorbire care se substantivizează, de exemplu, un adjectiv, un pronume, o formă verbală, poate căpăta articol, se poate declina sau poate primi determinative adjectivale și poate îndeplini funcții sintactice specifice substantivului; partea de vorbire care se adjectivizează „capătă semnificația adjectivului, grade de comparație” etc., susține Mioara Avram [1, p. 22].

Se știe că estomparea valorii verbale a participiilor duce la accentuarea valorilor determinative proprii adjectivului. Este vorba de adjectivarea participiilor. Însă majoritatea participiilor, trecute în categoria adjectivelor, nu pierd întru totul legătura cu verbul. În anumite contexte ele își păstrează valoarea inițială, verbală, iar în altele – capătă funcție prioritară de adjectiv. Acest fenomen este propriu și limbii ruse. De exemplu:

Participiu: *хорошо воспитанный ребёнок* – *copil educat corect*.

Adjectiv: *воспитанный ребёнок* – *copil educat*.

Majoritatea unităților lexicale, generate de conversie, nu rup legătura cu sensurile inițiale ale cuvintelor sau formelor gramaticale de la care provin. Diferența de sens dintre cuvântul primar și derivatul lui este, de obicei, minimală. Unele similitudini, o anumită legătură semantică există chiar între sensurile mai îndepărtate ale cuvintelor ex-

primare prin același complex sonor [3, p. 41]. Bunăoară, participiul *ascuțit*: *tata a ascuțit sapa – sapa ascuțită de tata*; și participiul adjectivat *ascuțit* cu sens: *care are o muchie tăioasă, sau un vârf înțepător: ac ascuțit, lamă ascuțită* au un semn comun – caracterul verbal destul de pronunțat. În procesul de comunicare, ca rezultat al polisemiei, *ascuțit* a căpătat sens metaforic, figurat: *ager, pătrunzător, înversunat, aprig: minte, limbă, privire ascuțită*.

Adjectivul *ascuțit* a devenit omonim conversional cu participiul *ascuțit* nu din cauza conotației, ci datorită modificării sensului gramatical combinat cu elemente de denotație și conotație, ce a avut loc în urma procesului de adjectivare:

O durere ascuțită, crudă îi pătrunde inima lui (M. Eminescu).

Trecerea participiului în adjectiv este însoțită de **modificarea** valorii lui lexicale și, în special, a celei gramaticale. Adjectivarea în acest caz are loc numai de la o singură formă temporală. De exemplu, participiul format de la verbul rusesc *решать* trece în adjectiv numai la timpul prezent – *решающий (момента)*, pe când la timpul trecut – *решавший* – nu se adjectivează.

Adjectivarea face ca participiul să se apropie, din punct de vedere funcțional, de adjectiv și să provoace omonimia lor formală: *момента*, *решающий все – решающий**

момента; *момента hotărâtor pentru noi – момента hotărâtor, decisiv*.

Se atestă și deosebiri între valorile participiale în limba rusă și cele ale echivalentelor românești. Astfel, participiile adjectivale rusești își păstrează valoarea temporală și de diateză:

Participiul prezent activ – *ассимилирующий, возрастающий*; Participiul prezent pasiv – *видимый, весомый*; Participiul trecut activ – *нашумевший, наболевший*; Participiul trecut pasiv – *изверженный, испуганный*.

Echivalentele românești ale acestor participii fie că își pierd totalmente nuanța verbală, de exemplu: *пахнувший – aromă*; *придуманный – închipuit*; *вменяемый – incriminat*; *закопченный – afumat etc.*; fie că sunt adjective propriu-zise: *отвечающий – responsabil*; *наболевший – arzător*, *волнующий – emotiv*.

În literatura de specialitate nu există o părere unanimă privind adjectivarea participiilor atunci când acestea fac parte din îmbinări terminologice. Se susține uneori că, în asemenea situații, participiile nu pierd categoriile aspectual-temporale ale verbului și deci nu se adjectivează. Cercetătoarea L. Kalakuțkaia, polemizând cu V. Lopatin [8, p. 46], care susține o atare adjectivare în limba rusă, opinează că „adjectivarea participiilor e un proces ce are loc în limbă, însă terminolo-

* Participiile cu *-ущ (-юш) -ащ, (-ящ)* nu trebuie confundate cu adjectivele formate cu aceleași sufixe, dar cu temă nu numai verbală, ci și nominală și cu o semnificație puternic pronunțată prin accentuarea unei trăsături sau însușiri: *здоровящий – mare, zdravăn*; *толстуящий – foarte gras*; *жадяющий – avid, zgârcit, hapsân*; *злюящий – răutăcios, avar*; *гуляящий – desfrânat; cheflui*; *работящий – muncitor, harnic*. Toate cuvintele de acest tip poartă amprenta limbii vorbite. Vezi: [6, p. 352].

gia lipsită de legăturile vii lingvistice nu constituie un teren favorabil pentru desfășurarea multilaterală a unui fenomen atât de complicat” [6, p. 55]. V. Lopatin are, după părerea noastră, dreptate, deoarece îmbinările terminologice neutralizează categoriile aspectual-temporale ale participiilor. În componența îmbinărilor de acest gen participiile rămân invariabile: *согласованное определение* – *atribut acordat*; *сбалансированный бюджет* – *buget echilibrat*; *вооруженное восстание* – *răscoală armată*; *активированный уголь* – *cărbune activat*; *дистиллированная вода* – *apă distilată*; *насыщенный раствор* – *soluție suprasaturată*; *проявленная пленка* – *peliculă dezvoltată* etc.

După cum am remarcat anterior, se poate vorbi de o adjectivare completă și atunci când participiile fac parte din componența expresiilor frazeologice: *устроить вырванные годы* – *a face zile fripte*; *с открытым сердцем* – *cu inima deschisă* etc.

În dicționarele bilingve rus-române găsim multiple cazuri când echivalentele românești ale participiului rusesc apar și cu valoare verbală, și cu valoare adjectivală:

Вызывающий → 1. причастие от глагола *вызывать*: *care cheamă*;

2. прилагательное: *sfidător, provocator, arogant*;

обдуманный → 1. причастие от глагола *обдумать*: *gândit, cugetat*;

2. прилагательное: *chibzuit, gândit, cumpătat, judicios*;

Sunt frecvent atestate și cazurile când echivalentul românesc al participiului rusesc are mențiunea „прилагательное” (adjectiv):

вообразимый → прилагательное: *imaginabil*;

воображаемый → прилагательное: *închipuit, imaginar, aparent*.

Interacțiunea factorilor gramaticali și lexicali la trecerea participiilor în adjective este diferită. „Convertirea” participiilor în adjective poate fi determinată de factorii gramaticali, lexico-gramaticali sau rezultă din includerea participiului în unități terminologice sau e o consecință a transformărilor lexicale. Să analizăm acești factori.

a) Adjectivarea participiilor – consecință a factorilor gramaticali

Din acest grup fac parte formele participiului trecut pasiv rusesc, devenite adjective (aceste forme, provenite de la verbe intransitive la trecut pasiv, se pretează mai ușor adjectivării pentru că exprimă rezultatul acțiunii ca o trăsătură caracteristică a unui obiect): *жареный* – *prăjit*; *вареный* – *fierț*; *крытый* – *acoperit*; *дымный* – *umflat* etc. Majoritatea participiilor trecute pasive au intrat în categoria adjectivelor încă în rusa veche, evoluând în rusa contemporană în adjective derivate cu sufixele *-н-*, *-м-*: *печёный, мороженный, рваный, колотый, битый* etc.

Unele din ele sunt utilizate în limba contemporană, păstrându-și valoarea temporală de participiu, dublând pe *-н-* în sufix și formând în așa fel dublete adjectivelor [7, p. 21]: *плетёный* – *плотенный*; *гружёный* – *груженный*. Majoritatea și-au pierdut însă transparența morfologică de verb și sunt utilizate doar ca adjective: *рваный* – *rupt*; *солёный* – *sărat*.

Participiile se deosebesc de adjective prin faptul că, grație caracterului lor verbal, pot avea compliniri

și formează construcții participiale: *плетёная корзина* – coș *împletit*; *плетенная дедом корзина* – coșul *împletit de bunic*.

Aceleași modificări observăm și la adjectivarea participiilor în limba română. Participiile *murat*, *sărat*, *prăjit*, *fript*, *copt*, *cojit*, *împletit* ș.a. au fost supuse demult adjectivării și se comportă ca adjective propriu-zise. Doar atunci când primesc compliniri, le putem percepe ca pe niște participii: *Liliacul înflorit în grădină răspândea o mireasmă încântătoare* (participiul *înflorit* în componența unei construcții participiale); *Liliacul înflorit răspândea o mireasmă încântătoare* (*înflorit* este un participiu adjectivat).

b) Adjectivarea participiilor – consecință a influenței factorilor lexico-gramaticali

Pe această cale trec în adjective majoritatea participiilor de diferite forme: trecute-prezente, active-pasive: *решающий момент*, *прошедший год*, *выдающийся учёный*, *любимый ученик*, *воспитанный ребёнок*.

Forma participială, de exemplu *решающий* în îmbinarea *решающий момент*, fără compliniri și într-o propoziție neizolată, pierde, în primul rând, valoarea diatezei active și a tranzitivității, denumind o însușire procesuală permanentă, neatestând corelația temporal-categorială [7, p. 23].

Din moment ce particularitățile verbale se atenuază, forma *решающий* exprimă nuanțele calitative, care modifică valoarea ei lexicală și o delimitează de infinitiv și în general de sistemul verbului. Cuvântul *решающий* în îmbinarea *решающий момент* are nu numai sensul de *moment*, *который решает*, dar și cono-

tația *основной, главный, самый важный*. Nuanța calitativă se dezvoltă, iar forma participială pierde legătura cu verbul și capătă însușirile adjectivului, de exemplu, capacitatea de a exprima diferite grade de comparație: *более воспитанный, самый решающий* etc.

Același lucru se întâmplă și în limba română cu participiile adjectivate: *anul trecut*, *omul iubit*, *copil educat*. Acestea pot, de asemenea, să exprime grade de comparație, ca adjectivele: *un copil mai puțin educat*, *cel mai iubit dintre pământeni* (Marin Preda).

c) Adjectivarea participiilor – consecință a trecerii participiului în unități terminologice

În acest grup sunt incluse adjectivele care au devenit termeni în diferite domenii. Participiul are semnificația unei însușiri procesuale permanente, apoi se consolidează, cu această semnificație, ca parte componentă a unui termen: *режущий инструмент*; *шагающий экскаватор*; *отравляющее вещество*.

Se adjectivază prioritar participiile prezente, mai cu seamă cele active: *абсорбирующий* – *absorbant*, *de absorbire*; *активирующий* – *de activare*; *вспенивающий* – *sputant* etc. [11, p. 73].

Participiile trecute se adjectivază mai rar: *согласованное определение* – *atribut acordat*; *концентрированный раствор* – *soluție saturată* [11, p. 183].

Termenii de acest fel apar de obicei în literatura tehnică de specialitate și sunt fixați în dicționarele respective.

d) Adjectivarea participiilor – consecință a transformărilor lexicale

Acest proces decurge în mo-

dul următor: participiile, fiind în-
trebuințate cu sens figurat, redând
anumite caracteristici, calități, sunt
percepute ca purtând o însușire ca-
litativă, nu o trăsătură procesuală,
și deci nu mai pot să mențină parti-
cularitățile gramaticale ale verbului.
Se supun acestui tip de conversie,
de obicei, participiile prezente ac-
tive și trecute pasive: *блестящий
успех, возмущенный тон,
заезженная острота, надутый
слог, озабоченный вид* etc.

Acest proces este valabil și
pentru participiile românești: *glume
răsuflăte, cifre umflate, față dispe-
rată, ton revoltat* etc.

Atestăm și calchieri din alte
limbi, de exemplu, din limba fran-
ceză: *le homme fini* – *конченный
человек* – *om sfârșit, terminat*
(*decăzut, degradat*); *l'air distrait* –
рассеянный вид ș.a.

Trecerea de la sens direct
la sens figurat are loc metaforic:
разболтанная гайка – *разбол-
танный человек; разнузданный
конь* – *разнузданный человек*;
în română: *cal desfrânat* – *purtare
desfrânată*; ori metonimic: *разоча-
рованный вид* – *тон, голос, лицо*;
față, voce dezamăgită etc.

Analizând aceste modele co-
relative, observăm că procesul de
adjectivare capătă amploare și în
limba română. Sufixele adjectiva-
le *-bil*: *imaginabil*; *-tor*: *translator*;
-al: *senzațional* etc. devin tot mai
frecvente la formarea echivalente-
lor semantice și gramaticale pen-
tru redarea participiilor adjectivate
rusești.

2. Substantivarea partici- piilor

Procesul de adjectivare este
strâns legat de procesul de sub-
stantivare a participiilor, ce denotă

conversia gramaticală, fenomen
interesant care, deocamdată, nu a
fost suficient cercetat. Participiul,
după cum s-a menționat în repetate
rânduri, are multe însușiri gramati-
cale comune cu cele ale adjectivului,
inclusiv și capacitatea transformă-
rii în substantiv. Referitor la acest
fenomen A. M. Peșkovski spune:
„Întrucât participiul este, mai întâi
de toate, adjectiv, el posedă toate
trăsăturile adjectivelor, printre care
și capacitatea deplasării spre sub-
stantive” [9, p. 253].

Substantivarea în limba româ-
nă a fost moștenită ca fenomen din
limba latină, care atestă formațiuni
de felul: *ploratus* (plâns), *auditus*
(zvon), având aceleași terminații ca
și participiile trecute pasive.

În limba română contempora-
nă procesul de substantivare are
loc atunci când semnul obiectului
exprimat de participiu marchează și
numele acestui obiect: *omul iubit* –
iubitul; *om osândit* – *osânditul*;

1. Asemenea substantivului,
participiul substantivat poate fi în-
trebuințat la formele hotărâtă și
nehotărâtă: *un rănit* – *rănitul*; la nu-
mărul singular și plural: *iubitul* – *iu-
biții*; la genul masculin și feminin:
acuzatul – *acuzata*;

2. Toate participiile substanti-
vate posedă calitatea de a se de-
clina: *răspuns* – *răspunsuri, niște
răspunsuri, unor răspunsuri*;

3. Ele îndeplinesc funcții ca
ale substantivului: de subiect ori
complement, nume predicative,
diverse circumstanțiale, cele mai
obișnuite fiind primele două.

Cauza substantivării definitive
a unor astfel de participii rezultă din
faptul că ele și-au creat prin analo-
gie noi forme participiale: *uns, tors,
făcut* și, ca urmare a concurenței cu
alte formațiuni, au pierdut valoarea

verbal-adjectivală caracteristică participiilor. Procesul dat, declanșat în limba latină, continuă și în limba română contemporană.

În momentul când participiile sunt supuse procesului de substantivare, ele își asumă însușirile și funcțiile substantivului.

Iată cum decurge acest proces:

a) *Бойца, раненного осколком снаряда, отправили в госпиталь*; (unde *раненного* – este participiu trecut pasiv cu funcția de atribut pe lângă substantivul *бойца*). Un proces similar are loc și în română: *Ostașul rănit de o schijă de obuz a fost transportat la spitalul militar*.

b) *Раненого бойца отправили в госпиталь*. În acest caz *раненого* este adjectiv, provenit de la verb și folosit fără compliniri (*осколком снаряда*), îndeplinește funcția atributivă, adică este un determinativ pe lângă același substantiv (*бойца*). – *Ostașul rănit a fost transportat la spitalul militar*.

c) *Раненого отправили в госпиталь*. În acest caz atestăm trecerea adjectivului verbal (participial) în substantiv, iar ultimul posedă acum și calitățile gramaticale, și funcția sintactică a substantivului. De exemplu, poate avea pe lângă sine un determinativ: *тяжело раненный* etc. – *Rănitul a fost transportat la spitalul militar (grav rănitul* etc.)

Pentru participiile trecute în categoria substantivelor este caracteristică ajustarea și concretizarea semnului lexical general.

Modalitățile de trecere a participiilor în substantive sunt diferite.

În dependență de aceasta, substantivarea participiilor poate fi împărțită în trei grupuri:

a) Substantivarea verbală

Participiile din această categorie dispun de verbalitate evidentă, deoarece au pe lângă sine compliniri. Acest fapt se explică în felul următor: trecând în substantive, participiile nu și-au pierdut totalmente însușirile verbului. Ele alcătuiesc un nivel „intermediar” între participiu și substantive. *Делегаты, собравшиеся в конференц-зале, горячо обсуждали новость*.

Делегаții adunați în sala de conferințe discutau cu ardoare noutatea.

Dacă în această propoziție se omite substantivul determinat *делегаты*, participiul trecut activ preia funcția substantivului omis și devine subiect: *Собравшиеся в конференц-зале горячо обсуждали новость. Сei adunați în sala de conferințe discutau cu ardoare noutatea*.

Participiile trecute active substantivate pot îndeplini și funcția de complement direct:

*Вспомним с нами
отступавших,
Воевавших год или час,
Павших, без вести
пропавших,
С кем видались мы
хоть раз,
Провожавших, вновь
встречавших,
Нам попить воды
подавших,
Помолившихся за нас.**
(А. Сурков)

* (Nu vom încerca să traducem aceste rânduri în limba română, pe motiv că subordonata care ar echivala în cazul de față cu formele menționate nu ar avea semnificația conotativă, metaforică a participiilor substantivate din textul propus.)

b) Substantivarea contextuală

În acest compartiment sunt incluse numeroase participii care pot fi utilizate și ca participii, și ca substantive. Participiile de acest tip sunt lipsite de cuvinte lămuritoare. Ultimele conduc la intensificarea verbalității participiului și la estomparea sensului de obiect, persoană. A se compara: *И встанем и в молчание разопьем за павших дружескую чашу* (participiu substantivat). *Ne vom ridica și în tăcere vom cinsti în memoria celor căzuți* (participiu substantivat).

Aceste participii sunt utilizate frecvent în vorbire: *ведущий, остающийся, отсутствующий, заведующий, командующий, утопающий, падающий, провожающий, отъезжающий, остающийся*.

E de menționat că aceste cuvinte sunt niște participii prezente active substantivate și au în limba română echivalente diverse:

Substantive: *заведующий* – șef, administrator; *командующий* – comandant etc.

Subordonate: *едущий* – care merge (cu vreun mijloc de transport); *утопающий* – care se îneacă; *падающий* – care cade; *провожающий* – care petrece, conduce; *отъезжающий* – care pleacă.

Uneori, participiile substantivate capătă o nuanță abstractă, echivalentele românești sunt neomogene, de natură gramaticală diferită: *грядущее* – viitorul; *происшедшее* – cele întâmplate; *минувшее* – trecut; *последующее* – următoarele (ul); *предыдущее* – precedentă (ul) etc.

c) Substantivarea uzuală

Participiile de acest fel se deosebesc de cele precedente prin faptul că în toate cazurile de utilizare

au semantică substantivală de obiect (persoană). Ele nu denumesc calitatea obiectului, ci însuși obiectul, îndeplinind, de regulă, funcția de subiect sau complement.

Aceste cuvinte sunt niște participii care demult au pierdut legătura și cu timpul, și cu diateza, nefiind percepute de purtătorii de limbă ca participii. Ele au trecut în categoria numelui și se comportă ca niște substantive veritabile. Dovadă sunt și echivalentele lor românești care fac parte din categoria substantivelor: *млекопитающее* – mamifer; *ряженный* – travestit; *пресмыкающееся* – târătoare; *приданое* – zestre; *суженый* – logodnic; *сумасшедший* – nebun; *подсудимый* – inculpat etc.

Unele participii continuă să fie în procesul de trecere totală în categoria substantivului: *учащийся* – elev; *трудящийся* – muncitor, om al muncii; *умерший* – defunct; *обвиняемый* – acuzat; *любимый* – iubit, drag; *учёный* – savant etc.

Rezumând cele relatate cu privire la adjectivarea și substantivarea participiilor, ținem să menționăm că adjectivarea participiilor denotă estomparea verbalității și o amplificare a sensului lor calitativ; substantivarea participiilor vorbește însă nu numai de distrugerea verbalității, dar și de reducerea particularităților adjectivale, adică de stabilirea unor însușiri gramaticale de bază ale adjectivelor (calitatea și capacitatea formării gradelor de comparație) precum și de apariția unor însușiri specifice substantivelor.

3. Adverbializarea participiilor

Putem vorbi și de adverbializarea participiului, acest proces fiind limitat de cerințe semanti-

ce. Au posibilitate să evolueze în adverbe acele participii care, prin sensul lor, pot caracteriza acțiunea altui verb, de exemplu: *говорить открыто* – a vorbi deschis, *ответить опечаленно* – a răspunde întristat etc.

Modelul dat, deși are un corespondent perfect în procesul de adverbializare a adjectivelor, este neproductiv, fapt care în limba română își are explicația logică: o acțiune finită nu poate caracteriza pe una procesuală, în desfășurare. Tot prin acest motiv poate fi explicată și adverbializarea gerunziilor (деепричастия) în ambele limbi.

În limba rusă se pretează mai ușor adverbializării formele participiului prezent activ. Procesul se realizează cu ajutorul sufixului -е (-ющ-е, -ящ-е). V. Vinogradov menționa că acest model de adverbializare a început în anii '60-'70 ai secolului al XIX-lea: *беспокояще красива, угрожающе мало, говорить заискивающе* etc. [4, p. 277-278].

Adverbializarea, credem, a luat sfârșit, s-a definitivat în cazul formelor negative: *неожиданно, нежданно-негаданно, незаслуженно, незаметно, неопределённо, неизъяснимо, нескончаемо, неслыханно* etc. În limba română acestora le corespund locuțiunile adverbiale, de cele mai multe ori, cu formant prepozițional *pe-* și negația *ne-*: *pe neașteptate, pe neobservate, pe vrute-pe nevrute, pe nedrept; nehotărât*; sau cu prepoziția *fără*: *fără sfârșit*.

În română sunt și prepoziții de origine participială – *mulțumită, datorită, potrivit*. Acestora le corespund în rusă prepoziția gerunzială *благодаря* și cea adverbială

согласно. Așadar, căile de conversie a participiilor în adverbe în ambele limbi sunt diferite, fapt care a și determinat diversitatea cantitativă a reprezentării acestui fenomen lingvistic în limbile confruntate.

Conversia participiilor este un fenomen care capătă amploare la etapa actuală în ambele limbi.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Avram, M., *Gramatica pentru toți*, București, Editura Academiei Române, 1986, 411 p.
2. Corlăteanu, N., *Limba moldovenească literară contemporană. Lexicologia*. Vol. I, Chișinău, Știința, 1969, 240 p.
3. Cotelnic, T., *Conversia unităților lexicale*, Chișinău, Știința, 1980, 256 p.
4. Виноградов, В.В., *Русский язык. (Грамматическое учение о слове)*, Москва, Высшая школа, 1986, 639 с.
5. *Грамматика русского языка*, Москва, Изд-во Академии Наук СССР, 1980, т. 1, 719 с., т. 2, 702 с.
6. Калакуцкая, Л.П., *Адъективация причастий в современном русском языке*, Москва, Наука, 1971, 227 с.
7. Краснов, И.А., *Пути перехода причастий в прилагательные* // Русский язык в школе, 1977, № 6, с. 23-29.
8. Лопатин, В.В., *Адъективация причастий в её отношении к словообразованию* // Вопросы языкознания, 1966, № 5, с. 29-36.
9. Пешковский, А.М., *Избранные труды по грамматике русского языка*, Москва, Учпедгиз, 1979, 252 с.
10. Constantinescu-Dobridor, Gh., *Mic dicționar de termeni lingvistici*, București, Albatros, 1980, 1056 p.
11. Stanciu, C. ș.a., *Dicționar de construcții rus-român*, Chișinău, Redacția Principală a Enciclopediei, 1991, 468 p.

Raisa GALBEN

MODALITĂȚI DE REDARE A CAUZALITĂȚII ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Limba, ca fenomen emina-mente social, se caracterizează prin universalii care denotă trăsăturile ei de sistem și de structură, cum sunt categoriile de aspectualitate, modalitate, predicativitate, cauzativitate etc. Orice idiom, indiferent de apartenența sa genealogică sau tipologică, include asemenea categorii, exteriorizate, de regulă, prin mijloace eterogene.

Vom aborda aici noțiunea de cauzativitate (cauzalitate), menționând, pentru început, că se manifestă ca o categorie semantică universală fundamentală, care are în limba română diferite modalități de redare.

Prin termenul **cauzalitate** este exprimată relația cauză – efect dintre două situații: o situație (acțiune) generează o altă situație (acțiune). Nu există cauză fără efect și viceversa. În accepție lingvistică, **cauzal** înseamnă „ceea ce exprimă o dependență motivată sau ceea ce se află în legătură cu exprimarea unei astfel de dependențe; ceea ce are semnificație de motiv sau de imbold, exprimat prin mijloace sintactice...” [1, p. 193]. Astfel, putem vorbi despre relații cauzale, îmbinare de cuvinte cu sens cauzal (*datorită cir-*

cumstanțelor, grație împrejurărilor favorabile), jonctive cauzale (*pentru că, fiindcă ș.a.*), propoziție cauzală. De exemplu: (1) *Și noi stăruim în această lume, deoarece avem de împlinit jurămintele* (M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*).

Ch. Bally definește *cauzalitatea* drept „un raport cauzal-obiectiv asimetric unidirecțional (se stabilește între *A* și *B*, dar nu invers), tranzitiv (raportul de cauzalitate dintre *A* și *B* – *B* și *C* presupune și raportul dintre *A* și *C*)” [2, p. 110-111]. Raport de cauzalitate se stabilește între două sau mai multe structuri predicative elementare, care, urmând o anumită consecutivitate ierarhică, formează o macrostructură cauzativă complexă de tipul S_1P_1 Cauz S_2P_2 Cauz S_3P_3 ... și reprezintă lanțul cauzalității $A \rightarrow B \rightarrow C$..., adică ceea ce se numește **situație cauzativă**.

Categoria noțională a cauzativității este, pentru limba română, o categorie latentă, care se află în structura semantică a verbelor cauzative sau a enunțului ce redă o situație cauzativă complexă de tipul: (2) *Eu am rugat-o să vină*. Constituții imediați ai **situației cauzative** sunt, cel puțin, două micrositații, legate prin relații de cauzare sau de motivare (cauzal-efective). În acest caz, o situație generează o altă situație, are loc deci corelația cauză – efect. Microsituația cauzatoare (*Eu am rugat*) o vom numi **antecedent**, iar micrositația cauzată (*ea să vină*) – **consecință** a situației cauzative. Examinând o serie de verbe cauzative, am constatat că semnificația acestora este alcătuită din următoarele elemente semanti-

ce „A face așa, ca B să devină C”, „A îl face pe B să îndeplinească o acțiune”, „A cauzează acțiunea, B o îndeplinește”. Lanțul cauzativ este constituit în mod obligatoriu din cel puțin două verigi: **actantul 1** (sau declanșatorul, instigatorul) ce apare drept cauză a unei acțiuni, a unei stări sau modificări și **actantul 2** ce apare ca executor al acțiunii (declanșate de actantul 1), obiectul stării sau al modificării.

Să analizăm câteva enunțuri care, deși nu conțin verbe și sintagme cauzative, redau, prin valoarea lor logico-semantică, înțelesuri subiectiv-modale, cum ar fi **îndemnul, rugămintea, ordinul** etc. Construcțiile de tipul acesta sunt utilizate pentru a exprima în mod indirect sensurile amintite mai sus. Prin acestea, locutorul X îi impune adresantului Y, prin vorbire, un anumit comportament, îl determină să îndeplinească o acțiune pentru a obține rezultatul scontat. De exemplu:

(3) – *Nu vrei să mă plimbi cu trăsura mâine-seară? M-am plictisit într-un hal...* (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*).

Enunțul dat, după cum indică semnul de punctuație de la sfârșitul lui, este unul interogativ. Structura interogativă însă nu este folosită doar pentru a întreba ceva, deoarece vorbitorul nu solicită un răspuns *da / nu*. Cel care întreabă urmărește, de fapt, scopul de a obține ceva de la interlocutor, adică prin întrebare vrea să-l determine pe cel întrebat să-i satisfacă o anumită doleanță. Acest fapt devine evident datorită enunțului imediat următor, din care aflăm că autorul lui, fiind

foarte plictisit, ar dori să se plimbe. De aici rezultă că vorbitorul se adresează interlocutorului nu atât pentru a-i cere o informație, cât pentru a-și exprima indirect dorința de a realiza o acțiune sau de a obține ceva. Cu alte cuvinte, adresantului, printr-o solicitare politicoasă, i se impune un anumit mod de comportare în scopul obținerii rezultatului așteptat de locutor.

În construcția interogativă analizată s-a încălcat relația directă dintre structura actului de vorbire (sintaxa sa interogativă) și conținutul lui (cerere de informație). Raportul structură – funcție se deplasează, ceea ce are ca efect indicarea în enunț a unor valori suplimentare. Întrebarea este doar parțială, deoarece structura interogativă cere un alt tip de răspuns decât *da / nu*. Parafrazând, am spune: (3*) *L-a întrebat dacă (nu) vrea s-o plimbe cu trăsura mâine-seară*. Am obținut o enunțiativă cu vorbire indirectă, unde apar anumite modificări de ordin gramatical, care nu afectează însă conținutul în ansamblu. După cum am mai menționat, enunțul conține în mod implicit o nuanță suplimentară de sens: dorința de a obține ceva. Această nuanță semantică este exprimată în enunțul-invariantă prin mijloace suprasegmentale – intonația ascendent-descendentă și două accente logice. Avem în față o formă de exprimare voalată sau indirectă a unei rugăminți. Enunțul-transformă (3*) își modifică intonația (devine o propoziție enunțiativă) și accentul logic, ambele fiind înlocuite prin verbul *a întrebat*, cu o nuanță cauzativă, care nu e cauzativ prin excelență. În enunțul nostru,

acest verb poate fi substituit prin unul din verbele cauzative: *a cere*, *a ruga*, *a propune*, *a zice*, *a solicita*, *a ademeni*, *a îndemna*, *a provoca*, *a sugera*, *a tenta* ș.a.

Obținem următoarea transformă: (3**) *L-a rugat / îndemnat s-o plimbe cu trăsura mâine-seară*. Verbul *a rugat* (*a îndemnat*) substituie intonația ascendent-descendentă din (4) (facem abstracție de negația *nu*, deoarece aici ea nu poartă o încărcătură semantică, conferindu-i enunțului un anumit grad de afectivitate în corelație cu accentul și intonația).

Considerăm că enunțul-transformă (3**) are un conținut noțional-semantic echivalent cu enunțul-invariantă (3). Transforma (3*) este una intermediară între (3) și (3**). Din anumite cauze, vorbitorul își anunță în mod indirect intenția, evitând exprimarea directă. Pentru aceasta sunt folosite cele mai diverse mijloace de exprimare, inclusiv cele suprasegmentale (intonația, accentul, topica), care uneori pot fi însoțite de diferite formule de politețe, adverbe, interjecții. Așadar, intonația are o deosebită importanță pentru definitivarea structural-semantică a propoziției, la exprimarea aspectului emotiv al vorbirii, la redarea nuanțelor modale.

Unii cercetători ca, de exemplu, John R. Searle [3, p. 195-222] consideră enunțurile întrebări cu valoare de îndemn ca fiind acte indirecte de vorbire (*indirect speech acts*). Acestea sunt cazurile în care vorbitorul, bazându-se nu numai pe cunoașterea limbii de către locutor (adresant), ci și pe experiența lui extralingvistică (înțelegerea prin-

cipiilor de construire a unui dialog, evaluarea condițiilor prin care un act comunicativ poate fi sesizat), își exteriorizează în mod indirect (mediat) intenția, evitând, în felul acesta, exprimarea directă. John Searle consideră că prin actul comunicativ indirect vorbitorul îi transmite conlocutorului un conținut mult mai bogat decât cel care este exprimat explicit în enunț [3, p. 195-222].

Vorbitorul recurge la enunțul-întrebare din anumite considerente. Acesta încearcă prin întrebare să evite enunțarea directă a rugămînții sau a îndemnului. Structura semantică de adâncime dezvăluie semul **cauzativ** „deghizat” într-o structură interogativ-negativă de suprafață. Toate acestea ne sugerează ideea că la interpretarea construcțiilor în cauză trebuie să se țină cont nu numai de structura lor sintactică și de componența lexicală, ci și de informația semantică, pragmatică, contextuală. Printre tipurile de structuri cu ajutorul cărora se exprimă în mod indirect îndemnul la acțiune *enunțurile-întrebări* constituie unul din mijloacele folosite mai des pentru acest scop. S. Corniciuc, explicând termenul „întrebări non-standard” („aparente”, „false”, „fictive”, „pseudoîntrebări”), susține că „gama interogativelor ce nu așteaptă o reacție verbală (= răspuns)... este foarte vastă (ea va exprima o cerere, o poruncă, un îndemn, o invitație estompată, dar și o constatare...)” [4, p. 46]. Prin modificarea formei de exprimare a intenției comunicative, se atenuează caracterul directiv al unui imperativ care, în anumite situații, ar putea afecta individualitatea destinatarului.

Între structura unui enunț și funcția sa de comunicare există o relație de dublu sens: pe de o parte, formele lingvistice semnalizează intenții de comunicare ale vorbitorilor, pe de altă parte, vorbitorii, în virtutea unor intenții comunicative, recurg la anumite forme lingvistice. Formularea enunțurilor prezintă anumite particularități, deoarece vorbitorul este constrâns de sistemul limbii date, precum și de modalități specifice de contextualizare. Ca să fim mai expliciti, vom analiza un enunț care, după părerea noastră, implică anumite dificultăți în ceea ce privește definitivarea structural-semantică și segmentarea în unități sintactice.

(4) – *Să nu care cumva să îndrăzniți să spuneți altfel decât cum vreau eu. Să stați, să mâncați și să beți cu mine și cu baba* (M. Sadoveanu, *Baltagul*).

Verbul de bază are forma modului conjunctiv, exprimând îndemnul, la care se mai adaugă valoarea prohibitivă. Vorbitorul interzice, nu-i permite adresantului să îndeplinească acțiunea. Ideea de interdicție este exteriorizată cu ajutorul locuțiunii *să nu care cumva să îndrăzniți*, care, de fapt, echivalează semantic cu **vă interzic să...* La reproducerea vorbirii directe trebuie să ținem cont de acest fapt, pentru ca enunțul-variantă să exprime cât mai adecvat intenția vorbitorului: (4*) *Le-a interzis să facă altfel...*

Am obținut o sintagmă cauzativă cu două centre predicative, dintre care unul, și anume verbul cauzativ *a interzis*, se află în mod implicit în propoziția invariantă. La reproducerea vorbirii directe tre-

buie să ținem cont de acest fapt, pentru ca enunțul-variantă să exprime cât mai adecvat intenția vorbitorului.

După cum observăm, operația de transpunere în vorbire indirectă este însoțită atât de modificări de ordin fonetic și gramatical, cât și lexical. Reproducerea vorbirii directe devine posibilă în cazul dat numai datorită prezenței verbului cauzativ *a interzice*. Odată cu aceasta se reduce gradul de afectivitate a enunțului. Din punctul de vedere al structurii logico-semantică, transformele-variante sunt echivalente cu invarianta, diferă doar structurile lexico-gramaticale. Avem de față o neconcordanță între forma logică și forma gramaticală, când diferențele de suprafață sunt nerelevante din punct de vedere logic, ele maschează asemănări de adâncime. Este aici caz de **sinonimie sintactică** pe care cercetătoarea L. Lăzărescu o definește ca pe „o relație dintre două sau mai multe enunțuri sau dintre două sau mai multe părți de enunț, care satisface trei condiții obligatorii: 1) enunțurile în întregime sau părțile de enunț să aibă formă diferită; 2) enunțurile în întregime sau părțile de enunț să transmită aceeași informație semantică; 3) enunțurile în întregime sau părțile de enunț să îndeplinească aceeași funcție sintactică” [5, p. 36-38].

Coexistența în limbă a formelor sinonimice oferă vorbitorilor o selecție lingvistică mai largă, în funcție de felul în care decurge procesul de comunicare interumană sau de circumstanțele oricărui act comunicativ.

În contextul celor expuse

mai sus, vom examina încă un exemplu.

(5) – *Să fiți cu ochii în patru – comandă Aglae – ...Noaptea asta stăm aici, că n-o fi foc* (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*).

În primul enunț, forma de conjunctiv a verbului-predicat exprimă un ordin, deci la o eventuală transformă vom utiliza verbul cauzativ adecvat: (5*) *Le-a ordonat / poruncit să fie cu ochii în patru*.

Duritatea poruncii exprimate prin verbul la conjunctiv în (5) se manifestă mai pregnant datorită prezenței în enunțul următor a unui verb la timpul prezent cu valoare de viitor¹. Indicatorii lexicali *noaptea asta* marchează un sens de viitor cert. În intenția de a sublinia interesul vorbitorului la realizarea acțiunii, autorul utilizează forma persoanei I, plural, care mai arată că locutorul este convins de realizarea acțiunii, tonul acestuia fiind ultimativ, poruncitor. Luate în accepție largă, perechile de enunțuri sunt echivalente semantic: „o persoană cauzează acțiunea altei persoane”. Componentul semantic *a cauza* este comun pentru ambele construcții care reprezintă următoarea relație: „influența unei persoane asupra alteia cu scopul de a cauza o acțiune de răspuns”. Actul de vorbire are un caracter stimulator și se prezintă ca mobil al unei alte acțiuni cu ajutorul căruia vorbitorul îl îndeamnă / determină / stimulează pe interlocutor să îndeplinească acțiunea.

E de observat că și unele ver-

be modale, cum ar fi *a putea*, *a vrea*, *a dori*, *a trebui*, au funcții comune cu verbele cauzative. Astfel, și unele, și altele sunt sinonime cu imperativul, fiind utilizate în acte de vorbire cu caracter stimulator (de îndemn). Să ilustrăm cele expuse:

(6) – *Tinere, văd că nu mai vii pe la noi să-l ajuți pe Titi al meu. Poți să vii neinvitat* (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*).

(6*) ...*Îți permit să vii neinvitat*.

Avem de față o cauzare indirectă. Caracterul situației cauzative exprimate printr-un enunț ce conține un verb modal (în cazul dat, vorba e de verbul *a putea*) este determinat de însuși verbul, forma gramaticală a acestuia, precum și de organizarea sintactică a propoziției.

Verbul *a putea* la persoana a II-a, sing. și pl. poate fi interpretat în două feluri: ca verb ce exprimă o permisiune sau o propunere, așa cum se întâmplă în (6). Același verb, la modul condițional-optativ, timpul prezent, uneori cu forma negativă, plasat într-o construcție interogativă, va exprima o rugămintă:

(7) *(N)-ați putea să-mi comunicați unele detalii?*

Rugămintea mai poate fi exprimată și prin enunțuri cu verbul *a vrea* la persoanele I și a II-a:

(8) *Aș vrea să-mi spui = Te rog să-mi spui*.

(9) *N-ai vrea să-l întâmpini mâine? = Te-aș ruga să-l întâmpini mâine*.

Verbele modale, în special la forma de condițional-optativ, exprimă îndemnul mult mai voalat, într-un mod mai puțin categoric decât verbele cauzative. Este vor-

¹ Este vorba despre așa-numitul **prezent futural** [Vezi: 6, p. 230].

ba despre așa-numita solicitare politicoasă.

În concluzie, unele verbe modale ce semnifică posibilitatea, necesitatea sau dorința pot deveni echivalente noțional-semanticale ale verbelor cauzative și prezintă forme indirecte de exprimare a intențiilor comunicative. Afinitățile dintre cele două categorii de verbe sunt evidente.

Într-un model chomskyan de tipul *Aspects*, al cărui specific, la nivelul componentului transformațional, îl constituie caracterul semantic vid al transformărilor, este asigurată explicarea fenomenului sinonimiei sintactice prin considerarea unei singure structuri de adâncime, căreia îi corespund mai multe structuri de suprafață [vezi: 7, p. 25]. Existența unei singure structuri de adâncime determină echivalența semantică a structurilor de suprafață.

Am vrea să credem că notele noastre vor putea servi drept punct de reper pentru studierea limbii ca activitate de comunicare, pentru interpretarea vorbirii dialogate. După cum se știe, în cadrul actului comunicativ, locutorul rostește enunțul cu o anumită intenție: să transmită o informație, să obțină o informație sau să determine pe cineva să facă ceva. Pentru acest scop, locutorul își alege mijloacele de expresie în funcție de circumstanțele concrete ale actului comunicativ. Se impune așadar o corelație între intenția comunicativă a emițătorului și efectul asupra receptorului. Emițătorul „tre-

buie să opteze pentru acea formă a enunțului care servește în modul cel mai eficient scopurilor sale, jucând rezistența probabilă a celui cu care discută, menajându-i susceptibilitatea și creându-i impresia că îi lasă libertatea de a alege interpretarea care îi convine” [8, p. 2]. În felul acesta, un vorbitor abil va ști să evite situațiile jenante, care i-ar crea interlocutorului o impresie mai puțin plăcută, ceea ce, în ultimă instanță, ar pune în pericol realizarea unor intenții ale emițătorului.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ахманова, О. С., *Словарь лингвистических терминов*, Москва, 1969.
2. Bally, Ch., *Linguistique générale et linguistique française*, 4-ème éd., Berne, 1965.
3. Серль, Дж., *Косвенные речевые акты* // Новое в зарубежной лингвистике, вып. XXII, Москва, 1986.
4. Corniciuc, S., *Valori semantico-stilistice ale interogației retorice*, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, 1999.
5. Lăzărescu, L., *Structuri sintactice sinonime în limba română* // Revistă de Lingvistică și Știință Literară, 1994, nr. 3.
6. Marin, V., *Stilistică și cultivare a vorbirii*, Chișinău, 1991.
7. Vasiliu, E.; Golopenția-Erețescu, S., *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1970.
8. Ionescu-Ruxăndoiu, L., *Conversația: structuri și strategii*, București, 1995.

Gheorghe MOLDOVANU

ROLUL LINGVISTULUI ÎN PROCESUL DE PLANIFICARE A FUNCȚIONĂRII LIMBILOR ÎN SOCIETATE

Orice politică lingvistică este sortită eșecului dacă nu sunt respectate două condiții esențiale. În primul rând, este necesar să se inițieze o reflecție profundă asupra datelor sociolingvistice care urmează a fi colectate și asupra modului de informare a publicului despre rezultatele obținute. În al doilea rând, pentru a se putea interveni, deliberat și eficient, asupra limbii (limbilor), este necesară cunoașterea procesului de modificare lingvistică spontană, cunoașterea modificărilor intervenite în structura limbii în virtutea dinamicii sistemului lingvistic și nu a unei anumite politici lingvistice.

Întrucât factorii de decizie și publicul larg nu sunt, de regulă, la curent cu tendințele interne ale evoluției limbilor și nu sunt informați asupra cauzelor și condițiilor variațiilor lingvistice, o politică lingvistică democratică necesită un efort de informare lingvistică orientat în două direcții: 1) spre factorii de decizie și 2) spre cercurile largi de utilizatori ai limbii (limbilor) în chestiune. În activitatea de informare lingviștilor le revine o sarcină și o responsabilitate greu de estimat.

Cu atât mai mult cu cât, în condițiile actuale, rolul lor necesită, în acest sens, o nouă rigoare deontologică și cunoștințe interdisciplinare.

Este cunoscut faptul că importanța unei științe constă nu doar în forța ei explicativă, ci și în utilitatea și eficacitatea ei socială (Calvet, 1998, p. 111). Privită din acest punct de vedere, știința lingvistică s-a caracterizat, la diferite etape ale evoluției sale, printr-un grad diferit de utilitate socială.

După cum se știe, pe parcursul mai multor secole, obiectul de studiu al lingvisticii a fost aspectul formal al limbii, adică codul lingvistic. Se poate afirma cu certitudine că, în perioada anterioară secolului al XIX-lea, întreaga știință lingvistică a fost normativă. În pofida faptului că majoritatea comunităților lingvistice din lume erau plurilingve, unilingvismul era considerat drept normă.

Astfel, gramaticienii latini și greci¹ au fost autori de manuale care doreau să stabilească norme imuabile pentru ortografia și ortoepia limbilor greacă și latină, așa-numitele *ius et norma loquendi*. Chiar și în secolul al XIX-lea mulți dintre fondatorii consacrați ai noii științe lingvistice s-au preocupat îndeaproape de problemele normării. De exemplu, danezul Rasmus Rask a fost preocupat mult timp de elaborarea unei ortografii mai raționale pentru limba sa maternă și a publicat o lucrare pe acest subiect². Întemeietorii germani ai școlii lingvistice istorice (Jakob Grimm și August Schleicher) au publicat multe lucrări privind corectitudinea în limba germană.

În cea de-a doua jumătate a

secolului al XIX-lea, concepțiile lingvistice au fost dominate de neogramaticieni, care, de asemenea, s-au interesat îndeaproape de această problemă. De exemplu, Hermann Paul a consacrat, în lucrarea sa **Prinzipien**, un capitol întreg limbii standard sau **Gemeinsprache**³, iar Adolf Noreen a publicat un studiu pertinent privind corectitudinea în limbă⁴.

În secolul al XX-lea, Antoine Meillet a examinat în detaliu această problemă⁵, iar Otto Jespersen, în lucrarea **Mankind, Nation and Individual**⁶, a dedicat două capitole problemei corectitudinii în limbă.

În SUA, cei mai cunoscuți lingviști s-au interesat de acest subiect. Astfel, Leonard Bloomfield a publicat o lucrare consacrată vorbirii corecte și incorecte⁷ și, în cartea sa **Language**, a rezervat câteva pagini problemei legate de rolul lingvisticii atât în domeniul corectitudinii limbii și a variantei standard, cât și în cel al principiilor ortografiei limbii engleze și ale limbilor de circulație internațională. Fiind conștient de faptul că limba nu este doar un simplu cod, L. Bloomfield menționa: „Faptul că studiul limbii nu poate ajuta în direcția înțelegerii și controlării actelor umane reprezintă numai o perspectivă, însă nu una foarte îndepărtată” (Bloomfield, 1933, p. 509).

Până și opiniile antinormative ale lui Robert A. Hall, Jr. denotă un interes considerabil pentru problematica lingvisticii normative. Îndemnul adresat oamenilor „să lase limba în pace” (Hall, 1950) reprezintă o evoluție a atitudinilor față de inovațiile lingvistice.

Poziția antinormativă a lingviștilor americani nu este câtuși de puțin

originală. În secolul al XIX-lea, în lingvistica europeană se făcea deja distincția, acum acceptată, între lingvistica prescriptivă și lingvistica descriptivă (Tegnér, 1874, p. 104). În lucrarea de față, nu ne propunem să facem o diferențiere între aceste două aspecte ale lingvisticii, diferențiere care, în opinia unor cercetători, este superficială (Haugen, 1972, p. 161), ci doar să insistăm asupra faptului că atât prescrierea legilor limbii, cât și descrierea acestora constituie o problemă lingvistică cu anumite implicații sociale.

Așadar, această scurtă incursiune în istoria lingvisticii ne permite să conchidem că lingvistica normativă și cea prescriptivă pot fi considerate „un mod de organizare sau de manipulare a limbii...” (Haugen, 1972, *ibidem*). Devine clar că această intervenție afecta doar natura propriu-zisă a limbii (corpus planning), fără a atinge statutul social al acesteia (status planning). Acest lucru i-a determinat pe unii cercetători să afirme că, în secolul al XIX-lea, lingvistica descriptivă s-a claustrat, izolându-se de societate. În opinia lui L. Guespin și J.-B. Marcellesi, cercetările lingvistice din secolul al XIX-lea și din prima jumătate a secolului al XX-lea, deși excelente prin profunzimea lor, erau lipsite de utilitate socială (Guespin & Marcellesi, 1986, p. 7).

O cotitură radicală în sporirea utilității sociale a limbii s-a produs odată cu apariția sociolingvisticii. W. Labov (Labov, 1966), de exemplu, este conștient de implicațiile socio-politice ale cercetărilor sale. Rolul lingviștilor în procesul de planificare a limbii (limbilor) este, de asemenea, menționat de B. Techtmeier, care consideră că lingvistul nu tre-

buie să se limiteze la analiza schimbărilor comportamentului verbal și instruirea vorbitorilor; sarcina lui este să influențeze opinia publică și să vegheze asupra codificării acestor schimbări (Techtmeier, 1985, p. 113-119). Conform opiniei lui P. Gardy (Gardy, 1985)⁸, lingviștilor le revine un rol aparte în menținerea și revitalizarea limbilor minoritare a căror degradare atinge un nivel patologic, revendicarea lingvistică și identitară din partea membrilor comunității lingvistice respective fiind încă destul de puternică. În situații de acest gen, factorii de decizie vor acționa prin metoda de tatonare, fără a face însă mare lucru, și doar lingviștii pot fi de un real folos în fiecare situație concretă.

Cu alte cuvinte, sociolingvistica a extins domeniile de cercetare ale lingvisticii normative și prescriptive, integrând în aria investigațiilor sale și funcțiile sociale ale limbii în condițiile plurilingvismului. Astfel, lingvistica s-a implicat în mod direct în planificarea limbii, aceasta din urmă fiind considerată mai degrabă un tip de comportament decât un cod.

Prin urmare, lingvistica a parcurs o cale destul de lungă până când cercetătorii au realizat cu adevărat că acțiunile de politică lingvistică necesită o cunoaștere minuțioasă a contextului social de funcționare a limbii. Or, tocmai acest context nonlingvistic era omis de lingvistica tradițională. De aceea, contribuția lingvisticii normative și prescriptive la procesul de planificare a limbii era destul de limitată.

Drept dovadă a acestui pesimism poate servi eșecul limbilor artificiale⁹, printre care și *esperanto*¹⁰, conceput de medicul L. Zamenkov,

în 1887, ca o soluție la problema comunicării internaționale. Esperanto nu este, de altfel, prima tentativă de acest gen: Descartes, Leibniz, Montesquieu, Voltaire, Condorcet și alții și-au dorit crearea unei limbi internaționale capabile să servească drept limbă de comunicare între savanți. Pastorul german Johann Schleyer a elaborat codul *volapük* care a cunoscut un mare succes în anii '80 ai secolului al XIX-lea. Esperanto a putut substitui idiomul volapük grație similitudinii sale cu limbile europene.

În pofida faptului că 12 milioane de oameni din lumea întreagă au învățat esperanto, că în această limbă s-au publicat vreo 20.000 de cărți, printre care Biblia, operele lui Molière, Balzac, Schiller și Tolstoi și că a fost recunoscută de UNESCO (Weinstein, 1983, p. 164), acest program de planificare lingvistică a eșuat și „poate fi considerat un exemplu de soluționare exclusiv lingvistică a unei probleme concrete de comunicare fără a se ține cont de aspectele sociale ale situației” (Baylon, 1991, p. 180).

Într-adevăr, este imposibil să se ignore diversele variabile ale comportamentului lingvistic, importanța simbolică și prestigiul unei limbi în alegerea acesteia ca instrument de comunicare. Neutră din punct de vedere lingvistic, esperanto nu poate fi neutră și din punct de vedere sociolingvistic, întrucât inegalitățile sociale afectează comunicarea. Neputința idiomului respectiv de a ține cont de aspectele nonlingvistice ale comunicării constituie motivul eșecului acestuia.

Acum, putem da răspunsurile posibile la întrebarea când și unde pot acorda lingviștii ajutor societății

În soluționarea dificultăților lingvistice, cu alte cuvinte, cum se pot ei implica în procesul de planificare a limbii (limbilor). Este necesar să menționăm că lingviștii nu sunt neapărat dotați pentru a acționa în direcția planificării lingvistice. Astfel, sensibilitatea lor la diferite nuanțe lingvistice poate fi diminuată de o preocupare excesivă pentru mecanismul limbii. În măsura în care planificarea lingvistică constă în „evaluarea schimbării lingvistice” (Haugen, 1972, p. 161), este necesar să înțelegem despre ce fel de schimbare este vorba și care este relația ei cu structura veche și actuală a limbii.

În acest sens, trebuie să menționăm că marea sarcină a lingvisticii din secolul al XIX-lea a fost aceea de clarificare a problemei schimbării lingvistice: s-a demonstrat că toate limbile se schimbă în mod sistematic. Caracterul sistematic s-a dovedit a fi atât de accentuat, încât un număr considerabil de lingviști s-au situat pe pozițiile determinismului lingvistic, negând posibilitatea de a influența schimbarea din exterior (Haugen, 1972, p. 185). Întrucât planificarea lingvistică presupune orientarea deliberată a schimbării lingvistice, ea va fi categoric respinsă de determiniști. Pe de altă parte, faptul că alte instituții sociale au fost modificate prin măsurile de planificare oficială îi încurajează pe acei care descoperă trăsături neadecvate în structura limbii sau în ortografie. Problema reală rezidă în chiar procesul de evaluare: intuiția factorilor de decizie poate și trebuie să fie înlocuită cu regulile explicite ale lingvistului.

Modalitățile de implicare a lingviștilor în acțiunile de glotopolitică

sunt diverse și variază în funcție de etapele procesului de planificare a limbii. E. Haugen distinge patru ipostaze în care lingvistul își poate aduce contribuția și anume: ca (1) istoric al limbii, (2) descriptivist, (3) teoretician și (4) cadru didactic (Haugen, 1972, p. 185-186).

Fiind specialist în istoria limbii, lingvistul este în măsură să stabilească o anumită continuitate / discontinuitate în vorbirea sau / și în scrierea unei comunități lingvistice, atât cât este fezabil pe baza atestărilor vorbitorilor sau actului de reconstrucție lingvistică. El poate distinge elementele indigene de împrumuturi, asigurând în acest mod, după caz, fundamentul lingvistic pentru purificarea sau hibridizarea limbii (el este capabil și va trebui să justifice opțiunea pentru o soluție de purificare sau hibridizare).

Ca descriptivist, lingvistul poate descrie cu exactitate uzul actual al comunității lingvistice în cauză. În calitate de specialist în dialectologie, el poate colecta și prezenta informații prețioase despre varietate și unitate în vorbirea populară. Mai mult, ca sociolingvist, el poate stabili gradul de prestigiu al diferitelor forme dialectale ale unei limbi, poate observa și clasifica faptele lingvistice asociate cu vorbirea și scrierea standard. Concretizând rezultatele cercetărilor sale în manuale, gramatici și dicționare, lingvistul poate contribui la difuzarea vorbirii și scrierii normative.

În calitate de teoretician, el este capabil să stabilească principiile directorii pentru înțelegerea limbii ca fenomen universal. Cu alte cuvinte, cunoscând trăsăturile universale ale structurii limbii, lingvistul poate distinge schimbările

spontane – condiționate de dinamica sistemului lingvistic – de cele artificiale, care sunt produsul acțiunilor de planificare lingvistică. Conștient de relația dintre limbă și societate, el își dă seama de importanța structurii unitare a limbii pentru o comunicare eficientă, paralel cu existența variantelor individuale.

În măsura în care este și profesor, lingvistul se implică direct în activitatea de cultivare a limbii și de instruire a vorbitorilor. El are posibilitatea să verifice oportunitatea și eficiența proiectelor de planificare lingvistică propuse, poate colecta și furniza informații pertinente asupra motivațiilor și atitudinilor audiențelor săi față de proiectul în chestiune.

Ca proces de decizie la nivel național, planificarea lingvistică se compune din câteva etape, care ar putea fi rezumate astfel: (1) identificarea problemei, (2) conceperea și implementarea programelor de acțiune și (3) evaluarea rezultatelor finale (Rubin, 1971, p. 217-252).

Etapă de *identificare a problemei* constituie, deseori, un răspuns la o serie întreagă de întrebări de natură complexă: politică, socială, economică, religioasă și, bineînțeles, lingvistică. Atunci când membrii unei comunități ridică o problemă lingvistică, ei asociază în mod automat limba cu o manifestare a culturii, referindu-se la funcția simbolică a limbii și la cea de „reflectare a comportamentului social” (Labov, 1968, p. 240). Pe de altă parte, soluționarea unei probleme de limbă constituie doar un element constitutiv al unui program de acțiune mai vast. De exemplu, promovarea, într-o țară plurilingvă, a unei limbi în cadrul unui proiect sociopolitic poa-

te avea drept obiectiv consolidarea identității naționale.

Întrucât lipsa unui mijloc eficient de comunicare constituie un obstacol în unificarea națiunii, alegerea limbii oficiale este o problemă de importanță majoră, care se include, la rândul ei, ca parte integrantă, într-un proiect politic mai vast. Kenya, de exemplu, care a optat pentru o singură limbă națională¹¹, cu scopul de a consolida națiunea, a ales limba *swahili* din motive economice (*swahili* este considerată drept limba forțelor de producție și îndeplinește rolul de *lingua franca* în estul Africii).

Deseori, factorii de decizie consideră că problema decretării limbii (limbilor) oficiale nu necesită opiniile prealabile ale lingviștilor, considerent care nu asigură caracterul democratic al deciziilor. În plus, consultațiile lingviștilor la această fază a planificării lingvistice sunt extrem de prețioase, mai ales în statele plurilingve, în care decretarea limbii (limbilor) oficiale nu este doar o problemă lingvistică, ci și una de confruntare a identității sociale și a practicilor lingvistice uzuale.

În practica lingvistică internațională sunt răspândite cazurile când o limbă, pentru a putea integra acquis-urile tehnologiilor de vârf și a-și extinde, pe această cale, domeniile de funcționare, are nevoie de o îmbogățire lexicală.

Astfel, odată cu decolonizarea imperiului indian, vorbitorii limbii *bengali* din Bangladesh s-au confruntat cu problema îmbogățirii limbii materne, care a preluat funcțiile limbii engleze. În vederea promovării limbii bengali, factorii de decizie au dispus crearea unor comisii oficiale din care făceau parte și reprezen-

tanții domeniului tehnico-științific, care erau conștienți de necesitatea elaborării unei terminologii tehnice și științifice pentru activitatea lor cotidiană. Drept rezultat, comisia a optat pentru utilizarea limbii engleze ca sursă esențială de creare a neologismelor, însă gradul de acceptabilitate¹² a inovațiilor lexicale de către vorbitori a fost mediocru.

Limba română din Republica Moldova s-a confruntat cu aceeași problemă după declararea independenței statale în 1991. De fapt, în cazul nostru, nu era vorba de elaborarea unei terminologii noi, ci de introducerea în circuitul lingvistic din acest spațiu a terminologiei utilizate în România. Un rol considerabil în realizarea acestei sarcini îi revine Centrului Național de Terminologie.

Contribuția lingviștilor la această etapă trebuie să fie importantă. Ei sunt în măsură să clarifice obiectivele și rolul unui program de planificare lingvistică, pot prevedea interacțiunea dintre atitudinile lingvistice ale populației și măsurile de intervenție asupra limbii prevăzute de factorii de decizie. Consultațiile lingviștilor pot fi utile pentru a ajuta politicienii să opereze o distincție între atitudinile lor lingvistice în calitate de vorbitori ai limbii și deciziile care urmează să fie adoptate de către ei în privința aceleiași limbi. O politică lingvistică echilibrată va trebui să fie orientată spre dezvoltarea echitabilă a limbilor în contact, ținându-se cont de dubla dimensiune a situațiilor plurilingve: individuală și colectivă. Aceasta, pentru că plurilingvismul este, în același timp, atât un fenomen social, cât și unul individual. Întrucât drepturile lingvistice ale cetățenilor sunt stipulate

în virtutea a două principii, într-un anumit fel contradictorii, – principiul personalității și principiul teritorialității (Mackey, 1976, p. 82-83) –, lingviștilor le incumbă rolul important de a aminti politicienilor care se ghidează, de regulă, de principiul teritorialității, că succesul unei politici lingvistice eficiente și echitabile rezidă doar în aplicarea echilibrată a ambelor principii sau, cel puțin, în folosirea cu multă flexibilitate a principiului teritorialității.

Etapă a II-a a planificării lingvistice (*conceperea și implementarea programelor de acțiune*) poate, de asemenea, beneficia din plin de autoritatea lingviștilor. Această etapă include, după părerea lui J. Rubin (Rubin, 1971, p. 217-252), patru subetape: (1) colectarea informațiilor și evaluarea situației lingvistice naționale; (2) conceperea programelor de acțiune (cu indicarea obiectivelor, strategiei și tacticii); (3) implementarea programelor de acțiune și (4) evaluarea rezultatelor obținute în raport cu obiectivele stabilite.

Contribuția lingviștilor la această etapă este una substanțială. Pe bună dreptate, pentru a descrie în mod pertinent o situație lingvistică, este nevoie de a cunoaște ce fel de informații sunt utile și cum pot fi ele colectate. Întrucât sociolingviștii au o bogată experiență de organizare a anchetei, ei pot fi de un real folos. De asemenea, alegerea unei limbi în calitate de limbă de instruire în învățământul primar necesită o inventariere și o evaluare a atitudinilor membrilor comunității vizavi de opțiunile posibile. În unele cazuri este important să se determine relațiile dintre diversele varietăți¹³ ale limbii, pentru a putea stabili, pe baza analizei pur formale, varietatea cea

mai accesibilă pentru locutorii altor varietăți. În aceste situații, doar un lingvist este capabil să determine valoarea și impactul informațiilor de acest gen asupra dimensiunii structurale și sociale a planificării lingvistice. Cu alte cuvinte, un program de planificare lingvistică bine chibzuit trebuie să se bazeze atât pe tendințele lingvistice „naturale”, cât și pe cele „sociolingvistice” (gestionate de societate). În această ordine de idei, cercetările lingvistice actuale pun la dispoziția factorilor de decizie informații prețioase.

În sfârșit, la etapa finală, cea de *evaluare a eficienței programului de planificare a limbii*, se compară rezultatele obținute cu obiectivele stabilite, pentru a modifica, în caz de necesitate, strategiile. Contribuția lingviștilor la această fază este necesară pentru a determina criteriile de evaluare a acțiunii asupra limbii (de exemplu, pentru a stabili ce fel de schimbări structurale s-au produs). Aprecierea cu precizie a strategiilor care nu s-au soldat cu rezultatele scontate depinde, încă o dată, de perspicacitatea lingviștilor în ceea ce privește funcționarea limbii în diferite contexte sociale.

Cu regret, lingviștii îndeplinesc, de cele mai multe ori, un rol minor în programele de planificare lingvistică. Cu toate acestea, întrucât limba este obiectul principal al oricărui program de acest gen, implicarea directă a lingviștilor în procesul de planificare lingvistică este necesară și benefică. Cu atât mai mult, cu cât limba este examinată într-un context sociocultural mai vast.

Pentru a nu se crea impresia că lingvistica se identifică cu planificarea lingvistică sau că aceasta

din urmă presupune doar implicarea lingviștilor, vom menționa, în concluzie, că lingvistica este necesară, dar nu și suficientă. În măsura în care planificarea lingvistică este un fel de politică lingvistică, constatările științelor politice privind modalitățile de soluționare a conflictelor și arta de a câștiga consensul celor guvernați sunt, de asemenea, importante. Putem afirma, deci, că planificarea lingvistică reprezintă o activitate complexă care necesită o colaborare pluridisciplinară în vederea realizării unei acțiuni eficiente asupra limbii (limbilor) în societate.

NOTE

¹ Printre cei mai cunoscuți gramatici greci se numără Dionysos Thrax (secolele II-I î.e.n.), autor al lucrării *Arta gramaticii*, și Apollonios Dyscolos (secolul al II-lea î.e.n.). Dintre autorii latini de gramatici normative, putem să-i menționăm pe Marcus Terentius Varro, (secolele II-I î.e.n.), autor al lucrării *De lingua latina*, Donatus (secolul al IV-lea e.n.), autorul lucrării *Ars grammatica*, Priscian din Bizanț (secolul al V-lea – al IV-lea e.n.), autor al lucrării *Institutiones rerum grammaticarum*, și alții.

² R. Rasc (1787-1832) este unul dintre fondatorii lingvisticii comparativ-istorice. Lucrarea se intitulează *Forsg til en Videnskabelig Dansk Retskrivingslaere, met Hensyn til Stampsproget og Nabosproget*, Copenhaga, 1826.

³ Hermann, Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, ed. a II-a, Halle, 1886, p. 350-368.

⁴ A. Noreen, *Über Sprachrichtigkeit*, în *Indogermanische Forschungen*, 1892, 1, p. 95-157.

⁵ A. Meillet, *Les langues dans l'Europe nouvelle*, Paris, 1928.

⁶ O. Jespersen, *Menneskehed, Nasjon og Individ i Sproget*, Oslo, 1925.

⁷ L. Bloomfield, *Literate and Illiterate Speech*, în *American Speech*, 1927, 2, p. 429-439.

⁸ Citat după: Guespin, L., Marcellesi, J.-B., *Pour la glottopolitique*, în *Langages*, n. 83, Paris, Larousse, 1986, p. 7.

⁹ În această ordine de idei, scriitorul maghiar K. Dezső menționa următorul lucru: „Issues des laboratoires de la raison, les langues artificielles ont le caractère durable de la manchette de chemise en celluloïd... Elles ne se fanent jamais. Mais elles sont inodores et incolores... Les langues artificielles nous permettent d'indiquer notre domicile, notre profession où l'état de notre compte bancaire, mais se révèlent à peu près impuissantes pour caractériser la berceuse que chantait notre mère..., la femme que nous aimons. Bref, elles peuvent dire tout ce qui ne mérite pas de l'être. Ceux qui s'amusent à prédire l'avenir se plaisent actuellement à répéter que les langues nationales sont vouées à disparaître, devant laisser un jour la place à une langue universelle unique... Destinée à être à tous, la langue universelle ne serait à personne...” (K. Dezső, *L'étranger et la mort*, Paris, IN FINE, 1996, p. 147-148). Prima ediție a cărții a apărut în 1935.

¹⁰ Codul inventat de L. Zamenkov comportă câteva mii de rădăcini lexicale imuabile, împrumutate din limbile greacă și latină (75%), din germană și engleză (20%), și din rusă (5%). În plus, vocabularul lui Zamenkov cuprinde un anumit număr de sufixe și prefixe care permit clasificarea cuvintelor după familii de cuvinte și chiar formarea cuvintelor noi prin derivare. Alfabetul esperanto numără 28 de litere, în care

fiecare literă corespunde unui sunet. Morfologia acestui idiom este extrem de simplă. Astfel, fiecărei părți de vorbire îi corespunde un anumit sufix: -o pentru nume; -a pentru adjective; -e pentru adverb; -i pentru verbe la infinitiv. Substantivele și adjectivele nu au gen, iar pluralul lor se formează cu ajutorul unui -j final (bonaj libroj = cărți bune). Conjugarea verbului comportă doar 12 terminații distincte care corespund celor trei timpuri (prezent, trecut și viitor) și celor patru moduri (indicativ, volitiv, condițional și participiu) prevăzute de Zamenkov. Sintaxa este, de asemenea, foarte simplă: esperanto posedă un singur sufix (-n) pentru cazul acuzativ, ceea ce permite o mare suplețe în construirea propozițiilor.

¹¹ A nu se confunda noțiunile de „limbă oficială” și „limbă națională”. Kenya este o țară bilingvă, limbile oficiale fiind engleza și swahili, ultima având, în același timp, și statutul de limbă națională. Statutul de limbă oficială este cel mai prestigios pentru o limbă, întrucât statul se obligă să utilizeze limba oficială în toate activitățile sale. Pe de altă parte, statul poate decide să atribuie unei limbi statutul de limbă națională. În acest caz, el nu este obligat să utilizeze limba respectivă, dar își asumă responsabilitatea de a o proteja și promova, facilitând utilizarea ei de către cetățeni. Scopul acestei decizii este de a recunoaște că grupul lingvistic respectiv nu este o simplă minoritate și că el face parte din patrimoniul național. De exemplu, în Elveția, cele trei limbi oficiale sunt germana, franceza și italiana, pe când limbile naționale sunt germana, franceza, italiana și retoromana. În Luxemburg, limba oficială este franceza, iar luxemburgheza are statut de limbă națională.

¹² Acceptabilitatea este unul dintre cele trei criterii sociologice de evaluare a planificării lingvistice. Alte două criterii

sunt eficiența și adecvarea (Haugen, 1972, *op. cit.*). Acceptabilitatea corespunde la ceea ce cercetătorii anteriori ai problemei au denumit *uzaj*, ca standard de corectitudine. Jespersen, de exemplu, a arătat că există trei tipuri de uzaj: cel *inteligibil*, care corespunde condițiilor minime ale comunicării, cel *corect*, care satisface toate cerințele convenționale ale normelor limbii, și cel *bun*, care răspunde standardelor mai înalte (Jespersen, O., Menneskehed, *Nasjon og Individ i Sproget*, Oslo, 1925, p. 133).

¹³ Termenii: *variație*, *variantă*, *varietate* (engl. *variation*, *variant*, *variety*) sunt adesea folosiți în sociolingvistică pentru a descrie diversitatea lingvistică. Primul termen se referă la procesul diferențierii limbajului; ceilalți doi, utilizați, de regulă, aleatoriu, reprezintă denumirea neutră a oricărui tip de limbaj. (J. Fishman, *The Sociology of Language*, în J. Fishman (ed.), *Reading in the Sociology of Language*, The Hague-Paris, Mouton, 1968, p. 5-13).

După părerea lui J. Gumperz, în comunitățile lingvistice actuale, din punctul de vedere al interacțiunii verbale, distribuția variantelor lingvistice îmbracă două forme: (1) aceea a variației dialectale sau interpersonale, determinată de diferențele de origine geografică și de mediu social, și (2) aceea a variației suprapuse sau intrapersonale, legată de tipurile de activități, desfășurate în cadrul aceluiași grup (J. Gumperz, *Comunitatea de vorbire*, în L. Ionescu-Ruxăndoiu, D. Chițoran, *Sociolingvistica: orientări actuale*, București, 1975, p. 103-111).

J. Fishman identifică alte categorii de varietăți: (1) dialecte (varietăți regionale). Au origini geografice divergente; (2) sociolecte (varietăți sociale). Reflectă un anumit statut social; (3) varietăți etnice sau religioase. Sunt proprii unor comunități închise; (4) varietăți funcționale. Corespund unui anu-

mit domeniu profesional (J. Fishman, 1968, *ibidem*).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bloomfield, L., *Language*, New York, 1933.
2. Baylon, Chr., *Sociolinguistique*, Paris, Nathan, 1991.
3. Calvet, L.-J., *La sociolinguistique*, Paris, PUF, 1998.
4. Guespin, L., Marcellesi, J.-B., *Pour la glottopolitique*, în *Langages*, n. 83, Paris, Larousse, 1986, p. 5-34.
5. Hall, R., A., Jr., *Leave Your Language Alone!*, New York, Ithaca, 1950.
6. Haugen, E., *Linguistics and Language Planning*, în *The Ecology of Language*, Stanford, California, 1972, p. 159-186.
7. Labov, W., *The Social Stratification of English in New York City*, Washington, D. C., Center for Applied Linguistics, 1966.
8. Labov, W., *The Reflexion of Social Processes in Linguistic Structures*, în J. Fishman (ed.), *Reading in the Sociology of Language*, The Hague-Paris, Mouton, 1968, p. 240-251.
9. Rubin, J., *Evaluation in Language Planning*, în Rubin, J. & Jernudd B. (eds.), *Can Language Be Planned?*, University Press of Hawaii, 1971, p. 217-252.
10. Techtmeier, B., *Influencer les comportements langagiers et/ou intervenir dans l'évolution de la langue*, în Winter, A. (éd.), *Problèmes de glottopolitique*, Cahiers de linguistique sociale, n. 7, Rouen, Université de Rouen, 1985, p. 113-119.
11. Tegnér, E., *Om språk och nationalitet*, în *Svensk Tidskrift*, 1874, p. 102-110.
12. Weinstein, B., *The Civic Tongue: Political Consequences of Language Choice*, London, Longman, 1983.

Constantin CIOPRAGA

SADOVEANU – CONSTRUIND

Circulă și astăzi impresia ca autorul **Baltagului** (capodoperă redactată în opt zile) scria cu ușurință. „Multora li se năzărea că literatura mea e o funcție firească în care cheltuiesc puțină substanță; nu cunoșteau pe faurul aburit care se ostenea fără răgaz sub calm înșelător” (**Anii de ucenicie**, Cap. XX). Celor patru volume cu care debutase în 1904 li se adăugau în 1905 încă trei, și alte patru în 1906; faptul, rar întâlnit, acredita

impresia de spontaneitate. Că tânărul prozator găsea dintr-o dată limbajul adecvat, că frazarea cu mână sigură putuse părea un dat structural – acestea se cer explicate nuanțat. La o anchetă a *României literare* (I, 1930, nr. 30) – la care au răspuns Gala Galaction, Camil Petrescu, Minulescu, Nichifor Crainic, Perpessicius și alții, Sadoveanu preciza: „În general, la mine, elaborarea se face cu mare întârziere, după timp îndelungat. Sunt unii scriitori, și exemple sunt nenumărate, în al căror substrat anumite fapte nu se frământă atâta, nu sunt supuși, ca să zic așa, unor chinuri de elaborare, că își pregătesc uneltele și pășesc de îndată la așternerea pe hârtie a simțămintelor și zbuciumelor lor. S-a întâmplat să scriu o întâmplare



după cinci sau zece ani, câteodată chiar la douăzeci de ani”...

Frapantă la Sadoveanu, școala privirii făcea din el un jubilent și un *pensieroso*, un plasticizant și un apropiat misterelor naturii. Privind spre oameni și încorporat ambianței, înclinat să perceapă cu *ochii și urechile* (cum însuși preciza în *Anii de ucenicie*), creatorul intra în contact cu materia viitoarelor lui proze; nu-i rămânea decât să pună în pagină monologuri și dialoguri, să imprime ritmul și viteza narațiunii, să schițeze o atmosferă și, mai ales, să sugereze o psihologie. Relatări directe despre întâmplări vechi și noi își asociază magia penumbrelor; vocația rapsodică se lasă invadată de filoane lirice impresive, de poeticitatea *subconversației*, mai exact de acel indicibil al stărilor de reverie. Pe scurt, în Sadoveanu totul vârstelor fuzionează observatorul multiobiectual și gânditorul; tipic, faptele, întâmplările și observațiile – eboșe de posibile compoziții – sunt reluate după o apreciable gestație, după așteptări, după ce ele s-au decantat și orchestrat obiectiv.

„Faurul aburit” declara odată că distruge notele pregătitoare pentru a nu da de lucru cercetătorilor de mai târziu. Însă afirmația nu coincide integral cu realitatea. În arhiva familiei s-au păstrat peste treizeci de caiete și carnete cumulând observații sociale, etice și psihologice, inclusiv profiluri de personaje și subiecte de dezvoltat; interesat de descoperiri lexicale, creatorul notează sintagme, formule gata-

făcute și aforisme populare; alcătuiește liste de toponime și colectează antroponime. Note de lectură și extrase din cărțile citite contrazic afirmația lui G. Călinescu despre precaritatea culturii lui Sadoveanu. „Tot ce excogitează Sadoveanu – considera criticul după o ședință de redacție la *Adevărul literar* (la 31 ianuarie 1937) – e fără miez (...). Îl cred foarte necultivat”. Câteva zile mai târziu (la 3 februarie), considerații încă mai negative – în același cadru – prozatorul fiindu-i vădit antipatic: „Sadoveanu mai bonom, mai dezlegat, dar descoperindu-și un ochi vulgar, lipsit de adâncimi. Lipsa lui de cultură și idei izbește din capul locului. Tot ce spune (și se simte obligat să spună) e fără nici o sclipire (...). Se vede cât de colo că este încredințat a fi cel mai mare scriitor și că-și închipuie că opiniile lui critice sunt infailibile (*Scrisori și documente*, Minerva, 1979). Din însemnări de atelier provenind de la André Gide, de la Rebreanu și Camus se vede traseul dificil de la plasma neorganizată la opera finită. Pseudojurnalul și însemnările lui Sadoveanu probează, la rândul lor, că tranziția de la orizontul prim la capodopere se făcea cu migală; era un act de cristalizare. La douăzeci și cinci de ani, el se pronunța franc pentru un umanism cu rădăcini în autohtonie: „Mă simt prin suflet și intelect singur și unic. Mă simt al poporului meu, al părinților și cerului meu. Tocmai de aceea vreau să văd în alt individ din altă rasă și de sub alt cer un frate. Ceea ce e omenesc bun și nobil în fiecare din noi trebuie

să ne adune pentru un efort comun al energiilor diverse cătră același scop armonic. Internaționalismul celălalt se întemeiază pe progresele tehnice, pe circulația bunurilor, pe viața materială. A căuta înfrățire aici e zădărnice; după cum a căuta pe această cale fericirea însemnează a face confuzie între două planuri cu totul deosebite ale vieții, înfrățirea n-o putem realiza decât pe planul moral, subordonând moralului cele materiale. De câțva timp, după mari catastrofe, lumea, tot mai neliniștită, simte nevoia unui orizont nou. Nici un aeroplan, cu record oricât de sporit, n-o va putea duce acolo unde se înalță numai inima, curățită de mizeriile materialismului”.

Cei vechi vorbeau de puterea modelatoare a locului: *Locus regit actum!* (*Locul guvernează fapta*). Sadoveanu se îndoiește: „**Cu privire la teoria mediului** a lui Lovinescu – să nu se creadă că e ceva nou. De mult, alții s-au întrebat: găina face oul, sau oul face găina”. A vedea în Sadoveanu doar un arhai-zant, un îndatorat marilor cronicari și cărților populare e un nonsens; pelerinul printre arhetipuri adaugă experienței comunitare verificate o cunoaștere totalizantă, integraționistă, angajându-se în lecturi istorice, parcurgând lucrări de filozofie generală, de filozofia culturii și, bineînțeles, capodopere ale literaturii universale. Palmaresul lecturilor lui din 1906, lecturi menționate riguros în caietele sale, impresionează prin anvergură și diversitate; un Sadoveanu meditativ extrage din cărțile altora observații despre religie,

despre virtute, fericire și speranță ori despre prietenie; îl țin în loc conceptele de materialism și spiritua-lism – cu trimeri la Aristotel, Epicur și Lucrețiu, la Bacon, la d’Holbach, Locke și Condillac, la Descartes și Leibnitz, la Hegel și Kant; reproduce citate (unele în latină, altele în franceză) din Pythagora și Machiavelli, din Horațiu, din Tit-Liviu și Sfântul Augustin, din Montesquieu și Voltaire, din Victor Hugo, din Goethe și Byron, din Balzac, Maupassant, Flaubert și Baudelaire, dar și din Franklin și Napoleon și din alții, ne-numărați. „O bună lectură pe care nu ai digerat-o – crede el – e ca un ospăț bun rău digerat”. Adesea notează anecdote, cuvinte de spirit, curiozități felurite; trei pagini – reproduce din **Omul de geniu** de Lombroso – îi vorbesc despre *Caractere degenerative*, despre *Precocitate* și *Genii tardive*. Nu ni se spune cine sunt autorii reflecțiilor despre artă și frumos înșiruite după citatele din Lombroso; excepție face un aforism de Baudelaire. Un alt aforism sună astfel: „Frumosul nu e tot ce e simplu, ci complexul simplificat; el a consistat, totdeauna, într-o formulă luminoasă învăluind, în termeni familiari și profunzi, idei sau imagini foarte variate”.

Volume de Fauget, de Max Nordau și alții îi fuseseră împrumutate. Pe aproape două pagini figurează o listă de *Cărți de cum-părat* –, toate în franceză –, patru-zece și opt de autori reprezentând diferite literaturi: Goethe, Tolstoi (4 titluri), George Eliot, Hoffmann, Longfellow, Manzoni, Thackeray,

Turgheniev, Erckmann-Chatrian, maghiarul Jokai.

În timp, prozatorul valorifică literar notații din caiete, utilizând în context potrivit o idee, o sugestie, vreun reper. O reflecție din septembrie 1908 pledează pentru armonizarea cunoașterii livești cu cea legată de natură, cu percepția nemijlocită: „Cineva nu cunoaște pe Herbert Spencer; bine, nu cunoaște. Dar unii cunosc toată filozofia contemporană, știu ce-a spus Schopenhauer și Spencer etc., însă nu știu ce e aceea un botgros, ori un cinteț. Mai mult nu știu aceștia din urmă”. Aceeași reflecție e de găsit în **O istorie de demult** – din același an: „Am auzit că citești pe Kant și pe Schopenhauer; și dumneata mi-ai spus... Ai să-i știi din scoarță în scoarță... Ai să-i știi și pe alții, toți filozofi urâți și spâni... Dar dacă nu știi ce-i aceea un botgros, ori o privighetoare, ori o noapte cu lună, n-ai făcut nimic”.

Impresii de drumetie, pe jos sau cu trăsura, la mănăstirile Agapia, Văratec, Secu, la stațiunea balneară Băltătești, la Cetatea Neamțului și în alte părți au furnizat puncte de plecare pentru volumul **Oameni și locuri**, tot din 1908. Câte o mențiune fugară despre un tăcut Brebu prevestește romanul **Venea o moară pe Siret**; o bătrână neputincioasă care, epuizată, secera în genunchi, va face obiectul unei secvențe în povestirea **Mergând spre Hârlău**. Chipuri de călugări (în special cărturarul Narcis Crețulescu), singuratici și pribegi, un Ilie Răcoare (fost

tâlhar de drumul mare) vor deveni curând personaje tipic-sadoveniene; un brutal Faliboga va intra în excelenta povestire **Bordeienii**. Caracter de jurnal propriu-zis au paginile în care ofițerul de rezervă Mihail Sadoveanu (concentrat pentru manevre), conturează profiluri de comandanți și soldați. O siluetă a inocentei Lizuca din **Dumbrava minunată** se înfiripa cu un deceniu înainte – adică la 9 iunie 1906. Copila Lia, fiica scriitorului, e o prefigurare a protagonistei din remarcabila proză poetică din 1926: „Lia culege floricele. O întreb ce culege. Îmi răspunde cu glasul-i subțirel: «Pădărie! Rochița rândunelei...». Prin șanț, în urmă, văzuse un fluturaș care trecea zbatându-se în zbor: «Nu-i cuminte...». Și pășește repede cu obrăjei albi înfloriți sub pălăria largă, cu ochișorii albaștri plini de lumină, cu rochița roșie de mătăasă fluturând, cu cortelul roșu în dreapta, în care grămădește toate **folicelele** ce culege. Se aude țârâitul greerilor și cosașilor – acum în vremea când m-am oprit sub arbori ca să scriu aceste rânduri, murmurul miilor de insecte, o clipă freamă-tul vântului în frunzișuri...”.

În vederea elaborării romanului **Zodia Cancerului**, „Faurul aburit” s-a documentat un an întreg; pentru trilogia **Jderilor** a adunat sumedenie de informații relevante.

Carnetele și caietele lui Sadoveanu proiectează lumini noi despre creatorul de opere și capodopere.



Mihail Sadoveanu de Dan Căvătaru, 1988 (bust aflat la Muzeul „Mihail Sadoveanu” din Iași)

Liviu PAPUC

MIHAIL SADOVEANU ȘI IAȘII LA 1925

Într-un an care nu anunța nimic deosebit și care nici nu știm să fi rămas cu ceva aparte în mentalul colectiv, iașii au îmbrăcat, timp de două zile, haine de sărbătoare, în preziua prăznuirii Eroilor, un masiv desant de basarabeni a venit să se împărtășească la fața locului din spiritul, cultura și istoria Moldovei, de care fuseseră ruși peste o sută de ani. În ziua de joi, 28 mai 1925, ajunge în gara Iași un tren alcătuit din 48 de vagoane, „toate împodobite cu drapele naționale, în fiecare vagon o placardă arată comuna basarabeană care participa la această vizită”, în care își aveau locul peste 1500 (după alte gazete – 2000) de

„doamne, domni, eleve, elevi, învățători și săteni din ținuturile Soroca, Hotin, Orhei, Tighina și Bălți”. Printre aceștia, doi bătrâni, unul de 130 de ani, celălalt de 122, se alăturau octogenarului preot localnic C. Știubei.

După primirea festivă de pe peronul gării (generalul Zadic, comandantul Corpului IV Armată, primarul C. Toma, prefectul de poliție col. Ionescu, inspectorul școlar Popea, corul Ateneului Popular din Tătărași), următorul popas a avut loc la Mitropolie, unde s-a oficiat un *Tedeum*. Găzduirea și masa au avut loc la Regimentul 13 Infanterie.

A doua zi, când urma să aibă loc prăznuirea Eroilor, după serviciul divin de la Mitropolie, întreg cortegiul s-a îndreptat spre Cimitirul Eternitatea, parcurgând străzile Ștefan cel Mare, Cuza Vodă, Tg. Cucului și Eternitate. La parcelele „Mormintele Eroilor” s-a oficiat un serviciu divin de către un sobor de peste 30 de preoți, s-au ținut cuvântări, apoi lumea s-a îndreptat către biserica Sfinții Voievozi Roșea, unde era pregătită o masă („Douăzeci de neveste, în răstimp de două zile, abia au prididit învelitul a peste 20.000 de sarmale. Mieii jertfiți pentru acest praznic ar fi înghebat tăria unui fruntaș gospodar. Moldovenii au făcut cunoștință cu vinurile podgoriilor noastre, de a căror faimă auzise din bătrâni”). Alte cuvântări (printre care prefectul Petru Fântânar, mai puțin cunoscut ca autor de epigrame, chiar și în volum, sub pseudonimul Vladimir), după care, seara, a avut loc un banchet la Primărie și, la Teatrul Național, „o minunată producție artistică a tuturor satelor basarabene”.

A treia zi, sâmbătă, a fost dedi-

cată vizitei la Universitate și la principalele monumente istorice.

Evenimentul acesta îndrăznim să spunem că se înscria într-o acțiune mai largă, cel puțin pe zona Moldovei, de integrare a populațiilor din provinciile (oarecum) recent revenite la matcă în ansamblul vieții sociale românești. Ne îndrituiește la această concluzie o altă „expediție”, din 1921, de data aceasta a „peste o mie de intelectuali și țărani din orașul și județul Iași”, care s-au dus la Putna „pentru a se închina la mormântul lui Ștefan cel Mare și Simt”. „Delegația”, sub conducerea pomenitului C. Ifrim, președintele societății culturale „Ateneul Popular din Iași”, a sosit în gara Putna vineri 15 iulie 1921, întâmpinată de țărani, intelectuali, preoți, muzici militari. După parastasul oficiat de egumenul Voiuțchi și preoții prezenți, la care răspunsurile le-a dat Corul mitropolitan din Iași, s-au ținut calde cuvântări de către părintele I. Țin-coca din Iași, prof. univ. D. Marmе-

liuc din Cernăuți, prefectul de Iași Pogonat, studentul D. Vermeșanu și prof. Stambuliu. Programul artistic din fața mănăstirii a fost susținut de Corul mitropolitan și de cel al „Ateneului Popular”, precum și o recitare de către artistul N. Profir de la Teatrul Național din Iași. Programul s-a repetat la Rădăuți, pe drumul de întoarcere, unde ține un discurs și prof. Gh. Ghibănescu, cel ce mai străbătuse acele locuri (vezi Gh. Ghibănescu, **O excursie în Bucovina**, în ziarul *Opinia* din Iași, 1912, reluată în vol. **Bucovina în reportaje de epocă**, antologie de Doina și Liviu Papuc, Iași, Alfa, 2000, p. 61-97). (Informațiile sunt preluate din ziarul *Ora* al lui Pamfil Șeicaru, București, An. I, nr. 88 și 94, din 21 și 28 iulie 1921.)

Revenind la evenimentul de la Iași, acesta a prilejuit și apariția unei gazete, număr unic, datat 28 mai 1925 – *Iașii*, foaie închinată oaspeților moldoveni de peste Prut, cu prilejul venirii lor în capitala Mol-



Visarion Puiu și familia sa cu Mihail Sadoveanu – Fălticeni, 1941



Medalie „Mihail Sadoveanu”
de Toma Ștefănescu

dovei, în afara programului și trase-elor parcurse de vizitatori, în cele 24 de pagini nenumerate își află locul mai multe ilustrații și intervenții ocazionate de eveniment: primarul C. Toma, Mihail Sadoveanu, studentul basarabean Vasile Longhinescu, profesorul universitar I. Simionescu („Dușmanii ne pândesc din toate părțile. Ei vă îmbie cu tot soiul de momeli ca să v-atragă iarăși în lanțurile robiei. Nu se dau în lături de la nici un mijloc ca să ne ție străini unii de alții. Vă șoptesc câte și mai câte pe sama noastră celor de dincoace de Prut. Le slujesc drept coadă de topor chiar și dintr-ai noștri, înstrăinați. Le-ați răspuns cum se cuve-nea, venind spre noi, după cum până acuma mulți dintre noi, cu inima curată, s-au dus la voi”), C.N. Ifrim, președintele Ateneului Popular – Tă-tărași, Inspector general al Fundației „Princepele Carol”, telegrama mini-strului G.G. Mărzescu, fragmente din cuvântările P.S.S. Arhiereul Grigorie Leu Botoșăneanu – vicarul Mitropo-liei, colonel Manolache, prim comi-sar regal, prof. P. Bogdan, pr. Gala Galaction, în numele Fundației „Ca-rol”. Preluăm în continuare cuvintele de suflet ale lui Mihail Sadoveanu, bun cunoscător al Basarabiei până în cele mai îndepărtate olaturi.

Mihail SADOVEANU

DESPRE IAȘI

Frați moldoveni, cetatea pe care o vedeți astăzi nu este nu-mai a noastră. Este mai ales a pă-rinților noștri – cetatea Moldovei întregi de odinioară, din vremea când sălășluiau în ea voievozii, în acest Iași, în alte veacuri, au căl-cat strămoșii domniilor voastre venind la Scaun de dreptate ori la slujba Domniei. Multe din cele ce vedeți dumneavoastră acum, au văzut și ei altădată. Și-au plecat fruntea la altarele bisericilor, ca și dumneavoastră. Simțirea de de-mult învie acum în noi; de-aceea ne întâlnim adînc mișcați. Sîntem ca într-o veche moștenire a noa-stră a tuturor, moștenire frățeas-că și scumpă. Sîntem ca într-un țintirim al amintirilor. Deși vitre-gia vremurilor v-a ținut despărțiți și departe, Iașii era ș-al domniilor voastre. Și venind acum la el ve-niți la dumneavoastră acasă. Fra-ții despărțiți se reunesc aici și-și dau mîna; și-n bucuria de astăzi bate inima Moldovei întregi, cu amintirile și suferințele trecutului și cu nădejdlile viitorului.

Cetatea aceasta din vechi zile a apucat vremurile cînd ar-cașii de la Orhei și călăreții de la Soroca s-au luptat pentru moșie, sub steagurile domnești. De-aici au slobozit Voievozii multe scri-sori de danie, răsplată pentru vitejie și credință, moldovenilor vrednici: din aceștia se trag ma-

zillii și răzeșii Basarabiei. Mai ales răzeșimea de la Nistru și-a pus cu tărie pieptul în vremea veche împotriva dușmanilor țării, apărînd limba pe care-o vorbim, legea pe care-o avem, pămîntul pe care-l stăpînim. Din acești osteni lăudați se trag mulți din domniile voastre. Fiind frați, iarăși uniți, bucuria noastră este înzecită, pentru că petrecem alături unde-au petrecut bătrînii noștri.

Să știți că dintre toate orașele moldovenești, mai ales Iașii păstrează amintirile vechi. Și orașul acesta este frumos nu atît prin clădirile și lucrurile nouă, cît prin rămășițele vremii de-altădată. Aveți să vedeți aici mitropolia cea veche, alături de mitropolia nouă – foarte frumoasă și veche clădire, din vremea cînd se zideau în țara noastră bisericile fără turnuri. Aveți să vedeți Trei Ierarhii, biserica vestită, al cărei ctitor a fost Vasile Lupu-Voievod, minunat și cu multă măiestrie împodobită, cum s-au aflat puține așezăminte în toată creștinătatea. Aveți să vedeți biserica sfîntului Neculai-domnesc, unde mitropoliții ungeau și încununau pe voievozi. Puteți vedea apoi biserica lui Barnovschi Vodă, și biserica Bărboi, și cetățuia Golia cu biserica ei cea prea frumoasă. Pe dealul de la miazăzi se arată mănăstirea Cetățuia, unde a avut palat și tainiți Duca-Vodă. În partea cealaltă, spre asfințit, se înalță Galata, cu cetățuia ei de la Petru-Șchiopu Voievod. Aproape de Sfîntu Neculai Domnesc – unde se clădește acuma un palat nou – se ridica altădată

curtea domnească, deasupra rîpei Bahluiului. Dincolo se zărește mănăstirea de la Frumoasa. În toate părțile, în Iași, veți găsi astfel ctitorii ale binecredincioșilor domni de demult. Frumos clădite și zugrăvite de meșteri iscusiți, ne-au rămas nouă ca o scumpă aducere-aminte.

Dar se pot vedea în Iași și alte lucruri. Lîngă vechea curte domnească stă Ștefan-Vodă cel Mare, turnat în aramă, călare și cu cunună pe frunte. Chipul lui Ștefan-Vodă este, pentru noi, moldovenii, cel mai luminos și mai sfînțit. Căci Ștefan-Voievod bătrînul, acum patru sute și mai bine de ani, a întins hotarele țării cel mai mult dintre toți domnii, stăpînind de la munte pînă la Nistru și Marea. Biruințele lui împotriva turcilor au avut sunet așa de mare în toate țările creștinilor, încît scriitorii acelor vremuri l-au numit „sabia lui Dumnezeu”.

Se mai poate vedea, lîngă Teatru, chipul lui Miron Costin, vestit cărturar, care a scris cronică țării. Se mai pot vedea și chipurile altor cărturari mai noi: Alecsandri, Asachi, Kogălniceanu. Căci în capitala Moldovei s-au ridicat, și-n vremurile vechi și-n vremurile nouă, cărturari mari și vestiți, care au făcut cinste neamului nostru românesc.

Nicăieri în alte orașe nu veți găsi așa fel pomenit trecutul.

Dar Iașii mai este însemnat și prin altele.

Cînd după grele și aspre vremuri, după pierderea Bucovinei și răpirea Basarabiei, – neamul nostru a început a cugeta să se

ridice din umilința în care căzu-se, – gândul unirii moldovenilor cu muntenii, frați de-un sînge și de-o lege, – mai ales aici a străbătut cu putere, lași a fost leagănul celei dintîi uniri.

În vîforul din urmă al războiului celui mare, trecînd prin cumplite încercări și suferinți, sufletul neamului întreg la lași a început a se însenina. Aici a început a se împlini visul cel mare pe care l-au visat părinții noștri și pentru care s-au jertfit sute de mii de frați de-ai noștri. În lași a sunat întîi vestea întoarcerii Basarabiei la Moldova. Pe urmă a venit îndărăt spre frați și Bucovina, – pentru ca să nu rămîie știrbit nimic din sfînta moștenire a lui Ștefan-Vodă bătrînul.

Astăzi, după întregirea neamului cu Ardealul, putem spune că bătrînii cărturari de la lași, cum a fost Miron Costin cronicarul, au stat ca niște prooroci în vremea lor, deoarece cu sute de ani în urmă arătau că hotarele cele firești ale neamului sînt acelea pe care le vedem împlinite astăzi. Pe-atunci Moldova era îngenuncheată și neamul nostru risipit sub stăpîniri străine, dar cugetul lor cel luminos străbătea prin negură, bănuind viitorul. Așa că de-aici – putem spune – au pornit dorurile și rîvna de a împlini asemenea faptă mare și sfînta: unirea neamului românesc întreg.

Abia acum, fiind neam întreg și țară tare, putem să ne așezăm în rînd cu alte popoare mai mari și mai vechi, străduindu-ne



Mihail Sadoveanu în uniformă de academician

să ne luminăm, să ne îmbunătățim, muncind cu dreptate, cu vrednicie și cu rînduială. Și întîl_nindu-ne din cînd în cînd aici, în cetatea lașilor, ca într-un Ierusalim al neamului nostru.

Text și poze din *Dacia Literară*, mai 2005

Mihail SADOVEANU

CONSTANTIN STERE

În momentele ultime, când umbra amurgului a început a înflori în ochii lui triști, Constantin Stere a mai avut o dată viziunea vieții lui zbuciumate. Totul se contura însă depărtat și stins.

Copilăria dintr-un sat de răzeși din nordul Basarabiei, înflăcărarea juvenilă pentru ideile umanitare în ultimii ani ai liceului, nevoia de a deveni jertfă și răscumpărare a poporului, exilul în depărtatul nord siberian, aventuroasa evadare și trecerea Prutului în țara-mamă, revoluționarea vieții noastre publice, lupta pentru țărănime, crearea acelui curent nebirit care a dus la expropriere și vot universal, revoluția din 1907, războiul din 1914, unirea Basarabiei, sfârșitul fericit al războiului și sfortărea filistinilor de a-l izola și a-l îndepărta din viața publică... Înfrînt în viața politică, doborât supt o dezamăgire înfricoșată, o parte din sufletul lui tânăr de odinioară se reaprinde în el și-i dă putere să devină un mare scriitor, la sfârșitul vieții.

Totul în această existență a fost prodigios și extraordinar. Seria lui de romane ne dă o parte din elementele tragice de care a fost întrețesută. Copilărie chinuită, tinerețe romantică, sihăstrie siberiană – toate ieșite în afară de ordinea



obișnuită. Cărțile, care i-au fost prieteni în cei opt ani de singurătate, au fost un material imens, pe care s-a trudit să-l mistuie. Intelectualii care populau Siberia de acum cincizeci de ani erau tipuri extraordinare, ca și el. Cei mai mulți erau singuratici și intransigenți. Între cei mai intransigenți s-a dovedit el însuși: unii din camarazii lui de exil, care au subzistat, au ajuns la singeroasa Internațională a treia; Stere a trecut Prutul ca să creeze o ideologie naționalistă democrată, în contradicție cu marxismul. Jertfa lui pentru poporanism a născut atâtea devotamente și atâtea entuziasm, încît drama rămîne exemplul unic în istoria noastră politică. Revista *Viața românească* a fost o luptă pentru eliberarea națională și morală a nației, o tribună

de justiție și de specific românesc de o amploare necunoscută pînă atunci și de atunci, întreg și ireductibil, ca întreaga generație de răstigniți din care venea, a avut în politica externă acea cunoscută îndîrjire, pe care neamul acesta îndelung și des încercat n-o putea înțelege și accepta. Educația-i apostolică, inflexibilitatea-i hursuză, entuziasmul înșelat, disprețul pentru contemporani i-au creat cea mai groaznică dușmănie dintre cîte s-au manifestat în viața noastră publică.

Profețiile lui, la un moment dat al războiului, păreau că se realizează: mai cu seamă asta nu i s-a putut ierta, încrederea lui în oameni a persistat și energia lui a adîncit și canalizat lupta democrației de după război: asta i s-a iertat tot așa de

puțin. În confuziunea epocii de tranziție, alții și-au putut crea acomodări. Stere era însă masiv și absolut și a voit totul sau nimic. A crezut în acel personagiu fictiv cu ochii legați, care se numește justiția oamenilor, și a căzut, lovit din nou în inima-i bolnavă. Și totuși acest tip eroic s-a legat din nou de viață prin literatura lui, în așa măsură, ca umbra lui de sînge să urmeze a rămînea după el, muștrînd și cerînd dreptate pînă la sfîrșitul timpurilor. Aceste toate au rămas scrise în ochii lui înghețați, după ce inima-i, de atîtea ori înjunghiată, și-a încetat, în sfîrșit, bătăile.

(**Însemnări ieșene**, I, vol. II,
nr. 13-14, 15 iulie 1936, p. 1-2.)



Parcul Muzeului „Mihail Sadoveanu”, Copou, Iași

Marcela BENEĂ

ISTORIA

Un zid.
Ce are-acest zid erodat?
Din el cobor.
Din anticul lui univers m-am desprins.
Ce zarvă mă urmărește?
Ce incendiu mă ajunge din urmă?
Ce vaier îmi spintecă siguranța?
Cine, ce mă năruie?

Deschideți o ușă,
încă una,
prin care să treacă fulgerând timpul!

BUNĂ DIMINEAȚA, INSPIRAȚIE!

Bună dimineața, mamă a veșniciei,
bună dimineața, inspirație –
stare a lui Dumnezeu,
gând, făuritor de miracole,
început, rânduind piramidei
lumina și umbra!

Ce alt nume mai scump,
mai profund aș fi putut să-ți aleg,
când de la a ta respirație amplă
prinde viață și vibrează
a inimii scară sonoră,
când mâna ta,
drumul mâinii ghidând
a încifrat tainice înțeleșuri
în semne, în bătrâne ieroglfe,
și le-a dat Sfinxului întru păstrare.

Tu ești al minții curaj,
tu pui în mișcare ale ei ateliere vii,
lucrătoare fără oprire;
tu – întotdeauna cu privirile

în viitor nemăsurat îndreptate,
mult mai departe
decât în fulgerătoarea viață poate vedea
cel pe pământ visător,
la îndemnul tău îngerii
seamănă a sublimului bogată rouă,
iar omului îi zici s-o culeagă.
Tu, inspirație, neobosită maică,
tu, mâna dreaptă a lui Dumnezeu,
din urma ta, ca un copil,
vine Nesfârșitul, vine.

Bună dimineața, inspirație! –
De pe acum, îmbrățișează-mi ziua.

DESPRE MINE, POEZIE, POEȚI ȘI ALTE LUCRURI

I

Acum știu că sunt vie,
îngerul meu păzitor s-a trezit, în sfârșit, –
aud nuiua lui de argint cu putere lovind
ale morții lacome mâini:
pe mine mă apără.
De mine în mine însămi izolată mereu,
bolnavă de-ale copilăriei copleșitoare-amintiri –
cu avangardismul tangențe nu am,
mai ales că pe inima mea,
cu rădăcini nesfârșite înfipite
într-un mileniu trecut,
adesea se pune câte-un cântec lent,
franțuzesc și de dragoste.
Cum să cred că am ceva în comun cu Poeții,
cum să îndrăznesc să deschid
a sublimului ușă de aur și să-l supun?

Sublimul rob nu a fost niciodată!

II

Poezie pe care nu pot să te scriu,
mahnă înrădăcinată
într-un sol al tăcerii ești,
pustiu, cultivându-și asiduu ciulinii –
rime hoinare, căutându-și un sobru poet,
unul, cât se poate de dur.

III

Poezia e în cărțile altora,
pasărea-liră etalându-și penajul
pe pagina albă ca într-o grădină regală,
Niagara e poezia, visata cascadă
pe care nu am văzut-o,
boală de care mă bucur,
invocare fără sfârșit,
anotimp profund, din care
nu vreau să mai plec,
potop de cuvinte, legate amețitor între ele,
viață fără de moarte,

gura lui Dumnezeu vorbind întotdeauna în versuri.

IV

Unii în așa fel gândesc cuvintele
încât acestea par a fi vii:
iau sămânța plină, rodită pe o câmpie mănoasă,
iau spaima aceluia care încet,
cu băgare de seamă se mișcă
pe câmpul minat,
de pe buzele tinerei mame
iau duioșia, tandrețea
și pe toate împreună le transformă
în foc de-artificii,
iar noaptea e o sărbătoare.
Vocile unor poeți de cleștar par,
izvoare limpezi din munții Carpați,
sau sunt glasuri profunde de clopote,
vestind războaie, majore schimbări,
asemeni aceluia ce cu a lor sfâșietoare strigare
au zguduit în iunie 1940 România, când
din trupul ei, trup a fost desprins
(până astăzi „vers sângărând”),
minunata, irecuperata Basarabie.

Și acest incident istoric, teribil,
are legături dureroase cu poezii și poezia.

V

Așa stau lucrurile cu poezia,
încât îmi vine să plâng uneori,
când îi citesc pe acei poeți fericiți,
care poartă, încarteruite și bine organizate,
în memoriile lor de aur, culturile lumii,

biblioteci ambulante, aceștia,
dacă și-ar propune,
lumea ar naște-o din nou,
atât de multe știu despre ea,
și despre Dumnezeu;
pentru ei inspirația e un cod
ușor descifrabil,
o joacă simplă, de raze și umbre:
ei înclină al nopții întuneric
în favoarea luminii
umplându-l de sens,
ei sunt ocrotiți de cuvinte
ca de armate de îngeri
și ca niște armate de îngeri
ale lor nestinse cuvinte
din nemuritoare cărți,
viu, strălucesc!

Eu nu mă pot mândri
decât cu un trandafir chinezesc,
când îi șterg de praf frunzele verzi
e ca și cum aş mângâia ieroglifele
neînțelese ale lui Confucius
și mă gândesc că tot e bine
pentru o țărancă plecată
dintr-un sat cu nume văratic;
tot bine e și când se întâmplă
să ascult ritmuri latino
și trandafirii lui Borges iau foc,
atunci gândul mă duce
la veacul încuiat în singurătate al lui Marquez,
veac în care, dacă hotărâți și noi am intra,
lașitatea și pizma
s-ar afla un timp în repaus.
Încerc să nu mă gândesc la poezie,
dar tot roasă pe dinăuntru rămân,
fiindcă a ei incurabilă boală
nu pe mine m-a încercat, ci pe alții,
cu talentu-n zenit,
poezie în care îți vine să mori,
regăsindu-te pe tine însuși
așa cum nu ai fost niciodată –
împlinit.

Fericiți cei ce aud gura lui Dumnezeu cum vorbește.

CINE, NECONTENIT, DESENEAZĂ?

Visând doar mai poți vedea marea –
o scoică ce ți-a fost dăruită
o pui la ureche:
auzi? Ce zbucium, ce talazuri
zdruncină al lunii drum lucitor?
Cine pășește pe el,
menținându-și cu greu echilibrul?
Cine, neconținut, desenează
pe-al țărmlui aspru obraz
a lacrimii umbră?

DE PARCĂ OCHII TĂI PLÂNG

Sătenii curăță vița-de-vie:
din mlădițe
seva picură atât de curată
de parcă ochii tăi plâng.

ARMONIE

Soare, pe tine te iubesc cel mai mult,
tu ești cântecul de lumină al lui Dumnezeu
și pe strunele tale,
generos răsfirate,
pogoară neconținut pentru noi.

Cu băgare de seamă calc pe pământul acesta,
fără zgomot,
să nu-i risipesc armonia.

SFÂRȘIT DE SEPTEMBRIE

Înalta amiază rămasă-i în vară.
Ziua se-nclină.
Cineva e și el aplecat
la rădăcina porumbului: taie.
Taie din ziuă.
Din ziua lui taie
cu noaptea în cap.
Săbii se-agită. Mii. Uscate.

Roua lor pe fruntea lui şiroieşte –
oboseala năvodu-şi aruncă:
prinde-a orelor roată,
înserarea o prinde.

Strălucire, pălind sub mărunţii
dinţi ascuţiţi ai secerei.

CINE STĂ, NEŞTIUT?

Cine toarnă timpu-n pahare?
Cine ciocneşte?
În întuneric – cristale scapără,
în lumină – ochiul tău nu se lasă văzut.
Acum, întoarnă-mi zilele
cu faţa spre mine –
oglinzi, topindu-se în focul altei oglinzi.
Cine-mi răstoarnă paharele?
Cine stă, neştiut,
cu-n burete în mână
din umbră pândind?

NOIEMBRIE

Am ascultat,
am rostit cuvinte,
prevestind moartea:
inima – le-a simţit,
noaptea – le-a înţeles.
Ochi limpezit de întârziaţii zori,
spală-acest trup,
cu trandafiriu ulei – îmbălsămează-l,
cu albă pânză – acoperă-l.
Rănită-i depărtarea de-al bocitoarelor vaier.

MARTOR

Îţi spun că n-am fost decât martor
al vieţii şi morţii,
îţi spun că cei ce au trăit experienţa
i-au consumat şi deznădejdea,
şi ale speranţei limitate resurse,
încât a orizontului linie,

cu scrâșnet nesfârșit,
dureros s-a curbat, ondulându-se,
de la ale lor fără număr morminte.

Îți spun că doar martor am fost,
că am ținut suferința de mână,
că în brațele mele moartea-am moșit,
că absentul ei prunc
într-o naștere întoarsă pe dos
l-am simțit prăbușindu-se,
că m-am înspăimântat fără leac,
că am strigat,
că nu știam ce fac
și ce a fost acea clipă,
acea clipă de beznă,
lipsită de har și putere,
când, brusc, trupul stelei
se prăvăli pe o rână
și alunecă,
părăsindu-și, fără putință
de-ntoarcere, locul.

Îți spun că doar martor am fost,
un martor zguduit și copleșit.



VELIMIR HLEBNICOV
(1885-1922)

S-a născut la 9 noiembrie 1885, în localitatea Derbetul Mic, Cernoïarsk, gubernia Astrahan. A murit în 1922, în orașelul Santalovo din gubernia Nijni-Novgorod, prietenul său P. Miturici instalându-i o piatră tombală cu inscripția: „Velimir Hlebnikov – președintele globului pământesc”. După studiile liceale din Kazan se înscrie (în 1903) la Facultatea de Fizică și Matematică a Universității din același oraș. În anul 1908 debutează în revista *Vesna* (*Primăvara*) cu nuvela *Ispitirea păcătosului* și se înscrie la anul trei al Facultății de Fizică și Matematică a Universității din Petersburg. În 1909 începe să frecventeze mediul literar al simboliştilor ruși, grupați în jurul revistei *Apollon*. Aderă la societatea *Academia Versului*, cunoscându-i aici pe Al. Blok, M. Kuzmin, V. Briusov, N. Gumiliov, A. Ahmatova, O. Mandelștam ș.a. În anul 1910 debutează editorial ca poet în volumul colectiv **Atelierul simboliştilor**, unde este inclusă celebra poezie *Zakleatie smehom* (*Descântec prin râs*), rupe subit legătura cu simbolismul, promovându-și propria concepție filozofico-estetică. Îi expediază (în anul 1911) lui A. Narâșkin, membru al guvernului rus, lucrarea *Schiță asupra modelului de prezicere a viitorului*, în care prevestea „o cădere de stat în 1917”.

În 1912 îi apare, la Herson, prima carte, **Magistrul și discipolul**. În 1914 editează volumul **Creații**. În 1917 i se joacă, la Rostov-pe-Don, piesa *Eroarea morții*. Se întâlnește la Harkov cu Serghei Esenin. În 1921 pleacă în Persia ca atașat al Statului Major al Armatei Roșii. La Praga, Roman Jakobson editează volumul antologic **Poezia rusă contemporană**, consacrand prima parte, în întregime, lui Velimir Hlebnikov. În 1922 publică „supranuvela” (îi spunea *sverhpovesti*) *Zanghezi*, care exprimă, în chip enciclopedic, complexitatea întregii sale creații. În anii 1928-1933 îi apare ediția **Opere** în cinci volume, prefătată de Iuri Tânianov, care consideră că „întreaga cultură modernă a literaturii ruse vine din Hlebnikov. Fără el, această cultură nu ar fi fost posibilă”.

Este considerat un adevărat fenomen al modernismului rus și un clasic al avangardei literare universale.

Velimir HLEBNIKOV

MUNTENII*

Înfricoșătoarele contururi ale kremlinului¹ montan, asemeni unor sprâncene brusc arcate ale creștinilor de rit vechi la întâlnirea lor cu Kucium², scânteietoare unghiuri cu ochi de gheață, cu privirile aruncate în sus, și opacul argint al râurilor înveșmântate în pânzeturi verzi, precum niște albe fecioare ale culmilor, râzând și sporovăind, ce și-au pus cununi verzi, cântând și culegând de pe jos ramurile frânte, iar cascada – ca o salbă de perle pe mândrul gât al miresei, plin de o răpitoare presimțire a fericirii pe care i-o insuflă apusul-oștean din orașelul Uman cu sabie strălucitoare, pornit la luptă la chemarea atamanului Ostranița³; apoi azuriile bolți cerești și două tinere boieroaice albastre ce râd și se șoptesc înde ele, și falnicele culmi, precum seminția rusească în zilele Grünvaldului⁴, și o piatră albă cu trăsături drepte, ornată de un fulger, căzând de pretutindeni din unul și același punct, și stăpânirea cneazului Moscovei la Novgorod, Pskov, în Lituania și Polonia, – toate se îmbulzeau în fața lui, purtându-i puterea vie pe apele puternice ale râurilor repezi, închinându-i-se sau bătând mătăanii adânci și prosternându-i-se la picioare.

Văi întunecoase, precum bătrânii în hainele lungi ale legământului marin, pătrundeau cu amurgul în această lume alb-verde a culmilor montane.

Și icoane adumbrite de timp tăinuindu-se prin intrândurile minereului calcaros.

Un nor ardea, precum cămașa roșie a unui mojić. Cu o mână el seamănă – boabele fiind razele, iar cu cealaltă mână ține coșulețul din scoarță de tei plin cu grăunțe solare. Ca chipul livid al celui ce a aflat de moartea soției sale sunt șerpilor de zăpadă ai versantelor mărginașe ale celorlați munți, iar deasupra lor înflăcărarea asfințitului e aidoma chipului rumen al unei matroane ce se grăbește a trece dincolo de Muntele pleșuv, ca să ajungă în duminica mare la Kiev.

Întunecați stejari crețoși acoperă culmile.

Și, de cealaltă parte, pe unde vin mongolii, deasupra prăpastiei stătea o casă strâns lipită de piatra muntelui. Acolo, prin câmpia din Kosovo⁵, cobora încoifat un stei zdrobit în trei părți.

Pe o stâncă înaltă se așeza vulturul, precum rusul pe tronul Bizanțului⁶, precum însăși Dreptatea.

* Din volumul antologic: Velimir Hlebnikov, **Joc în iad și muncă-n rai**, în curs de apariție la Editura Litera Internațional.

Iar în mijlocul defileului trăsături drepte înălțau o piatră puternică, ai-doma oștenilor pe câmpul de luptă de la Kulikovo.

Astfel, precum frânturi din viața rușilor se îmbulzeau și se îngrămădeau părți din întunecata lume montană, și peste toate astea rătăceau luminoasele priviri ale ochilor. Se apropia seara, amurgind și coborând peste pământ.

Ca niște suflete aspre ce s-au amestecat în flăcări din cauza sunetului strămutat, se înălțau pietrele. Aici, cândva, au trăit ruși.

Pe marginea prăpastiei stătea o fată și cânta.

În mâini avea un mănunchi de iarbă și flori, iar în ochi îi strălucea și se legăna o îndepărtată mare albastră.

Precum se lipește cugetul răzbunătorului pe încețoșatul haos al lumii, așa se lipea și casa de munte; din hornul ei ieșea fum și din prag îi coborî un bărbat.

La spate avea coarne de cerb, iar pe veșminte, pe coapse – pete proaspete de sânge.

– Leghini?

– El să fie?

Zburând în jos ca o eternă săgeată învârtăjită, o cascadă puternică îi acoperise cuvintele.

Însă bărbatul strigă cu o nouă patimă: „Te iubesc, prietena mea!” și prinse a tremura.

Melancolice, întortocheate, monotonele sunete ale valurilor repezi întrerupseră vocea și răspunsul lui, o pasăre îi trecu pe deasupra, țipând pătrunzător.

Însă el strigă cu o nouă putere:

– Te iubesc!

O bătrână ce stătea la intrarea în casă își duse mâinile la ochi, spunând: „Au vulturul ne gonește hulubițele?”.

Însă sora izbucni în râs, zicând: „Nu, el e porumbel, iar dânsa – vulturoaică”.

Însă ea o privi în tăcere.

Iar el, cântând, prinse-a se-ndepărta.

Nani, nani, puișor,

Șuieră gloanțele-n zbor.

Și întunericul îi învălui. Oftând din cine știe ce motiv, el porni spre casă pe o cărare cunoscută.

Dânsei i se părea că ar zări un bătrân dalb ca luna cu ochi de stele, iar în fața lor, asemeni unui datornic înrăit, stă un urs negru, așteptând ca bătrânul să-i dea o fărmă de pâine.

Apoi se văzu pe sine mamă, cu un chip falnic, blândă, ce ține în mână pruncuțul, spre care venea să i se închine magii.

În negura lăptoasă nu-ți puteai vedea barem mâna întinsă.

Și deodată cineva se aplecă peste ea, sărutând-o fierbinte pe obraz.

– Să-ți fie rușine! strigă ea, ridicând mâna, însă deja nimeni nu mai era în preajmă și doar tăcerea întunericului o învăluia.

Doar că cineva izbucni în hohot de râs răutăcios și răzbunător.

Mai șuieră cea din urmă mierlă, albastră, cu creștetul cenușiu.

În ape, stau joardele nopții.

Deja cineva strigă din casă „au-u!”.

Cerbul ucis stă întins la prag și, uitându-se la el, Artiom rânjește răutăcios, cu brațele împlântate în sânge și carne proaspătă.

Însă ea doar îl privi în tăcere, retrăgându-se în odaia sa.

Curând, focul ce lumina geamurile se stinse și, urcând din defileu, claritatea nopții dezvăluie munții. Ca un păr tuns scurt, pe varul peretelui alb se profilă brusc streășina de trestie a acoperișului.

Privind-o întrebător, tatăl spuse:

– Dar el, auzi tu, a adus trei pui de vultur; vrea să-i dresese, pentru ca ei să-l urce, în zbor, la cer.

– Bietul copil, se va zdrobi.

– Se va zdrobi, zici?

Și noaptea sudului îi transformă pe ei, somnolenții, în cadavre.

Însă numai unul dintre dâșii era bântuit de duhul cel rău sau de vise, precum un nor al timpului, în urma căruia licărește raza unei fericiri întinate și toride, acolo, unde veșmintele sunt împăturite, unde se scăldau tinerețile, împrôșcându-se cu stropii undelor răcoroase.

Iar noua dimineată găsi apa montană alergând, alb-verzuie, ca și mai înainte, păsările – cântând, în timp ce dincolo de părau tână trecea cu arma la umăr.

Privind cu negrabă în jur, pentru a se convinge că nu o vede nimeni, își scoase cămașa, fiind mai minunată ca oricând altă dată. Ținea brațul ridicat și doar capul îi mai era acoperit. Apoi, încrezătoare, lăsă tot ce mai avea pe ea, intrând în apă și înotând. Dar îndată răsună un fluierat vesel: cu arma în mână, el mergea pe o potecă montană, fluierând vesel și privind în jos.

Corpul îi albea ca ceața dimineții devreme și ea ridică spre el ochii mânioși, strigându-i din apă:

– Pleacă, nesuferitule! Însă zbura un răpitor bocind în urma împușcăturii și un uliu întunecat cu clonțul însângerat căzu la picioarele ei, împlântându-și ghearele în nisip.

El însă, fluierând nepăsător, plecă la vânătoare.

Iar când se întorcea, ducând un țap de munte, o văzu înveșmântată sobru, cu un stilet prins de cingătoarea îngustă, ornată cu piele neagră. O privi zâmbind.

Însă ea se întoarse, încruntându-se șiret.

Și, parcă chemătoare, se îndreptă spre crâng. Și el, timid, o urmă.

Privea tăcut pe sub sprâncene, mergând mai departe, de parcă îndemna, și iată, ajungând în poiana verde, prinse a strânge vreascuri.

Ceafa ei blondă se tot apleca și se ridica deasupra ierbii.

Din vreme în vreme, își oprea ochii larg deschiși asupra lui.

El se apropie, luând-o de umeri.

Și atunci, cu un strigăt surd „haida cuțitul” ea scoase din teacă stiletul; el se răsuși și, lunecându-i pe umăr, lama îi zgârie pieptul.

Însă dânsul zâmbi cu dispreț, strângând-o la piept și acoperind-o cu sărutări.

Iar păsările se zburătăciră speriate, privind la confruntarea celor două corpuri.

Și iată că, tăindu-se din neatenție la mână, ea sângeră, pe când el o îmbrățișa tot mai fierbinte, rostind ceva nedeslușit. Apoi, acoperindu-și fața cu palmele, dânsa izbucni în plâns.

Tușind scurt, el își lăsa brațele la spate, rămânând sprijinit în ele.

Ea scoase pieptenele și, trecându-și-l prin plete, privea la el. Tânărul îi zâmbi trist.

Însă iar se lăsa întunericul, ca din senin năvălind norii și vântul, aceștia locuitori ai creștelor montane. Umbrele lor albe au dispărut în beznă ca peștele în apă.

– Dă-mi mâna! strigă ea.

El i-o întinse.

– Să ne așezăm! mai strigă fata.

Se așezară.

Și ea îi șopti la ureche:

– Arată-mi cum se iubește. Eu încă nu știu.

El tăcea.

– Te superi? Întrebă dânsa cu vocea ce-i devenise mai duioasă.

– Spune-mi, surâse el, ce trebuie să fac?

– Ascultă, spuse ea tremurând, te rog să mă ierți. Am fost nedreaptă cu tine. Apoi, dintr-o dată șopti:

– Te iubesc, acoperindu-i chipul cu sărutări. Apleacă-te peste mine, alintă-mă, apleacă-te ca cerul peste țărână.

– Ce-i cu tine? Întrebă el îngrozit și încântat totodată.

Înfierbântat și tăcut, se aplecă peste ea, atingându-i buzele.

– Ah! mai exclamă dânsa deja în neștire.

Însă brusc se arătă soarele, luminându-i picioarele de fecioară, și ea deschise ochii: Artiom stătea asupra ei mort și rece.

1912, 1913

¹ Kremlin – zidurile de apărare în vechile orașe rusești.

² Kucium – han al Hanatului Siberian care s-a împotrivit invaziei rusești până în anul 1598.

³ Iakov Ostranița – unul din conducătorii răzmeriței contra dominației poloneze (1638).

⁴ Este vorba de lupta ce s-a dat în preajma acestei localități (1410) între armatele polone, lituanene, ruse și cele ale Ordinului Teutonic.

⁵ Kosovo – ca și, ceva mai jos, Kulikovo, amintește de luptele pierdute sau victorioase ale popoarelor slave.

⁶ Dovadă a slavofilismului exacerbat prin care a trecut V. Hlebnikov în tinerețe.

FRATELE

Kolea era un băiat frumos. Avea sprâncenele negre și subțiri, dar care uneori păreau enorme, alteori obișnuite, ochi albaștri bătând spre verde, gura legată într-un zâmbet șiret și o fețișoară veselă și plăpândă, de care se atinsese respirația sănătății.

A crescut într-o familie iubitoare, ca răspuns la ciudățeniile și poznele sale necunoscând alte vorbe, decât „copilul meu, de ce te neliniștești?”.

În ochii săi mari se confruntau deopotrivă o nuanță albastră-pal și o alta verzuie, de parcă pe apa lacului ar fi plutit o frunză de lotus.

El avea șapte viori și încă un Stradivari. Dar, se pare, băiatul era puțin cam obosit de abundența atâtor lăute. „Ești cam slăbuț”, îi spuneau vârstnicii, râzând. Era foarte mic de statură, firav și delicat. Cei apropiați îl numeau sfinx, promițându-i o neașteptată turnură a dispoziției.

Odată, pe când Kolea trecea pe acel segment al țărmului mării, deja dispărut sub bătaia talazurilor unei furtuni, unul dintre marinarii cu simț de observație spuse îngândurat: „Greierele și furnica” (cel de-al doilea eram eu); într-adevăr, Kolea era harnic ca o furnică.

La Odesa, pentru că cele povestite se întâmplau chiar în Odesa, mulți locuitori treceau cu traiul pe țărmul mării, oploșindu-se în maghernițe zurlii, pe care le presărau de-a lungul potecilor, de sărbători servind trecătorii cu ceai scump și cântece ieftine.

Dânșii găseau drept fermecătoare o atare viață de semi-pescari. Copii cu mânuțe molcuțe și neîndemânatică ridică undița încâlcită prin alge. Alții, obosind de lecții la școală, văd esența existenței în vânarea racilor nu prea mari, ce alunecă puzderie prin apă. Valurile par o turmă sensibilizată de corpurile înotătorilor. Prin grădina luxuriantă se plimbă evreicele, răspândind în jur privirile arzătoare și galeșe ale rasei lor. Pupilele negre și albul ochilor le sunt uimitoare, și au dreptate că se mândresc cu ele.

Arta e un bici necruțător: destramă familii, sfâșie destine și suflete. Spintecătura răzmeriței desparte un suflet de altul și imobilizează trupul la zidul turnului, unde pajurile gloriei rup cu clonțurile din omul ce fusese viu odată.

Când de pe crestele morilor de vânt se desprinde acoperișul și se frâng, trosnind, aripile, arborii se îndoaie adânc și crengile şuieră de încordare, iar oile ce tremură sperios stau pe loc și, behăind jalnic, cheamă pe cineva care să le deschidă poarta.

De altfel, bineînțeles că aceasta nu e decât o imagine cam afectată în spiritul ei sumbru.

VÂNĂTORUL USA-GALI

Usa-Gali dresa șoimi, vâna cu ei, iar uneori se mai deda și jafurilor. Dacă era oblicit, întreba spăsit: „Dar parcă nu e voie? Credeam că se poate!”. Zăpsind prepelița adormită undeva în câmp, Usa-Gali se târăște neauzit spre ea, apăsându-i coada la pământ; pasărea se trezește în captivitate. Vulturul stă culcușit într-un vârful de căpiță de fân. Gali se furișează spre căpița peste care întinsese de cu vreme funia lungă cu un laț la capăt. Vulturul privește atent inelul din păr de cal. Suspicios de-a binelea, se ridică în picioare, gata să-și ia zborul, însă în clipa următoare deja atârână spânzurat în laț, bătând din aripile negre și țipând. Usa-Gali se repede de după căpiță, trăgând cu funia de bietul cneaz al văzduhului, prizonierul său având gheare de criță: în acuprindere, aripile îi ating doi stâneni. Mândru, vânătorul o ia prin stepă. Îndelungă vreme, vulturul va trăi captiv în cușcă, împărțind hrana cu dulăii.

Odată, în timpul unei urmăriri, îl împresură o ceată de călăreți. Geaba încerca Gali să răzbată cu trăpașul său prin mijlocul razei. Și ce credeți că face? Întoarnă calul, dându-i piteni spre unul dintre călăreți. Nehotărât, ceta își pune calul în curmeziș. Gârbaciul lui Gali şuieră repezit și, asurzit de groaznică lovitură în frunte, bravul cal cade în genunchi. Usa-Gali scăpase. A fost o lovitură aprigă, ce dădu trăpașul în leșin. În acele împrejurimi de stepă, multă vreme s-a vorbit de chinga plesnită pe calul amețit și de călărețul prins sub el.

Pe atunci, cărăușii călătoreau în convoaie mari, protejându-și caarele de la intemperii cu acoperăminte de păsle. Bivolii trag, rumegând și mișcându-și mereu buzele negre și umede, fluturând din cap și cozi, spre a se apăra de tăuni. Se găseau și dintre cei dornici de a se furișa spre cărăuși, smulgând din goana calului păsle coviltirelor, prinzând-o sub genunchi și pierzându-și urmele în largul stepei. Drept capcană, cărăușii au prins a-și lega păsle cu frânghii foarte lungi. Într-o astfel de prădăciune se aventură și Usa-Gali. Dar, de cum s-a sfârșit depănarea frânghiei, brusc, o lovitură puternică îl aruncă la pământ și el își frânse un braț. Apropiindu-se în grabă, cărăușii și-au vărsat din plin necazurile, ciomăgindu-l cu de-amănuntul. „Ți-ajunge?”, îl întrebau căruțașii. „Ajunge, taicuțu’, ajunge!”, răspundea el cu glas stins. O atare plăcere l-a costat câteva coaste rupte. El știa a mânuși virtuos gârbaciul, această rudă apropiată a ghioagei nordice; adică, în stilul kirghizilor, folosindu-l și la goana de lupi. Mai insistenți decât copoi, șoimii de vânătoare urmăresc prin stepă lupul, ducându-l până la turbare și o adâncă stare de apatie.

Trăpașul ascultător sporește pasul și Gali, aplecându-se din șa, îi dă cu gârbaciul lovitură de garție fiarei extenuate, prinse într-o confruntare inegală. Bietii lupi singuratici!

Odată, a fost surprins în timp ce alerga cu o mare bucată de păsle după un întreg cârd de dropii.

– Ce faci tu, Usa-Gali?

– Mi-au cam înghețat aripile și, iată, încet-încet, le vând, răspunse apatic. Era pe timp de polei.

Cam acesta e Usa-Gali. Calul alb paște în preajma locului de mas. Un stol de guguștiuci se lasă în voia vântului. Penetul lebedelor străluci în albăstrimea cerului, ca o margine a altei lumi. Spurcacii – neam de dropii mai mici – pasc pe panta unei dune de nisip. Dintr-o dată, guguștiucii ce stăteau în iarbă se zburătăcesc, înălțându-se la cer. Depănare de povestiri, murmur de discuție. Vreme de seară.

Între timp, găștele care au despicat cerul în două se întind într-un șir subțire. Iar stolul cel mare se pierde undeva departe, asemeni unui zmeu în vânt, legat de acest fir subțire care poate că îi înlesnește zborul. Chemându-se înde ele, găștele își schimbă aranjamentul, precum o sumbră Cale Lactee.

De la o vreme, vântul s-a întetit și cuiburile păsărilor se clatină asemeni unor mânuși călduroase aninate prin răchiți. Negru, cu frumoasa-i ceafă argintie, eretele străfulgeră pe-alături. Ca semn bun, corbii și coțofenele sunt prilej de bucurie.

– Ați auzit? Se vorbește despre o turcoaică nevolnicită. Ieșea în câmp și, culcându-se, își lipea urechea de pământ, iar când era întrebată ce face, răspundea: „Ascult liturgia din ceruri. Cât e de frumos!”.

Rușii stau în cercul lor. Ceva mai la o parte, Usa-Gali îmbucă te miri ce. El a fost o mândră fiară de stepă. Urusul¹ a construit corăbii, urusul a croit drumuri, dar fără a observa și altfel de viață, cea de stepă. Urus necredincios, urus-ghiaur.

Dacă ați fost vreodată atenți la glasul găștelor, nu puteați să nu deslușiți în el acel: „Ave! Cei care vor muri te salută!”².

1913

¹ Etnonimul „rus”, ușor deformat în rostirea băștinașilor (kirghizilor).

² Preluarea formulei de salut a gladiatorilor la începutul luptei.

STÂNCA DIN VIITOR

Oamenii stau sau umblă, ascunși în petele razelor oarbe de luminoșii nori ai tăcerii radiației, liniștii radioactive.

Unii din ei stau sus, aerieni, în fotolii imponderabile. Uneori se dedau picturii, mângâind ceva cu pensula. Societatea altora din ei cară rotunde dușumele și mese de sticlă.

Alții pășesc prin văzduh, sprijinindu-se în toiag sau, pe schiurile timpului, aleargă prin zăpada aeriană, pe poleiul norilor; traiecul mersului prin văzduh, marele drum destinat gloatelor de pietoni cerești trece pe deasupra axei turnurilor joase pentru îmbobinarea fulgerelor. Pe pista lipsei de greutate oamenii umblă ca pe un pod invizibil. De ambele părți se deschide prăpastia căderii; o neagră linie de pământ indică traseul.

Asemeni unui șarpe ce înoată pe mare, ținându-și capul sus, deasupra apei, prin văzduh plutește pieptiș o clădire ce aduce a litera L răsturnată. Zburătorul șarpe al clădirii. Ea crește precum muntele de gheață în marea nordului.

Stând cu un colț în aer, înveșmântată în vânt, dreapta sâncă de sticlă de pe abrupta uliță a cocioabelor întruchipează lebăda acestor vremuri.

În pridvoarele clădirilor stau oamenii – acești zei ai gândului liniștit.

– Cea de a doua mare astăzi este fără nori.

– Așa e! A doua mare de deasupra noastră este marele magistru și trebuie să ridicăm mâna, arătând spre el. Dânsul a stins pojarul statelor, numai de el a fost prins brațul pompei, mațul ei, ceea ce era foarte greu de făcut în timp util. Acesta a fost marele merit al celei de-a doua mări! În semn de recunoștință, pe unul din nori este imprimat un chip de om, ca o ilustrată expediată unui bun cunoscut.

– Lupta insulelor cu uscatul și cu marea săracă s-a încheiat. De cum o vedem peste creștetele noastre, marea ne face egali înde noi. Însă nu am fost suficient de ageri. Nisipul prostiei ne-a acoperit cu dunele sale.

– Chiar acum eu fumez un gând extraordinar de-o aromă fermecătoare. Beatitudinea ei mi-a învăluit mintea, ca un cearșaf.

– Exact, noi nu trebuie să uităm de datoria morală pe care o are omul față de cetățenii care-i populează corpul. Acest complicat astru de oase.

Guvernul respectivilor cetățeni, conștiința umană nu trebuie să uite că fericirea omului este un sac plin cu firicelele de nisip ale supușilor săi. Să reținem că orice firicel de păr omenesc e un zgârie-nori, prin geamurile căruia privesc la soare mii de Alexandre și Marii. Să coborâm pilonii lumii noastre în trecut.

Iată de ce, uneori, când pur și simplu îți scoți cămașa sau te scalzi primăvara în vreun râuleț, încerci o fericire mai intensă decât dacă ai fi devenit cel mai renumit om de pe planetă. Să te dezbraci, să te întinzi întru desfătare pe nisipul plajei marine, să-ți reîntorci soarele fugar, – înseamnă să faci zi din noaptea artificială a statului tău; să acordezi strunele statului, acestei mari cutii cu sârme sonore, cu sunetele armoniilor solare.

În raport cu cetățenii corpului tău, nu trebuie să fii un Arakceev¹. Nu vă temeți să stați goi în marea soarelui. Să dezgolim trupurile și orașele noastre. Și să le dăm platoșe de sticlă care să le apere de săgețile gerului.

– Aveți la voi chibriturile tainului?

– Hai să ne frământăm fumând.

– Fum dulce? Marca „Gzi-Gzi”?

– Da, ele sunt de...

– Fum dulce? Marca „Gzi-Gzi”?

– Da, ele sunt de origine îndepărtată, de pe continentul A².

E un excelent fum comestibil, încântătoare pete albastre de cer, o steluță liniștită, antrenată într-o dispută singulară cu ziua senină.

Minunate corpuri eliberate din temnițele veșmintelor. În ele, zorii albaștri se înfruntă cu cei lactei.

De altfel, soluția ecuației umane a fost găsită doar atunci când s-a înțeles că ea vâlurează ca o amețelă ușoară lângă tulpina universului. Să ascuți foșnetul stufărișului; în alcătuița crabului de mare ce aleargă într-o rână cu cleștele ridicate, fără a uita regulamentul militar, să recunoști ochii și sufletul cunoscutului tău, – de multe ori atare lucruri îți provoacă o fericire mai mare decât cea pe care ți-ar da-o gloria și renumele de, spre exemplu, comandant de oști. Fericirea oamenilor este sunetul secund care vâlură, răsucindu-se lângă sunetul fundamental al universului. El e o lună plâpândă ca satelit al Pământului ce se rotește în jurul Soarelui, ochilor bovinei sau gingașului pisoiaș ce se scarpină după ureche, precum și în jurul podbalului primăvăritic și plescăitului valurilor mării.

Anume aici sunt sunetele fundamentale ale fericirii, înțelepții ei părinți, vibratorul bastonaș de fier de mai înainte de familia sunetelor. Mai simplu vorbind, e axa rotirii.

Iată de ce, despărțiți de natură, întotdeauna copiii orașelor sunt nefericiți, pe când celor din sate natura le este cunoscută și indispensabilă, precum propria umbră.

Pentru că a depozitat înțeleapta obște a fiarelor și plantelor de suprafața globului pământesc, omul a ajuns un însingurat; în liniștea pustie, el nu are cu cine se juca de-a leapșa sau de-a mijatca; în jur nu-i decât întunericul neînțelegerii, lipsind jocul și tovarășii de joacă. Cu cine s-ar zbengui? Pretutindeni e pustiul „nu”. Izgonite din trupuri, sufletele fiarelor s-au repezit spre om, populându-i cu legile lor zidurile.

În inimă i-au clădit orașele fiarelor.

Se părea că omul se va înăbuși în carbonul sinelui său.

A avut însă noroc de tiparniță, căreia pentru calcul îi lipseau multe cifre, 2, 3; iar fără aceste cifre minunata problemă nu a putut fi alcătuită³. Le-au luat cu ele în mormânt fiarele ce dispăreau, drept numerele codului personal al speciei lor.

Părți întregi din calculul fericirii dispăreau, precum niște file smulse dintr-un manuscris. Amenința noaptea totală.

Dar se săvârși o minune: în sfânta humă cenușie ce acoperea în straturi pământul, mințile cutezătoare treziră sufletul adormit al pâinii și cărnii. Pământul a devenit comestibil, orice văioagă e o masă de amiază. Animalelor și plantelor le-a fost redat dreptul la viață: un dar de neprețuit.

Și noi suntem din nou fericiți: iată leul ce doarme cu capul pe genunchii mei și deja eu îmi fumez prânzul aerian.

1921-1922

¹ Ministru pe timpul țarului Aleksandr I. Numele lui Arakceev devenise sinonim despotismului.

² Asia.

³ Hlebnikov se referă la propria sa „lege fundamentală a timpului”.

RAMURA DE SALCIE

Duminica florilor – condeiele scriitorului

Acum scriu cu o ramură de salcie uscată, pe care ghemulețele argintii par niște iepurași pufoși ce au ieșit să privească primăvara, asaltându-i de jur-împrejur întunecata nuielușă uscată.

Articolele precedente le-am scris cu un ac aspru din coama mistrețului, ac pierdut pe undeva.

Lui i-a urmat condeiful ghimpelui de mărăcine din Jeleznovodsk. Ce înseamnă asta?

Prezentul articol, scris cu ramul de salcie, e de o cu totul altă viziune în nemărginire, în „ne-numit”, conform altui mod de a vedea.

Nu pot ști ce consonanță alcătuiesc dimpreună aceste trei condeie ale scriitorului.

Între timp s-au tot scurs fluvii întregi de evenimente.

Despre țara mistrețului aflai vești înspăimântătoare.

Auzii că, zdrobit de adversarul său, Kuciuk-han¹ a scăpat cu fuga în munți, văzând cu ochii moartea zăpezilor, chiar murind dimpreună cu rămășițele oștilor, în timpul unei viforite pe piscurile Iranului.

Oștenii porniră să urce în munți și, după ce decapitară trupul înghețat al căpeteniei, înfigându-i ritualic capul într-un vârf de sulică, reveniră în văi, unde primiră drept răsplată din partea șahului 10 000 de galbeni.

Când destinele se revarsă peste malurile lor firești, de cele mai multe ori semnul definitivei interziceri vine din partea naturii!

El², cel ce incendiasse palatul, spre a-și arde de viu în somn inamicul, dorindu-i anume moartea prin foc, o execuție prin vâlvătăi, avea să piară din cauza unei desăvârșite lipse a focului, – de suflul viforului. La finalul vieții zăpada îi puse punctul unui fulg. În mintea sa persista imaginea izbei ocrotite cu bani și ostași mulți. Ceea ce nu reuși să facă în viață, avea să facă după moarte, când pentru capul său bravii oșteni primiră bani buni. În anul 21, ajungând în această țară, auzii spunându-se: „Au venit rușii care au adus cu ei gerul și zăpada”.

Iar Kuciuk-han se baza pe India și alte țărâmură sudice.

Însă cel mai puternic astru ce apără pe cerul evenimentelor în această perioadă a fost să fie „credința în 4 dimensiuni” – sculptură modelată din cașcavalul lui Miturici³.

30 aprilie 1922

^{1, 2} Aga Mirza (1880-1921), conducătorul partizanilor iranieni care luptau contra șahului.

³ P. B. Miturici (1887-1956), artist plastic, cumnatul lui V. Hlebnikov.

Ion CIOCANU

SERVICE SE SCRIE, [SERVIS] SE PRONUNȚĂ

Am abordat și mai înainte acest subiect (*Limba Română*, nr. 6-10, 2003), atenționând cititorul că substantivul prin care denumim „stația de reparare și întreținere a autoturismelor sau a diverselor aparate” se scrie *service* (ca în limba engleză, din care l-am preluat), dar se rostește [servis].

Prea bine, dar cu trecerea timpului nu numai că nu s-au împuținat cazurile de rostire greșită a cuvântului respectiv, așa cum se scrie acesta, dar au apărut nenumărate inscripții din care se vede – negru pe alb – că această vocabulă este ortografiată eronat, adică în forma în care ea ar trebui să fie doar pronunțată. De exemplu, la stația de alimentare cu combustibil din coasta localității Suruceni stă scris cu litere de câteva șchioape, ca să se vadă din toate părțile: servis. Au ortografiat cuvântul cu pricina după cum se rostește (deci tot servis) și lucrătorii unei benzinării din strada Alba-Iulia, intersecție cu strada Paris.

Patronii și angajații întreprinderilor vizate o fi considerând că, dacă scriu servis, rezolvă problema rostirii corecte a substantivului în cauză. Dar în modul acesta nu rezolvăm nimic, dimpotrivă, generăm

confuzii nu mai puțin regretabile decât pronunțarea lui după cum se scrie. Citind pe panou servis, omul poate crede că anume așa trebuie scris cuvântul în discuție, iar când pe un alt panou, în ziar sau în orice altă parte el va vedea ortografiat corect (*service*), îl va pronunța așa cum e scris.

Mai ingenios s-a dovedit stăpânul unui magazin din strada Tighina, colț cu Alexandru cel Bun, care și-a întocmit firma în două limbi: Velo-service și Бело-сервис. Dar și într-un atare caz omul poate crede că în românește se scrie *service* și, totodată, se rostește [servis], iar сервис s-ar scrie și s-ar rosti în limba rusă.

Unica soluție corectă rămâne – repetăm atât pentru comercianții cu combustibil, cât și pentru toată lumea noastră – cea propusă de dicționare și pe care o reproducem aici din nou: se ortografiază *service*, dar se pronunță [servis].

JANTA ȘI GEANTA

– Mă întrebasesi dimineață ce înseamnă cuvântul *jantă*, începem noi conversația cu vecinul de palier, tot mai interesat de problemele limbii.

– Sunt curios, confirmă el.

Îi dăm cartea **Limba noastră-i o comoară** de I. Al. Barbu, lingvist practician din Brașov, și-i propunem să citească în glas articolul *A rămâne pe jantă*: „Expresia este foarte populară, nu în sensul originii sale «din popor», ci prin frecvența sa

utilizare, în situațiile în care cineva se află în impas. Semnificația sa se restrânge la domeniul strict material (lipsă de bani, de materie primă, de materiale etc.), fără reverberații metafizice, așa cum se întâmplă în cazul proverbelor și zicătorilor, de pildă. Faptul se datorește, fără îndoială, intrării relativ recente a expresiei în limba română... odată cu extinderea automobilismului... Cu vântul *jantă* ca atare este de origine franceză (v. *jante*) și înseamnă, așa cum menționează toate dicționarele explicative, partea exterioară, circulară a unei roți de mașină, motocicletă sau bicicletă, pe care se montează anvelopa”...

– Interesant! se opri din citit vecinul.

– la dă cartea, să-ți citesc eu din ea. Deci *janta*, un fel de *obadă* la români, pătrunzând în limba noastră, – fii atent, dragul meu! – „s-a întâlnit cu ceva mai vechiul paronimic de origine turcească *geantă*. După datina medievală turcească, *geanta* avea cu totul altă destinație decât *janta*! Ea fusese odinioară servieta (chiar geamantanul) sau tașca de tristă memorie, în care otomanii adunau peșcheșul sau birul, sub amenințarea iataganului. Astăzi se poartă în ea dosare, acte, tot soiul de emanații birocratice și se numește servietă; sau ocrotește rujul, rimelul, oglinjoara și alte plăcute nimicuri feminine și îi spunem poșetă”.

– *Jantă, geantă...*

– ...și, respectiv, *jantă, jenți...* – îl îngânăm pe vecin.

– *Jenți?* se miră acesta.

– Ascultă, îi propunem un frag-

ment din cartea lui I. Al. Barbu: „Să producem *jenți*, din piele sau vinilin, la anume fabrică, iar *jenți* metalice la cunoscuta Fabrică de jenți din Brașov”.

– Înțeleg că lucrarea aceasta a lui I. Al. Barbu e o carte minunată. Împrumută-mi-o pe o zi, două, te rog!

– Minunată, neminunată, ți-o împrumut, dar ferească Sfântul să mi-o pierzi. Totodată, te previn că substantivele absolut diferite între ele *geantă* și *jantă* sunt confundate de foarte mulți, inclusiv de lingviști renumiți ca Florin Marcu și Constant Maneca, ambii considerând că *geanta* e – nici mai mult, nici mai puțin! – o „variantă” a substantivului *jantă*, astfel zis – considerându-le sinonime. Or, aceste substantive sunt atât de îndepărtate între ele ca semnificații, încât nu trebuie – Doamne ferește! – să le confundăm. Dacă se întâmplă totuși să le confundăm, e cazul să le considerăm – firește! – paronime.

În acest moment al discuției noastre am scos din raft cartea **Mic dicționar de paronime** a lui Ion Melniciuc, editată la Chișinău în 1979, am deschis-o la pagina 83, de unde i-am citit perechea de paronime: *jantă – geantă*, „partea de dinafară a roții unui vehicul, peste care se îmbracă anvelope; obadă” și, respectiv, „obiect confecționat din piele sau pânză, destinat pentru cărți, documente; servietă”.

– Dar și această lucrare prezintă interes! se aprinse vecinul. Împrumută-mi-o și pe aceasta!

– Pe rând, domnul meu, pe rând! Întâi citește cartea lui I. Al. Barbu, după aceea vedem...

A REMONTĂ, REMONT, REMONTĂ

Dar parcă există un atare verb în limba română?, se poate întreba un cititor superficial sau grăbit, citind primul cuvânt din titlul de mai sus.

Și nici substantivul „remont” nu există în limba noastră!, îl poate completa, la fel de pripit, un alt cititor, dintre acei care nu au darul sau harul de a cugeta adânc și cu toată răbdarea asupra sensului, uneori – asupra sensurilor, unor cuvinte oarecum specifice.

Mai întâi să recunoaștem că și primul, și cel de-al doilea cititor pe care îi avem în vedere au dreptate numai pe atât, pe cât s-au gândit la verbul *a repara* și, respectiv, la substantivul *reparație*. Până aici ambii au dreptate și ar putea trece drept apărători ai vocabularului românesc.

Dar ni se pare că substantivul *semidoct* a luat naștere și se menține în viața cuvintelor românești numai datorită unor astfel de cititori: aceștia știu ceva, la o adică ar putea dovedi prin exemple vii, concrete etc. acest „ceva”, fără să treacă însă pragul care îi desparte de profunzii și temeinicii, deci de adevărații cunoscători ai limbii române.

Cunoașterea impecabilă a zestrei lingvistice a poporului nostru presupune – dincolo de conștiința clară a faptului că *reparației* nu i se spune „remont” decât doar în dicționarele de genul celui „Încropit” de V. Stati – certitudinea că verbul *a repara* nu este echivalent cu „a remonta”, iar cei doi cititori imaginați n-ar trebui să se grăbească să arunce din limba română substantivul *remont* și verbul *a remonta*.

Remont este un substantiv masculin, prin care denumim „calul tânăr încă neobișnuit la ham sau la călărie”. Este adevărat că el nu e folosit prea frecvent în limba română, dar există, și faptul că l-am „descoperit” într-un dicționar de neologisme (al lui Florin Marcu și Constant Maneca, Editura Academiei, București, 1986, pag. 924) nu-l scutește pe cititorul *doct*, sau care râvnește spre acest titlu, de necesitatea de a-l cunoaște sau cel puțin de reținerea de a nu-l considera inexistent fără a se informa, a se documenta serios.

De altfel, mai frecvent în vorbirea noastră e substantivul *remontă*, care se întrebuințează și cu sensul de „cal tânăr (de tracțiune), folosit în armată” (**Dicționarul explicativ al limbii române**, ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, 1998, pag. 914).

Oricum, această semnificație – de cal tânăr (de tracțiune), folosit îndeosebi în armată, – o au cuvintele parțial sinonime *remont* și *remontă*.

Oarecum înrudit cu substantivele *remont* și *remontă* este verbul *a remonta* (= a procura cai pentru armată; *ibidem*). Ce-i drept, verbul în cauză este polisemantic, însemnând și „a monta din nou o fabrică, o instalație etc.” și – la forma reflexivă – „a-și reveni, a se reface, a se redresa sau a face să-și revină, să se refacă, să se redrezeze” (*ibidem*).

În concluzie, avem cu toții datoria de a ne apleca cu mai multă atenție și curiozitate spirituală asupra cuvântului, căutându-i și „descoperindu-i” toate sensurile / semnificații-

le, inclusiv cele care ni se par bine cunoscute (și ne lenevim să mai deschidem o dată un dicționar, două și chiar trei), ori „decretăm” inexistente cuvintele înseși, calchiind din rusește (ceea ce nu este mai înțelept decât acceptarea substantivului *rutieră*, de exemplu, cu sensul de microbuz sau maxi-taxi din simplul motiv că așa îl întrebuințează „toată lumea”).

P.S. Cuvintele (*a*) *remon-ta*, *remont*, *remontă* lipsesc – evident – din „dicționarul” lui V. Stati. Se vede că numitul n-a dorit să coboare la „traducerea” „moldovenescului” „remont” prin românescul *reparație*, dar – ca orice semidoct – nici n-a putut să urce la înțelegerea corectă a cuvintelor scoase de noi în titlul eseului de față.

Alexei ACSAN

VREAU SĂ VORBESC ROMÂNEȘTE

UNITATEA A II-A

UNITATEA A DOUA

AUDIEM

1. Rostim împreună.

eu am, tu ai, el are, ea are, noi avem, voi aveți, ei au, ele au	acolo, azi, de azi, bine, când, cum	adevărat, într-adevăr, desigur	iată, pe, sub
---	---	--------------------------------------	---------------------

2. Memorizăm propozițiile.

- | | |
|----------------------------|-------------------------|
| a. Eu am douăzeci de ani. | e. Noi avem cursuri. |
| b. Tu ai nouăsprezece ani? | f. Voi aveți automobil? |
| c. El are optsprezece ani. | g. Ei au telefon fix. |
| d. Ea are șaisprezece ani. | h. Ele au calculator. |

3. Pronunțați corect.

Numele dumnealui.
Numele dumneaei.

Numele dumneavoastră.
Numele dumnealor.

4. Memorizați.

- | | |
|----------------------------------|------------------------------|
| a. – Unde mergeți? | g. – Ce profesie aveți? |
| b. – Merg la Casa Limbii Române. | h. – Sunt contabil. |
| c. – Pot intra? | i. – Câți ani ai? |
| d. – Da, desigur. | j. – Am șaisprezece ani. |
| e. – Mulțumesc. | k. – Care e numele dvs.? |
| f. – Nu aveți pentru ce. | l. – Numele meu e Ana Ionel. |

5. Auziți textul. Memorizați-l.

La Casa Limbii Române

Azi Fausto Speronello **are** cursuri de română. Acum el merge la *Casa Limbii Române*.

Pe stradă se întâlnește cu Alexei Acsan. Dumnealor discută.

6. Ascultați dialogurile. Memorizați structurile.

I. Unde mergeți?

- Alexei: – Bună ziua, Fausto!
 Fausto: – Bună ziua, domnule profesor!
 Alexei: – Unde mergeți?
 Fausto: – Merg la Casa *Limbii Române*. Azi **am** cursuri de română.
 Alexei: – **Aveți** cursuri de română?!
 Fausto: – Da, de azi eu sunt la cursuri.
 Alexei: – Știți unde este Casa *Limbii Române*?
 Fausto: – Da. Pe strada Kogălniceanu, 90.
 Alexei: – Succes, Fausto!
 Fausto: – Mulțumesc, domnule profesor!

II. Pot intra?

Iată Casa *Limbii Române*. În anticameră este secretara.

- Fausto: – Pot intra?
 Secretara: – Da, desigur. Intrați, vă rog!
 Fausto: – Bună ziua!
 Secretara: – Bună ziua! Luați loc!
 Fausto: – Sunteți foarte amabilă, domnișoară! Mulțumesc.
 Secretara: – Nu **aveți** pentru ce.

III. Ce profesie aveți?

Fausto și secretara discută în continuare.

- Secretara: – Cine sunteți dvs.?
 Fausto: – Eu sunt Fausto Speronello.
 Secretara: – Sunteți spaniol?
 Fausto: – Nu sunt spaniol, sunt italian.
 Secretara: – Ce profesie **aveți**?
 Fausto: – Sunt contabil. Dar acum **am** un restaurant.
 Sunt patronul restaurantului *VENEȚIA*.
 Secretara: – **Aveți** un document?
 Fausto: – Da, **am** pașaportul.
 Secretara: – **Aveți** și patru poze?
 Fausto: – Îmi pare rău, **am** numai trei.
 Secretara: – E bine și trei.

IV. Câți ani ai?

În anticameră intră un tânăr.

- Fausto:* – El este Leo, fiul meu.
Secretara: – Îmi pare bine! Leo, câți ani **ai**?
Leo: – Eu **am** nouăsprezece ani. Tata **are** cincizeci de ani.
Secretara: – Domnule Speronello, e adevărat că **aveți** cincizeci de ani?
Fausto: – Da, într-adevăr **am** cincizeci de ani.

V. În ce zile avem ore?

Fausto și secretara discută despre cursuri.

- Fausto:* – Cine e profesor în grupa mea?
Secretara: – Grupa dvs. **are** doi profesori.
Fausto: – În ce zile **avem** ore?
Secretara: – Grupele **au** ore de luni până vineri.
 Sâmbătă și duminică **aveți** zile libere. Azi **aveți** prima lecție la ora 11:00.
Fausto: – Mulțumesc pentru informații.
Secretara: – Pentru puțin.
Fausto: – Domnișoară, care e numele dvs.?
Secretara: – Eu sunt Cristina Crăciun.
Fausto: – **Aveți** un nume frumos. La revedere!
Secretara: – Pe curând, domnule Speronello.

7. Traduceți.

Succes!	Mulțumesc!	Nu aveți pentru ce.
..... Pot intra?	 Da, desigur.	 Intrați, vă rog!
..... Luați loc!	 Îmi pare bine!	 Îmi pare rău!
..... În ce zile?	 E adevărat?	 Într-adevăr.
.....		

VORBIM

1. Alegeți varianta potrivită.

- a. Azi domnul Speronello are cursuri.....a. de italiană.
b. de română.
c. de franceză.
- b. De azi Fausto are cursuri.....a. la Pro Didactica.
b. la Centrul Lingvistic.
c. la Casa Limbii Române.
- c. Fausto are pașaportul și.....a. două poze.
b. trei poze.
c. patru poze.
- d. Domnul Speronello are.....a. nouăsprezece ani.
b. patruzeci de ani.
c. cincizeci de ani.
- e. Leonardo, fiul lui, are.....a. nouăsprezece ani.
b. patruzeci de ani.
c. cincizeci de ani.
- f. Fiecare grupă are.....a. un profesor.
b. doi profesori.
c. trei profesori.
- g. Grupele au ore.....a. de joi până sâmbătă.
b. de marți până miercuri.
c. de luni până vineri.
- h. Elevii au zile libere.....a. luni și marți.
b. miercuri și joi.
c. sâmbătă și duminică.

2. Dialogați cu colegul (lucram în perechi).

1. Ce cursuri are Fausto azi?
2. Unde are cursuri?
3. Unde este Casa Limbii Române?
4. Cine este în anticameră?
5. Ce profesie are Fausto?
6. Câte poze are Fausto?
7. Câți ani are Fausto?
8. Câți ani are Leo?
9. Câți profesori are grupa?
10. În ce zile grupele au ore?
11. Când grupele au zile libere?
12. Dvs. când aveți ore?

3. Răspundeți ca în model (lucram în lanț).

- a. – Dvs. aveți un document? – Da, am. Iată pașaportul.
 – Dvs. aveți o poză? – Da, am. Iată poza.
 – Dvs. aveți un pix? –
 – Dvs. aveți o geantă? –
 – Dvs. aveți un creion? –
 – Dvs. aveți o radieră? –
- b. – Tu ai un document? – Îmi pare rău. Nu am. (N-am.)
 – Tu ai o poză? –
 – Tu ai un pix? –
 – Tu ai o geantă? –
 – Tu ai un creion? –
 – Tu ai o radieră? –
- c. – El are un document? – Da, are. Iată pașaportul.
 – Ea are o poză? –
 – El are un pix? –
 – Ea are o geantă? –
 – El are un creion? –
 – Ea are o radieră? –
- d. – Voi aveți automobil? – Da, noi avem automobil.
 Dar ei? Ei nu au. (N-au.)
 – Voi aveți telefon? Dar ele? –
 – Voi aveți calculator? Dar ei? –
 – Voi aveți televizor? Dar ele? –
- e. – Cum este automobilul tău? – Automobilul meu este nou.
 – Cum este telefonul tău? –
 – Cum este calculatorul tău? –
 – Cum este televizorul tău? –
- f. – Cum este geanta ta? – Geanta mea este nouă.
 – Cum este mașina ta? –
 – Cum este radiera ta? –
 – Cum este poza ta? –
- g. – Unde este pașaportul tău? – Pașaportul meu este în geantă.
 – Unde este poza ta? –
 – Unde este telefonul tău? –
 – Unde este radiera ta? –
 – Unde este pixul tău? –
 – Unde este cartea ta? –

- h. – Pașaportul tău este în geantă? – Nu, pașaportul meu este pe masă.
 – Poza ta este în geantă? –
 – Pixul tău este în geantă? –
 – Radiera ta este în geantă? –
 – Caietul tău este în geantă? –
 – Cartea ta este în geantă? –

4. Discutați cu colegii (lucram în grup).

(Folosiți întrebările *cine? ce? de unde? unde? câți? câte? când? de când? e adevărat că...? cum?* și structurile învățate.)

5. Prezentați colegul din dreapta și din stânga dvs.

6. Transformați ca în model.

- a. – Numele meu este Alexei Acsan. – Eu sunt Alexei Acsan.
 – Numele tău este Fausto Speronello? – Tu ești.....?
 – Numele lui este Vasile Iovu. – El.....
 – Numele ei este Violeta Neamțu. – Ea.....
- b. – Prietenul meu este italian. – Eu am un prieten italian.
 – Prietenul tău este român? – Tu.....?
 – Prietenul lui este ucrainean. – El.....
 – Prietenul ei este rus. – Ea.....
- c. – Prietena mea este italiancă. – Eu am o prietenă italiancă.
 – Prietena ta este româncă? – Tu.....?
 – Prietena lui este ucraineană. – El.....
 – Prietena ei este rusoaică. – Ea.....
- d. – Prietenii mei sunt italieni. – Eu am (niște) prieteni italieni.
 – Prietenii tăi sunt români? – Tu.....?
 – Prietenii lui sunt ucraineni. – El.....
 – Prietenii ei sunt ruși. – Ea.....
- e. – Prietenele mele sunt italiene. – Eu am (niște) prietene italiene.
 – Prietenele tale sunt românce? – Tu.....?
 – Prietenele lui sunt ucrainence. – El.....
 – Prietenele ei sunt rusoaice. – Ea.....

- | | |
|--|---------------------------------------|
| f. – Prietenul nostru este italian. | – Noi avem un prieten italian. |
| – Prietenul vostru este român? | – Voi.....? |
| – Prietenul lor este ucrainean. | – Ei..... |
| – Prietenul lor este rus. | – Ele..... |
| g. – Prietena noastră este italiancă. | – Noi avem o prietenă italiancă. |
| – Prietena voastră este româncă? | – Voi.....? |
| – Prietena lor este ucraineană. | – Ei..... |
| – Prietena lor este rusoaică. | – Ele..... |
| h. – Prietenii noștri sunt italieni. | – Noi avem (niște) prieteni italieni. |
| – Prietenii voștri sunt români? | – Voi.....? |
| – Prietenii lor sunt ucraineni. | – Ei..... |
| – Prietenii lor sunt ruși. | – Ele..... |
| i. – Prietenele noastre sunt italiene. | – Noi avem (niște) prietene italiene. |
| – Prietenele voastre sunt românce? | – Voi.....? |
| – Prietenele lor sunt ucrainence. | – Ei..... |
| – Prietenele lor sunt rusoaice. | – Ele..... |

CITIM

1. Citiți textul pe roluri (autorul, Fausto, secretara, Leo).*La Casa Limbii Române*

Azi Fausto Speronello are cursuri de română. Acum el merge la *Casa Limbii Române*.

Casa Limbii Române este pe strada Kogălniceanu, 90. În anticameră este secretara.

- | | |
|------------------------------|---------------------------------------|
| Fausto întreabă: | – Pot intra? |
| Secretara răspunde: | – Da, desigur. Intrați, vă rog! |
| Fausto salută: | – Bună ziua! |
| Secretara răspunde la salut: | – Bună ziua! |
| Apoi zice: | Luați loc! |
| Fausto mulțumește și zice: | – Sunteți foarte amabilă, domnișoară. |

Fausto și secretara discută în continuare.

- | | |
|---------------------|--------------------------------------|
| Secretara întreabă: | – Care este numele dvs.? |
| Fausto răspunde: | – Numele meu este Fausto Speronello. |
| Secretara întreabă: | – Sunteți spaniol? |

- Fausto răspunde: – Nu sunt spaniol, sunt italian.
Secretara întreabă: – Ce profesie *aveți*?
Fausto răspunde: – Sunt contabil. Dar acum *am* un restaurant. Sunt patronul restaurantului *VENETIA*.
Secretara întreabă: – *Aveți* un document?
Fausto răspunde: – Da, *am* pașaportul.
Secretara întreabă: – *Aveți* și patru poze?
Fausto răspunde: – Îmi pare rău, *am* numai trei.

În anticameră intră un tânăr.

- Fausto zice: – El este Leo, fiul meu.
Secretara zice: – Îmi pare bine!
Apoi întreabă: Leo, câți ani *ai*?
Leo răspunde: – Eu *am* nouăsprezece ani.
Secretara întreabă: – Domnule Fausto, dvs. câți ani *aveți*?
Fausto răspunde: – Eu *am* cincizeci de ani.

Apoi Fausto și secretara discută despre cursuri.

- Fausto întreabă: – Cine e profesor în grupa mea?
Secretara răspunde: – Grupa dvs. *are* doi profesori.
Fausto întreabă: – În ce zile *avem* ore?
Secretara răspunde: – Grupele *au* ore de luni până vineri. Sâmbătă și duminică *aveți* zile libere. Azi *aveți* prima lecție la ora 11:00.
Fausto zice: – Mulțumesc pentru informații.
Secretara zice: – Nu *aveți* pentru ce.
Fausto întreabă: – Domnișoară, care e numele dvs.?
Secretara răspunde: – Eu sunt Cristina Crăciun.
Fausto zice: – *Aveți* un nume frumos. La revedere!
Secretara zice: – Pe curând, domnule Speronello.

2. Găsiți continuarea propozițiilor.

- | | |
|------------------------------|--------------------------------|
| 1. Azi Fausto Speronello are | a. două zile libere. |
| 2. Acum el merge | b. cursuri de română. |
| 3. Pe stradă se întâlnește | c. are doi profesori. |
| 4. Casa Limbii Române este | d. la Casa Limbii Române. |
| 5. Aici în anticameră | e. cu Alexei. |
| 6. Fausto are pașaportul | f. pe strada Kogălniceanu, 90. |
| 7. Grupa | g. este secretara. |
| 8. Grupele au | h. și trei poze. |

1	2	3	4	5	6	7	8
b							

3. Combinați întrebarea cu răspunsul.

- | | |
|------------------------------------|--|
| 1. – Pot intra? | a. – Eu sunt Fausto Speronello. |
| 2. – Cine sunteți dvs.? | b. – Da, desigur. |
| 3. – Sunteți spaniol? | c. – Sunt contabil. Dar acum am un restaurant. |
| 4. – Ce profesie aveți? | d. – Da, am pașaportul. |
| 5. – Aveți un document? | e. – Grupa dvs. are doi profesori. |
| 6. – Aveți și patru poze? | f. – Nu sunt spaniol, sunt italian. |
| 7. – Cine e profesor în grupa mea? | g. – Îmi pare rău, am numai trei. |
| 8. – În ce zile avem ore? | h. – Aveți ore de luni până vineri. |

1	2	3	4	5	6	7	8
b							

4. Memorizați zilele săptămânii.

Ce zi e azi? / Ce zi este astăzi?	Azi / Astăzi	e/este	luni marți miercuri joi vineri sâmbătă duminică
--------------------------------------	-----------------	--------	--

SCRIEM

1. Completați (cu verbe: **am, ai, are, avem, aveți, au**).

- Azi eu cursuri de română.
- Tu în ce zile cursuri de română?
- Câți ani Leo?
- Fausto 50 de ani.
- Noi un televizor nou.
- Voi ce în geantă?
- Ei o casă nouă.
- Ele prieteni italieni.

2. Completați textul în baza fișei de alături.

Dumnealui este (cine?)	Prenumele	Fausto
..... . Fausto	Numele	Speronello
este (de unde?)	Țara	Italia
El este (naționalitatea)		
..... . Fausto are	Naționalitatea	italian
(câți?) de ani. Domnul	Vârsta	50 de ani
Speronello este (profesia)		
..... Dumnealui este	Profesia	contabil
(funcția) restaurantului	Funcția	patron
VENETIA.		

3. Alcătuiți întrebări (la cuvintele evidențiate).

- | | |
|---|--------------------------------------|
| 1. Fausto este italian. | Cine este italian?(Fausto.) |
| 2. Acum Fausto e în Moldova. |? |
| 3. Fausto este din Italia. |? |
| 4. Fausto are cincizeci de ani. |? |
| 5. Azi Fausto are cursuri de română. |? |
| 6. De azi Fausto are cursuri. |? |
| 7. Fausto are cursuri |? |
| la Casa Limbii Române. | |
| 8. Fausto are numai trei poze. |? |

4. Răspundeți în scris. (Întrebări de ordin personal.)

- | | |
|-------------------------------------|-------|
| 1. Care este numele dvs.? | |
| 2. De unde sunteți? | |
| 3. Ce profesie aveți? | |
| 4. Câți ani aveți? | |
| 5. Câți ani are soțul (soția) dvs.? | |
| 6. Câți ani are prietenul dvs.? | |
| 7. Câți ani are prietena dvs.? | |
| 8. Unde aveți cursuri? | |
| 9. În ce zile aveți ore? | |
| 10. Când aveți zile libere? | |

5. Completați fișa personală. Scrieți alături un text despre dvs.

Prenumele		
Numele		
Țara		
Naționalitatea		
Vârsta		
Profesia / funcția / ocupația		
.....		

6. Alcătuiți întrebări.

- | | |
|--------------------------------|--|
| 1. – Prietenul tău este român? | – Da, prietenul meu este român. |
| 2. – | – Da, prietena mea este româncă. |
| 3. – | – Da, prietenii mei sunt români. |
| 4. – | – Da, prietenele mele sunt românce. |
| 5. – | – Da, prietenul nostru este italian. |
| 6. – | – Da, prietena noastră este italiancă. |
| 7. – | – Da, prietenii noștri sunt italieni. |
| 8. – | – Da, prietenele noastre sunt italience. |

7. Răspundeți.

- | | |
|--|-------------------------------------|
| 1. – Prietenul lui este jurist? (economist) | – Nu. Prietenul lui este economist. |
| 2. – Prietena lui este juristă? (economistă) | – |
| 3. – Prietenii lui sunt juriști? (economisti) | – |
| 4. – Prietenele lui sunt juriste? (economiste) | – |
| 5. – Prietenul ei este jurist? (economist) | – |
| 6. – Prietena ei este juristă? (economistă) | – |
| 7. – Prietenii ei sunt juriști? (economisti) | – |
| 8. – Prietenele ei sunt juriste? (economiste) | – |
| 9. – Prietenul lor este ziarist? (actor) | – |
| 10. – Prietena lor este ziaristă? (actriță) | – |
| 11. – Prietenii lor sunt ziariști? (actori) | – |
| 12. – Prietenele lor sunt ziariste? (actrițe) | – |

8. Cunoașteți aceste cuvinte? Traduceți-le în limba maternă.

amabil -	cum -	miercuri -
an -	desigur -	nou -
anticameră -	duminică -	pe -
a avea -	fiecare -	pix -
azi -	frumos -	poză -
bine -	geantă -	prieten -
caiet -	iată -	radieră -
carte -	într-adevăr -	sâmbătă -
casă -	joi -	săptămână -
câte? -	liber -	stradă -
câți? -	luni -	succes -
creion -	marți -	vineri -

Elemente de gramatică funcțională

a. Verbul **a avea** la indicativ prezent

Eu	(nu) (n-)	am	un pix.
Tu		ai	o geantă.
El (Dumnealui) Ea (Dumneaei)		are	un prieten italian. o prietenă italiancă.
Noi		avem	un automobil nou. o mașină nouă.
Voi (Dumneavoastră)		aveți	(niște) prieteni italieni. (niște) prietene italienece. ore de română.
Ei (Dumnealor) Ele (Dumnealor)		au	cursuri la Casa Limbii Române. zile libere sâmbătă și duminică. cursuri de luni până vineri. telefon fix.

9. Scrieți propozițiile din tabel.

1. Eu am un pix.
2. Tu
3. El
4. Dumnealui
5. Ea
6. Dumneaei
7. Noi
8. Voi
9. Dumneavoastră
10. Ei
11. Dumnealor
12. Ele
13. Dumnealor

b. Substantive cu articole **nehotărâte** și **hotărâte**

Eu am un prieten italian.	Prietenul meu este italian.
Tu ai o prietenă italiancă?	Prietena ta este italiancă?
Noi avem (niște) prieteni italieni.	Prietenii noștri sunt italieni.
Voi aveți (niște) prietene italienece?	Prietenele voastre sunt italienece?

c. **Posesivele** (adjectivele posesive și pronumele personale la genitiv)

Prietenul meu este român.	Prietenii mei sunt români.
Prietenul tău este italian?	Prietenii tăi sunt italieni?
Prietenul lui este ucrainean.	Prietenii lui sunt ucraineni.
Prietenul ei este rus.	Prietenii ei sunt ruși.
Prietenul nostru este român.	Prietenii noștri sunt români.
Prietenul vostru este italian?	Prietenii voștri sunt italieni?
Prietenul lor este rus.	Prietenii lor sunt ruși.
Prietena mea este româncă.	Prietenile mele sunt românce.
Prietena ta este italiancă?	Prietenile tale sunt italiene?
Prietena lui este ucrainencă.	Prietenile lui sunt ucrainence.
Prietena ei este rusoaică.	Prietenile ei sunt rusoaice.
Prietena noastră este româncă.	Prietenile noastre sunt românce.
Prietena voastră este italiancă?	Prietenile voastre sunt italiene?
Prietena lor este rusoaică.	Prietenile lor sunt rusoaice.

Recapitulăm.

Ce cunoaștem de la Unitatea a II-a?

Știm	• a mulțumi și a răspunde la mulțumiri	• – Mulțumesc! – Nu aveți pentru ce. • – Vă mulțumesc! – Pentru puțin.
	• a cere permisiune	• – Pot intra? – Da, desigur. • – Se poate? – Da, poftiți!
	• a preciza vârsta cuiva	• – Câți ani aveți? – Eu am 50 de ani. • – Câți ani ai? – Eu am 19 ani. • – Câți ani are Laura? – Laura are 7 ani.

Știm	• a indica posesia	• Prietenul meu este român. • Prietenul tău este italian? • Prietenul lui este ucrainean. • Prietenul ei este rus. • Prietenul nostru este român. • Prietenul vostru este italian? • Prietenul lor este rus. • Prietena mea este româncă. • Prietena ta este italiancă? • Prietena lui este ucraineană. • Prietena ei este rusoaică. • Prietena noastră este româncă • Prietena voastră este italiancă? • Prietena lor este rusoaică. • Prietenii mei sunt români. • Prietenii tăi sunt italieni? • Prietenii lui sunt ucraineni. • Prietenii ei sunt ruși. • Prietenii noștri sunt români. • Prietenii voștri sunt italieni? • Prietenii lor sunt ruși. • Prietenele mele sunt române. • Prietenele tale sunt italiene? • Prietenele lui / ei sunt ucrainence. • Prietenele noastre sunt române. • Prietenele voastre sunt italiene? • Prietenele lor sunt rusoaice.
------	--	--



Nicolae CORLĂTEANU
1915-2005

Pe 21 octombrie 2005, a încetat din viață academicianul Nicolae Corlăteanu. E o pierdere ireparabilă. Savant notoriu, regretatul profesor a fost, în ultimul deceniu, și un promotor de mare audiență al revenirii la adevăr, și-a exprimat, nu o dată, crezul de slujitor al științei filologice, încurajând efortul urmașilor de a reafirma, prin ceea ce fac, normalitatea, inclusiv – apariția la Chișinău a revistei „Limba Română”. Întru cinstirea curată a memoriei sale, este, credem, de datoria fiecărui cetățean al acestei țări să ia aminte de povața înțeleaptă pe care a lăsat-o, cu glas testamentar: „Țineți minte! – v-o spun în calitate de încercat drumeț pe întortocheatele căi ale basarabenilor – Limba română este numele corect și adevărat al limbii noastre și ea trebuie să ne unească, să devină un izvor de bucurii pentru contemporani și pentru cei ce vor veni după noi”.

Imaginea eminentului lingvist va rămâne mereu în sufletele noastre.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Colegiul de redacție al revistei „Limba Română”

Anatol CIOBANU

O VIAȚĂ ÎNCHINATĂ ȘCOLII ȘI FILOLOGIEI NAȚIONALE

Știința lingvistică din Republica Moldova, cultura națională, în general, a suferit o grea și irecuperabilă pierdere: la 21 octombrie 2005 s-a stins din viață patriarhul filologiei noastre academicianul A.Ș.M., dr. hab., prof. univ., Laureat al Premiului Național pentru Știință și Tehnică, Om Emerit în Știință și Tehnică, Cavaler al Ordinului Republicii, Om Emerit al Școlii Superioare, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova Nicolae Corlăteanu.

Născut la 14 mai 1915 în comuna Caracui, termină în 1934 Liceul „Alexandru Donici” din Chișinău, apoi studiază la Universitatea din Cernăuți, absolvind în 1940 două facultăți: de litere și filozofie (cu mențiunea *Magna cum laude*) și de drept (cu mențiunea *Cum laude*). În 1940-1941 se aranjează ca profesor într-o școală din or. Ocnîța. Pe timpul războiului este refugiat cu familia în Rusia, apoi mobilizat în armata sovietică și trimis la o uzină militară din or. Nijnii Taghil (reg. Sverdlovsk). În anul 1943 este angajat în calitate de colaborator științific la Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice în domeniul Istoriei, Economiei, Limbii și Literaturii din or. Buguruslan (reg. Cikalov). În luna august 1944 acest Institut revine la Chișinău, unde s-a format mai întâi Baza, apoi Filiala Moldovenească a A.Ș. a ex-Uniunii Sovietice. În 1961

Filiala se transformă în Academia de Științe a ex-R.S.S.M. N. Corlăteanu a muncit permanent la această prestigioasă instituție științifică, urcând toate treptele academice: *colaborator științific, colaborator științific superior, coordonator științific, șef de secție, director al Institutului de Limbă și Literatură* (1961-1969). În 1949 își dă doctoratul la Kiev, devenind candidat în științe filologice, iar în 1965 își susține la Institutul de Lingvistică al A.Ș. a ex-U.S. teza de doctor habilitat. În 1961 este ales membru corespondent al A.Ș.M., iar în 1965 – academician.

Odată cu fondarea Universității de Stat din Moldova în 1946, N. Corlăteanu se încadrează plenar și în munca didactică, devenind (prin cumul) primul șef al Catedrei de Limbă și Literatură Moldovenească (1946-1949); aici a muncit cu dăruire ca *lector, lector superior, docent (conferențiar), profesor* timp de 42 de ani (până în 1988 – data pensionării).

Ca savant-lingvist acad. N. Corlăteanu rămâne în istoria neamului un erudit cum rar se pot întâlni: e ultimul din mohicani în filologia națională. Numele lui merită a fi așezat alături de alte celebrități în Panteonul lingvistic, cum ar fi: Iorgu Iordan, Alexandru Rosetti, Ruben Budagov, Ivan Beloghed, Boris Cazacu, Alexandru Graur ș.a. În lunga, intensă și extrem de prodigioasă activitate științifică (peste 60 de ani) N. Corlăteanu a cercetat cel puțin 10 direcții, pe care le-a acoperit cu peste 600 de titluri de lucrări (monografii, manuale, broșuri, articole științifice etc.). „Arborele științific” al academicianului Corlăteanu are următoarele ramificații: vocabular (lexicologie și lexicografie), latina vulgară și roma-

nistica, istoria limbii literare, limba și stilul scriitorului, cultivarea limbii, sociolingvistica, istoria filologiei, istoria limbii. Nominalizăm câteva lucrări de rezistență ale profesorului N. Corlăteanu: **Codicele voronețian și „Lucru apostolicesc” al lui Coreși** (1960), **Cultivarea limbii și problemele ei actuale** (1961), **Studiu asupra sistemii lexicale moldovenești din anii 1870-1890 (Contribuția lui Ion Creangă și a altor scriitori la valorificarea stilistică a vocabularului contemporan)** (monografie – 1964), **Dezvoltarea stilurilor funcționale și problema evoluției limbii literare** (1967), **Dicționarul rus-român** (în colaborare cu E. Russev, Moscova, 1967), **Studiul asupra latinei vulgare și a relațiilor ei cu limbile romanice** (monografie, Moscova, 1974), **Limba noastră** (monografie, 1977), **Cuvântul în vâltoarea vieții** (1980), **Scriitorul în fața limbii literare** (monografie, 1985), **Lexicologia** (manual, în colaborare cu Ion Melniciuc, 1992), **Fonetica** (manual, în colaborare cu Vl. Zagaevski, 1993), **Răspântii** (monografie, 1995), **Nandrișii** (monografie, 1998), **Așa am trecut până acum prin viață** (monografie, 2000), **Încadrarea lingvistică în realitățile europene** (monografie, 2001), **Neologismul în opera eminesciană** (monografie, 2004) etc.

Savantul N. Corlăteanu a fondat o școală lingvistică, din sânul căreia a ieșit o serie de doctori și doctori habilitați: A. Ciobanu, I. Condrea, A. Eremia, M. Bărcă, E. Pânzaru-Belinski, V. Melnic, M. Cosniceanu, Gh. Colțun, M. Graur ș.a. Mai mult decât atât, a fost consultant și referent la cel puțin 50 de teze de doctorat. Răposatul a fost un adevărat *spiritus*

rector, adică un îndrumător spiritual al tinerelor talente.

Ca reprezentat al științei academice, a stabilit relații cu o mulțime de academii și centre universitare din fosta Uniune Sovietică: Rusia, Ucraina, Bielarus, Kazahstan, Georgia, Lituania, Armenia, Letonia, Tadjikistan, precum și din România, Bulgaria, fosta Iugoslavie etc. A participat cu referate științifice la zeci și zeci de conferințe, simpozioane, congrese etc.

Acad. N. Corlăteanu s-a dovedit a fi un adevărat deschizător de drumuri, un Columb al filologiei în perioada imediat postbelică: a) a alcătuit (în colaborare cu E. Russev) primul **Abecedar pentru adulți**; b) a întocmit primele programe de limbă pentru școlile moldovenești; c) a fost coautor și coredactor la primul **Curs de limbă moldovenească literară contemporană: Fonetica, Lexicologia, Morfologia** (vol. I, 1956) și **Sintaxa** (vol. II, 1959). Lucrarea era destinată studenților de la Instituțiile de învățământ superior; d) a militat și a obținut editarea (parțială) a clasicii literaturii noastre; e) a reformat normele ortografice, ortoepice și punctuaționale (1957, 1961); f) a inițiat și a desfășurat campania de cultivare a limbii (1961), care s-a extins în școlile de toate treptele, presă, radio, televiziune, organizații de stat etc. Bătălia pentru respectarea normelor literare continuă până în prezent.

Ca profesor universitar, era cel mai onorat și cel mai iubit de către studenți, deoarece prelegerile lui se deosebeau printr-o înaltă ținută științifică și profesională, captivându-i pe auditori prin profunzimea gândurilor expuse, abundența materialului faptic, logica impecabilă a

demonstrărilor, atitudinea personală și originală față de multe probleme dificile și spinoase.

Sute și mii de foști studenți ai academicianului N. Corlăteanu au devenit profesori de limbă și literatură română în școli, licee, gimnazii, universități, de asemenea lucrători la ziare, edituri, radio, televiziune, în aparatul de stat etc. Toți îi sunt recunoscători, pentru că i-a deprins să-și cunoască în profunzime limba maternă – româna (care nu e deloc inferioară altor limbi moderne), cultura națională, istoria neamului, obiceiurile strămoșești, pământul natal. Activând în perioada regimului totalitarist, N. Corlăteanu era deseori constrâns să facă târg de conștiință, dar, cu toate acestea, nu a acceptat și nu a propagat pseudoteoria despre existența a două limbi romanice de Est: *româna și moldoveneasca*, în ultimul său articol-adresare către urmași semnat la 27 aprilie 2005 și publicat în revista *Limba Română* (nr. 4, 2005), savantul și patriotul N. Corlăteanu nota: „*Le doresc în-vățăcelor mei... să contribuie permanent la extinderea și consolidarea adevărului că limba noastră literară, limba exemplară pe care o vor folosi și generațiile viitoare, limba lucrărilor literare și științifice, limba din documente administrative etc. este, precum susține Academia de Științe a Moldovei, limba română, aceeași pentru toți românii (moldoveni, munteni, bucovineni, transilvăneni, cei din Banatul sârbesc, din Bulgaria, Ungaria, Ucraina, SUA etc.). Cei din fruntea țării sunt chemați să repare greșelile trecutului, de aceea mă adresez lor: fiți mai înțelepți, renunțați la vechile precepte, oficializați adevărul, faceți să dispară dintre noi, pentru totdeauna, „mărul*

discordiei”! Numai astfel vom redobândi demnitatea de cetățeni ai unui stat realmente liber, independent și suveran”. Aceasta a fost poziția lingvistului și omului cetății N. Corlăteanu, care, de altfel, recunoștea că sub regimul dictatorial „*Eram, dragii mei, „supt vremi”, sub crunte vremi, eram – mai ales filologii – copiii nedoriți ai unei realități istorice vitrege și nu aveam voie să rostim răspicat întregul adevăr*” (tot acolo).

* * *

Acad. N. Corlăteanu a fost nu numai un savant de mare prestigiu și profesor de excepție, ci și un om de omenie, plin de generozitate, deschis, săritor la nevoie, ori de câte ori cineva i se adresa după ajutor. Deviza lui era „Omenia înainte de toate”! Contactul direct cu marile dispărut (prin conlucrări) și cel indirect (prin lecturarea operei) îmbogățea moral, faptologic și spiritual pe orîșicine. Fiecare publicație a academicianului este suprasaturată de informații enciclopedice, umaniste în sensul cel mai larg al cuvântului. Vasta operă a prof. N. Corlăteanu rămâne în patrimoniul nostru național și va contribui la educarea de mai departe a sentimentului de dragoste a tineretului studios față de limbă, literatură, istorie, neam, obiceiuri, popor și țară.

Trecând dincolo de pragul acestei lumi strâmbe, acad. Nicolae Corlăteanu merge la Domnul, în lumea celor drepți, lăsându-ne o vastă moștenire culturală, dar și un mare gol, pe care urmează să-l umple marea cohortă a discipolilor săi și toți acei cărora nu le este indiferentă soarta limbii materne.

Dumnezeu să-l ierte de păcate și să-l odihnească în liniște și pace.

Silviu BEREJAN

PATRIARH AL FILOLOGIEI BASARABENE

Răsfoind documentele vremii, remarcăm cu ușurință că, încă la a 60-a aniversare, în luna mai 1975, cu trei decenii în urmă, aproape toate revistele și ziarele din Republica Moldova omagiau pe remarcabilul om de știință, pedagog și organizator al cercetărilor lingvistice Nicolae Corlăteanu.

Dar la 75 de ani, în mai 1990, Nicolae Corlăteanu s-a pomenit în dizgrație, fiind blamat (în parte în binecunoscutul articol al lui V. Mândâcanu, publicat în revista *Nistru*), ca unul ce a promovat „teoria” celor două limbi romanice orientale. RLȘL a inserat totuși, cu anumite riscuri, în nr. 4/1990 la rubrica „Aniversări”, un articol omagial sub semnătura Colegiului de redacție urmat de un interviu jubiliar, realizat de N. Bilețchi, în care acad. N. Corlăteanu răspunde, se accentua în preambul, la câteva întrebări „ce interesează în mod deosebit *acum* opinia publică”.

În articolul omagial Colegiul de redacție dă explicațiile de rigoare, printr-un alineat bine gândit îl absolvă pe colegul nostru mai în vârstă de acuzațiile care i se aduceau atunci în presă și la diverse întruniri și care se refereau, de fapt, la toți lingviștii din republică.

Reproducem alineatul în cauză.

„Deși știa mai bine decât toți că e vorba de aceeași limbă lite-

rară care e folosită și dincolo de Prut, sub acțiunea împrejurărilor vitrege N. Corlăteanu, ca și mulți alții, cu toată împotrivirea interioară, a acordat – în teorie – sprijin politicii oficiale de preconizare a două limbi, în practică însă contribuind la promovarea (sau cel puțin neîmpotrivindu-se promovării) faptelor de limbă ce veneau în contradicție flagrantă cu așa-zisa „teorie”. El n-a încercat să exercite presiuni asupra colegilor și subalternilor în vederea orientării cercetărilor în făgașul denaturării realității sau al măsluirii materialului de limbă întru susținerea ideilor teoretic eronate. Tocmai prin aceasta se și explică în bună măsură faptul că astăzi, când gândirea lingvistică s-a eliberat în sfârșit din încorsetarea ideologică și politică de până nu demult, se poate constata cu satisfacție că, în afară de un număr restrâns de articole și broșuri de circumstanță, toate celelalte lucrări lingvistice de sinteză, precum și studiile concrete de aprofundare, realizate în ultimele două-trei decenii în republică, demonstrează cu prisosință identitatea glotică moldo-română, căci materialul cercetat în ele, deși numit moldovenesc, este – la scară generală – singurul care putea fi: cel unic românesc. Drept incontestabilă dovadă în acest sens pot servi numeroasele recenzii și ecouri, apărute mai ales în străinătate, în care aceste lucrări sunt tratate ca investigații în domeniul limbii române, ceea ce corespunde, evident, realității...” (p. 66).

Aceste explicații, și această susținere, venite din partea unui grup autoritar de filologi – membri la acea etapă ai Colegiului de redacție al revistei RLȘL (S. Berejan, N. Bilețchi, A. Borș, E. Botezatu,

I. Ciornâi, H. Corbu, M. Cosniceanu, M. Dolgan, A. Eremia, I. Ețcu, M. Gabinschi, V. Gațac, E. Junghietu, N. Onea, V. Pâslaru, V. Pohilă, C. Popovici, S. Semcinski, R. Udler), și-au făcut efectul! În anii următori, până prin 1995, în publicațiile din republică apar o serie de articole, interviuri, recenzii și aprecieri, în care se trece în revistă întreaga operă științifică a academicianului N. Corlăteanu, subliniindu-se cu argumente de necontestat că, sub denumirea de „moldovenească”, el s-a ocupat în exclusivitate de limba română și a adus contribuții de reală valoare la studierea aprofundată și competentă a acesteia.

La cea de a 80-a aniversare a profesorului nostru *Revista de lingvistică și știință literară* dedică în întregime un număr (3/1995) acestui eveniment cultural-științific, iar revista *Limba Română* (tot nr. 3 din 1995) la rubrica „Aniversări” propune un grupaj de materiale, în care, prin articolele colegilor și foștilor discipoli N. Mățaș, A. Ciobanu, I. Melniciuc și V. Melnic, academicianul Nicolae Corlăteanu este repus la loc de cinste, adică la locul binemeritat în lingvistica din R. M. Iar în iulie a aceluiași an 1995 în incinta Parlamentului a avut loc Conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre” în prezența conducerii republicii și a unui numeros public, unde acad. Nicolae Corlăteanu a ținut referatul de bază *Româna literară în Republica Moldova (istorie și actualitate)*, transmis în direct la radio.

Tot atunci, în nr. 4 al revistei *Limba Română* – ediție specială, – se publică toate luările de cuvânt ale participanților la conferință, completate cu materiale strâns legate de tema numitei conferințe,

precum și cu ecouri din presă privind aprecierea evenimentului. În „Argument”-ul introductiv sub titlul *Adevărul pătrunde în Parlament* redactorul-șef al revistei A. Bantoș se întreabă: „Cine poate barem bănuî, prin câte a trecut academicianul Nicolae Corlăteanu, ca să rămână totuși fidel ostaș al limbii române...?” și răspunde, încheind: „Pedagogul și savantul Nicolae Corlăteanu, echilibrat în toate situațiile vieții, a înaintat încet, dar sigur spre ziua de azi, când, se pare, nu te mai amenință vigilenții” (p. 3).

În anul 2000, la cea de-a 85-a aniversare a academicianului, apare cartea **Așa am trecut până acum prin viață. Schiță bibliografică**, editată de U.S.M., în care, ca într-un veritabil letopiseț, sunt fixate toate evenimentele filologice mai de seamă, toate lucrările realizate cu participarea îndrumătorului nostru, toate numele celor ce au trecut prin școala profesorului N. Corlăteanu în decursul a peste șase decenii de activitate neîntreruptă.

Nu mai este printre noi nici unul care să aibă la activ atâtea elevi, discipoli, ucenici, continuatori.

Probabil, informația inclusă în carte nu mai poate fi găsită nici în arhivele Universității, nici în cele ale Academiei, nici în bibliotecile personale.

Acum, fiind adunată în volum, ea devine patrimoniu inalienabil al filologiei românești din Basarabia.

Tot în anul 2000 hebdomadarul *Săptămâna* inserează la rubrica „Limba moldovenească, monument de limbă literară românească” sub semnificativul titlu „Limba moldovenească a fost limba lui Arghezi vorbită în R.S.S. Moldovenească” un articol, semnat de redactorul-șef, în care acad. N. Corlăteanu este

reabilitat pe deplin, de această dată nu numai de discipolii și colegii săi, cititorul larg fiind informat obiectiv despre adevărata valoare a operei sale, nu așa cum s-a procedat în 1988-1989, când „s-a aruncat cu noroi în predecesori, numai pentru că aceștia au fost niște oameni cuminți ce au tăcut și au făcut, fără să-și trâmbezeze apoi meritele”. „Citiți, – scrie autorul, – **Lexicologia** lui N. Corlăteanu...: găsiți în ea ceva care nu e în spiritul limbii române? Nu veți găsi, domnii mei.” Și la p. 9 îi publică fotografia împreună cu ucenicii care nu l-au părăsit și nu l-au lăsat singur niciodată.

* * *

Nicolae Corlăteanu s-a format ca filolog și, în genere, ca intelectual sub influența unor remarcabili profesori universitari cernăuțeni, căci în perioada când Domnia sa își făcea studiile la Facultatea de Litere (și concomitent la cea de Filozofie și Drept) a Universității românești din Cernăuți acolo activau mari oameni de cultură, în rândul cărora amintim pe Alexe Procopovici, Leca Morariu, Grigore Nandriș, Radu Sbiera, Cristea Geagea, Ion Nistor, care au ținut, respectiv, cursurile de limba română, literatura română, slavistică, latină, dialectologie sud-dunăreană, istoria românilor și despre care fostul lor student a scris ulterior cu deosebită dragoste.

Mai târziu și-a completat formația filologică prin contactele cu mari specialiști ruși și ucraineni de la Moscova (R. A. Budagov, D. E. Mihalci, F. P. Filin, V. I. Borovski, V. V. Vinogradov ș.a.), Leningrad (V. F. Șîșmarev, A. M. Babkin ș.a.), Kiev (L. A. Bulahovschi, A. S. Melniciuc) și din alte centre științifice.

L-a evocat pe toți întotdeauna cu multă căldură, dând dovadă de aleasă etică, de înalt umanism și corectitudine profesională. Din acest punct de vedere el a fost și rămâne un model de atitudine civilizată față de înaintași, dragostea și recunoștința sa față de ei fiind de o curățenie și de o sinceritate rar întâlnite astăzi.

Despre activitatea pedagogică și cea de cercetare științifică a acad. N. Corlăteanu s-a scris și s-a vorbit foarte mult, inclusiv în materialele puse în circulație la aniversările despre care am vorbit mai sus.

* * *

Nicolae Corlăteanu a fost – și acest lucru e bine cunoscut atât în Republica Moldova, cât și în afara ei – un om de litere cu o temeinică pregătire profesională, un erudit și competent cercetător în domeniul filologiei în înțelesul vechi și larg, adică etimologic, al acestui cuvânt. Academicianul a avut în obiectiv întotdeauna disciplinele filologice în tot ansamblul lor, adică toate formele de manifestare ale limbii unui popor, istoria vorbirii omenești în genere, a vorbirii populare orale și a celei culte, acțiunea acestora asupra spiritualității membrilor unei comunități sociale, utilizarea artistică a limbii, adică arta cuvântului, importanța acestei arte pentru sensibilitatea umană. În toate aceste domenii a scris și a expus cu diferite ocazii numeroase idei și judecăți de valoare, presărate cu generozitate prin sutele de studii și articole publicate, precum și în cursurile universitare, prelegeri și comunicări ținute în fața a mii de elevi, studenți, aspiranți, doctoranzi și specialiști-filologi, profesori de limbă și literatură. Asta pe lângă faptul că s-a



Chișinău, 1995. Acad. Nicolae Corlăteanu la manifestarea prilejuită de aniversarea a cincea de la fondarea revistei *Limba Română*.

ocupat – cu rezultate palpabile – și de studierea aprofundată a faptelor concrete de limbă de la toate nivelele acestuia: fonetic, morfologic, sintactic, lexical și frazeologic (în plan sincron și diacronic), punând în circuitul științific peste 600 de publicații, între care câteva zeci de cărți (monografii, dicționare, manuale școlare și universitare, tratate, broșuri de uz practic).

* * *

În afară de cercetarea propriu-zisă, în care s-a afirmat plenar, N. Corlăteanu a dat dovadă în cursul întregii sale vieți, în diverse circumstanțe, de aptitudini deosebite în domeniul organizării și dirijării proceselor de cercetare, s-a manifestat ca iscusit organizator al științei în genere și în speță al celei academice, reușind să-și orânduiască cu rigurozitate de invidiat, în primul rând, propria lui activitate, iar, în al

doilea rând, activitatea celor cu care a muncit, celor ce au avut norocul să-i fie subalterni și colegi.

Deși mai puțin cunoscute în cercurile largi, anume calitățile de organizator al travaliului științific au asigurat în ultimă instanță – ținându-se cont de condițiile deloc ușoare în care a trudit personal și în care au activat colectivele conduse de Domnia Sa – realizarea sarcinilor, la inițierea și finalizarea cărora a pus umărul.

Regimul de disciplină interioară pe care și l-a impus sieși omul de știință Corlăteanu, grija continuă în ceea ce privește bunul mers al cercetărilor au fost calitățile lui de căpetenie. Această dominantă l-a menținut permanent în forma fizică necesară și în starea corespunzătoare a spiritului.

Dar pregătirea cadrelor! Dacă în privința aceasta au fost înregistrate anumite performanțe, poate nu

prea multe, dar totuși performanțe, ele trebuie considerate neîndoielnic tot niște efecte ale spiritului organizatoric ce se instaurase în institut.

Datorită talentului de organizator al științei, de care a dat dovadă dirigitorul institutului, în palmaresul rezultatelor obținute în studiile lingvistice s-au înscris realizări de anvergură atât individuale, cât și colective (manuale, dicționare, atlase, monografii, broșuri de popularizare, culegeri problematice de studii ș.a.), care sunt cunoscute în republică și nu numai.

* * *

Cât privește cadrele științifice și academice pregătite de către profesorul N. Corlăteanu în domeniul filologiei, se poate spune că toți colaboratorii institutelor de profil, precum și marea majoritate a cadrelor didactice de la instituțiile noastre de învățământ superior (dintre care unii trecuți de acum în neființă: Vasile Coroban, Gh. Bogaci, Ion Vasilenko, Ion Mocreac, Nicolae Pecec, Ion Osadcenco, Ion Dumeniuk, Vasile Melnic ș. a.) au făcut ucenicie la școala corlăteniană și au beneficiat cel puțin parțial de spiritul și principiile acestei școli.

N. Corlăteanu le-a fost tuturor fie conducător științific (la teza de doctor), fie referent la susținere, fie redactor, fie recenzent, fie coordonator de temă, fie, pur și simplu, cititor și îndrumător, fie și una, și alta, sau toate împreună.

Aproape nimeni din filologii actuali cu funcții, grade, titluri și publicații n-a avansat în știință fără contribuția celui ce stătea în frunte și organiza întregul proces al studierii limbii, literaturii și folclorului românesc, domeniu deosebit de dificil, în special în condițiile republicii no-

stre, când orice acțiune întreprinsă se desfășura pe muchie de cuțit, căci intrai în conflict cu forurile diriguitoare sau cu adevărul istoric.

* * *

În încheiere aș vrea să atrag atenția încă asupra unei acțiuni de amploare care merită să fie amintită, ca să nu fie dată uitării, căci are o valoare științifică și culturală deosebită. Profesorul nostru a organizat, a redactat și a comentat traducerea în rusă (realizată de regretatul nostru coleg I. Mocreac și de subsemnatul) a unei lucrări epocale pentru lingvistica românească și romanică: volumul reputatului romanist, acad. I. Iordan, **Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode**, care a văzut lumina tiparului la Moscova în 1971 sub titlul **Романское языкознание. Историческое развитие, течения, методы** (620 p.), cu o prefață semnată de prof. R. A. Budagov. Acad. N. Corlăteanu ne-a convins, pe mine și pe Ion Mocreac, deopotrivă cunoscători ai românei și rusei, să participăm la popularizarea exegezei eruditului romanist într-o țară așa de mare ca Rusia.

Și noi am acceptat, realizându-i planul, lucru pentru care îi poartă recunoștință toți cei ce utilizează în spațiul rusesc tratatul lui Iorgu Iordan.

* * *

În cele menționate mai sus n-am putut cuprinde, desigur, decât doar unele aspecte izolate ale extrem de vastei activități a acad. Nicolae Corlăteanu, care, și în ultimele luni de viață, avea constante preocupări științifice dintre cele mai diverse. Ca un veritabil patriarh național.

Alexandru BANTOȘ

„SUNT O VOCE A GENERAȚIEI MELE...”

Ultimii 10 ani din viața academicianului Nicolae Corlăteanu constituie o etapă calitativ nouă, esențială în biografia sa de om de știință și de cetățean. Începând cu anul 1995 revista *Limba Română* tipărește cu regularitate lucrări purtând semnătura lui N. Corlăteanu, distinsul profesor devenind nu numai un colaborator activ, dar și un susținător constant al publicației (din 2000 Nicolae Corlăteanu este și membru al colegiului de redacție). În acest răstimp văd lumina tiparului diverse studii, memorii, articole și recenzii definitorii pentru înțelegerea justă a fenomenelor sociolingvistice de

la noi, savantul participă la conferințele, lansările de carte, întrunirile culturale desfășurate sub egida revistei. În anii 1995-2005 profesorul și-a dezvoltat, deplin și benefic pentru întreaga societate, *credo*-ul de autentic slujitor al științei, de fiu al Basarabiei. Astfel, prin intermediul revistei, au fost făcute publice opțiunile lui vizând multiplele aspecte ale funcționării limbii române literare, autorul oferind argumente în favoarea denumirii corecte a limbii oficiale a statului, precum și referitor la ameliorarea climatului lingvistic din Republica Moldova (vezi: interviul „Atribuirea denumirii de limbă română pentru noțiunea de limbă literară în Republica Moldova nu știrbește nici autoritatea și nici demnitatea nimănui”, *Limba Română*, nr. 1, 1995, articolele și studiile inserate în nr. 3, 1995, al revistei *Limba Română* cu prilejul împlinirii a 80 de ani de la naștere, excelentul studiu „Româna literară în Republica Moldova: istorie și ac-



Chișinău, 1996. Eugen Holban, Alexandru Bantoș, Nicolae Corlăteanu și Gheorghe Bologan la revista *Limba Română*.

tualitate”, publicat în nr. 4 al revistei și prezentat inițial în calitate de raport principal la Conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre”, desfășurată în sediul Parlamentului Republicii Moldova, colectivul redacției revistei *Limba Română* fiind unul dintre organizatorii respectivei conferințe; remarcăm de asemenea răscolitorul testament „Las vouă moștenire...”, încredințat redacției acum câteva luni și apărut în revista *Limba Română* nr. 4, 2005). Anul 1995 a fost, cu certitudine, un an de demarcație în destinul savantului, întrucât de aci încolo Nicolae Corlăteanu va fi mereu prezent în *Limba Română*, în *Literatura și Arta*, în alte ziare și reviste cu lucrări ce tratează obiectiv, direct, fără echivocuri, necesitatea interpretării corecte a fenomenelor specifice limbii, literaturii, istoriei și culturii neamului. Sosise momentul, considera la 1995 N. Corlăteanu, să spună întregul adevăr despre sine și despre semenii săi, să vorbească deschis despre obligațiile pe care le au oamenii de știință și de cultură față de inestimabilul patrimoniu spiritual – limba maternă.

Reprezentant al generației anilor '40, și-a făcut studiile în perioada interbelică la Chișinău și la Cernăuți, sub îndrumarea unor inimoși, talentați și competenți profesori, înaintea tuturor situându-se Grigore Nandriș, al cărui chip îi va lumina întreaga viață. De la acești profesori, „mari specialiști în domeniile lor de activitate și oameni modești, prietenoși și grijulii ca niște adevărați părinți”, Nicolae Corlăteanu a înșușit dragostea față de limba, literatura, cultura, istoria neamului (*Per pedes apostolorum prin Bucovina, Limba Română*, nr. 1-3, 2001.) Iată cum evocă N. Corlăteanu în

volumul **Nandrișii** (editat de revista *Limba Română* în 1998) imaginea acestei familii de români bucovineni: „Am sentimentul că ei ne transmit în continuare, de peste timpuri, un tulburător mesaj de înaltă demnitate și probitate morală, de adâncă iubire de țară și de neam, confirmând încă și încă o dată adevărul că cele peste două secole de asuprire străină nu au reușit să distrugă sufletul românesc, retras în ultima cetate, cum este satul. Urcășurile și coborâșurile dinastiei de țărani bucovineni sub presiunea istoriei sunt marcate de forța de luptă și demnitatea cu care românul știe să se opună tuturor vicisitudinilor sorții”. Tot despre Nandriși, neam de bucovineni dezrădăcinat și risipit în lume de necruțătorul tâvălug sovietic, Nicolae Corlăteanu consemnează: „Scopul lor suprem (al intelectualilor din dinastia Nandrișilor – A.B.) a fost și rămâne patriotismul, iubirea de locurile natale și de neam în toate împrejurările și situațiile, chiar și în cele mai grele”.

Adaptabilitatea este o problemă esențială pentru bucovineni și basarabeni, întrucât, în fond, de ea a depins supraviețuirea populației din stânga Prutului. Adaptarea, ce implică, de altfel, jertfe, uneori echivalente cu dispariția, îl preocupă în mod deosebit pe savant în volumul amintit și în alte lucrări, în care analizează destinul eroilor, dar și al său, încercând să explice „cum a trecut prin viață”. În context, omul de știință și cetățeanul Nicolae Corlăteanu nu-și face un rechizitoriu de conștiință, cum se obișnuiește adesea și cum, poate, ar fi vrut unii, în măsură să ațâțe gâlceavă în jurul său. Este o scrutare calmă, la rece, a propriei biografii, a vremii în care a fost obligat să reziste el și „întregul neam”, este o privire retrospectivă a omului



Chișinău, 2000. Acad. Nicolae Corlăteanu la Casa Limbii Române împreună cu Vasile Melnic, Ion Dediu, Alexandru Bantoș și Tudor Țopa (în prim plan).

înțelept și modest, cu experiență bogată și amară, care și-a trăit viața, cea mai mare parte a ei, într-o „țară ferecată”, conștient, în îndepărtata juneție, dar și la adânci bătrânețe, „că fiecare generație poartă răspundere în fața istoriei și nu este permis nimănui să-și compromită sau să-și trădeze neamul” (**Nandrișii**, p. 71).

Nicolae Corlăteanu se afla printre puținii intelectuali basarabeni, cu temeinică școală românească, cu o excelentă pregătire în filologie și în drept, care a supraviețuit terorii fostului regim și a rămas în serviciul științei filologice și al pedagogiei naționale, participând la reconstituirea destinului moldovenilor basarabeni. Am fost salvați de o pleiadă de oameni cu caracter, ce au știut cum să se orienteze în labirintul evenimentelor: „Ne-a prins viața între roți... și ne mână fără voia noastră înainte”, zice Gr. Nandriș, citat de Nicolae Corlăteanu. Și în continuare: „Mă hrănesc cu optimismul viguros că vom cuceri viitorul”. Ce ne-am fi făcut noi, moldo-

venii din stânga Prutului, fără Nicolae Corlăteanu, fără Vasile Coroban, Eugen Russev, Ion Osadcenco, Ion Vasilenko, fără alți veritabili intelectuali, cunoscuți sau anonimi, ce au scăpat ca prin miracol de gulaguri și siberii. Ei, temerarii feciori ai acestui meleag, nu i-au părăsit pe cei mulți, care aveau nevoie de sprijin, nu au acceptat exilul intern, ci au trăit întreaga dramă a neamului. Ostracizați și marginalizați de regim, au căutat mereu echilibrul în măsură să asigure supraviețuirea noastră, a tuturor, în condițiile totalitarismului. Omul de știință, pedagogul era lesne atunci (dar parcă numai atunci?) anexat, remorcat la politică. De aceea, îmbrăcând masca de supuși și chiar de învinși, ei „s-au ghemuit într-o singură idee”, cea de a rezista, având certitudinea că adevărul își va găsi cândva rostirea autentică. Într-o recenzie apărută în nr. 10 din 1999 al *Limbii Române*, referindu-se la anii postbelici, la acea perioadă tristă și zbuciumată din istoria noastră mo-

dermă, alteori cu deznodământ fatal nu numai pentru persoane și familii aparte, ci și pentru popoare întregi, Nicolae Corlăteanu, condamnând pesimismul și deprimarea unor contemporani, generate de dificultățile prin care trece în prezent limba, știința, cultura, în fine, Basarabia, sublinia: „Dacă după 28 iunie 1940 și mai ales după sfârșitul celui de-al doilea război mondial intelectualii basarabeni – cei aflați sau reveniți acasă, adică generația patruzecistă a secolului XX, ar fi nutrit atunci asemenea sentimente pesimiste, cred că nu mai puteam vorbi acum despre limba română, răspândită pe teritoriul Basarabiei. În acele condiții precare s-au găsit totuși, ce-i drept foarte puțini, o mână de oameni **care păstrau în inimile lor credința fermă în vigoarea și vitalitatea neamului nostru**” (subl. n. – A.B.). Unul dintre acești „foarte puțini” a fost lingvistul, scriitorul, publicistul, blândul și bunul profesor Nicolae Corlăteanu, care a știut să se adapteze, în sensul bun al cuvântului, la noile condiții sociale și politice ale timpului. Împrejurările istorice – se știe – l-au constrâns, ca și pe atâția alții, să urmeze alt drum decât cel hărăzit de soartă. „Sunt o voce a generației mele...”, mărturisea cu dezinvoltură academicianul. Or, Eugen Coșeriu, cel care a reușit să evadeze din fostul imperiu, îi considera pe pedagogii, oamenii de știință și scriitorii noștri, ce au rezistat opresiunilor și au servit cauza națională, adevărați eroi.

Enigmatică și cam întârziată le-ar părea unora decizia profesoru-

lui N. Corlăteanu de a aborda deschis, tranșant, începând abia cu anul 1995, în revista *Limba Română*, în *Literatura și Arta*, în alte reviste, în cărți, probleme de stringentă actualitate pentru soarta limbii și a neamului, fapt recunoscut chiar de către profesor: „Am fost și rămân un om ce nu m-am manifestat niciodată ca o fire înfocată, care se mistuie într-o vâpaie. Sunt o fire măsurată, cumpănită, meditănd mult la fiecare pas făcut în viață. Poate de aceea unii m-au apreciat ca persoană nehotărâtă, care nu știe, chipurile, ce trebuie să întreprindă în cutare sau cutare moment. De fapt, această nesiguranță aparentă se explica prin necesitatea unui răgaz în aprecierea situațiilor prin care mi-a fost dat să trec. [...] Nu m-am văzut un apostol sau dirigitor de conștiințe în anii marilor răscruci. De cele mai multe ori asemenea diriguitori nu rezistă criticii și, o dată cu schimbarea vremurilor, rămân slabe repere onomastice, privite cu indiferență, deseori cu dispreț și chiar cu dușmănie. Am căutat să înțeleg perioada istorică în desfășurare, cu toate contradicțiile, sfâșierile și frivolitățile ei” (revista *Limba Română*, nr. 3, 1995).

Este un gând profund pe care ar trebui să-l memorizăm. E necesar, de asemenea, să scrutăm realitatea astăzi, poate mai mult ca oricând, în mod cinstit, fără orgolii și false veleități, și să conștientizăm că, vorba regretatului academician Nicolae Corlăteanu, „noi și cei ce ne vor urma suntem chemați să continuăm la nesfârșit existența acestui neam pe pământ”.

Nicolae CORLĂTEANU

CREZUL MEU

Orice om își pune întrebarea ce lasă el în urma sa. Am săpat o fântână, ca să potolesc setea celor însetați. Am sădit un pom, ca să îndulcesc gura celor amărâți. Am semănat ogorul, ca să satisfac foamea celor flămânzi. Am zămislit un copil, ca să sporească numele și faima poporului nostru. Am scris o carte, ca să fie urmașilor mângâiere sufletească și învățătură în viață.

Omul, asemeni unei națiuni, îmbătrânește și, cu trecerea timpului, se scufundă în neantul în care ziua de astăzi nu se va deosebi mult de cea de ieri. Fiecare și-a jucat sau își joacă rolul său în istorie.

Primii mei elevi sunt cei de la școala feroviară din Ocnița (Soroca). Chiar de la fondarea Universității de Stat din Moldova, în 1946, și până în 1988 am trecut prin toate treptele universitare (lector, lector superior, conferențiar universitar, profesor universitar, șef de catedră). După pensionare nu pierd legătura cu scumpa mea *Alma mater*. Nu mai vorbesc de activitatea științifică în cadrul instituțiilor academice, începând cu anul 1943 și până astăzi. Aceasta a fost și rămâne mereu o necesitate imperioasă, o condiție *sine qua non* a însăși ființării mele.

Cu cât trăiești o viață mai lungă, muncind în domeniul îndrăgit, cu atât mai mult te convingi că nu te miști într-un gol, deoarece ai la celălalt capăt al firului comunicativ un prieten, un judecător, care este cititorul, elevul, studentul, colegul de breaslă, în cele din urmă, poporul din care te-ai ridicat.

Cercetarea științifică și transmiterea tainelor acesteia consider că trebuie îmbinate cu dragostea pentru ceea ce faci. Aportul meu este modest, dar aş vrea să cred că nu și neglijabil.

În practica mea pedagogică m-am străduit să aplic metoda de predare a umanistului ceh Jan Amos Komensky (Comenius), care în *Didactica magna* cerea ca învățătorul de orice nivel să predea nestingherind inițiativa creatoare, pentru ca elevul sau studentul să învețe cât mai mult din îndemn propriu.

Viitorii savanți, scriitori etc., înaintând prin labirintul vieții, își găsesc câte un felinar, pentru a se servi de lumina venind de la predecesori. Cu timpul felinarul luminează mai puternic, prefăcându-se într-un adevărat Soare.

Nouă, filologilor, scriitorilor, ca și tuturor celorlalți oameni de creație, ne sunt necesare asemenea felinare, care să ne direcționeze și să ne îndrumeze. Rezultatul și succesul depind de priceperea și talentul fiecăruia și, poate în cea mai mare măsură, de asiduitatea, perseverența în realizarea scopului urmărit. Creația științifică solicită o concentrare permanentă a gândurilor.

Orice dascăl, începând cu cel de la grădinița de copii și până la profesorul universitar, trebuie să împrumute de la obiectul preocupărilor sale larghețea, dărnicia și strălucirea gândurilor și sentimentelor, iar obiectul trebuie să apară ca o ființă vie cu semnificație și valoare educativă concretă. Cât privește predarea limbii materne, ea rămâne – sunt convins – una dintre cele mai importante și nobile profesii, deoarece alimentează însăși conștiința omului de a trăi împăcat cu sine.

Părinții, poporul care te-au crescut și instruit au încredere în tine, tinere specialist, te așteaptă să fii Om în adevăratul sens al cuvântului, pregătit multilateral nu numai în știință și tehnică, ci și în artă, în istorie și economie. Nimeni nu poate afirma că îi lipsește timpul necesar pentru cunoașterea slovei strămoșești, bogate și expresive.

(*Limba Română*, nr. 6-12, 2000)

* * *

• Dacă tindem să mergem pe calea progresului economic, social, politic, tehnico-științific, cultural, e cazul să milităm și pentru mijloace de exprimare adecvate, pentru o limbă care să corespundă epocii în care trăim, numind această limbă cu numele ei adevărat. Să nu ne ascundem după deget, ci să privim realitatea în mod cinstit, așa cum este. E vorba și de o îmbinare fericită a formei denominative cu cea a conținutului, doar nimeni nu se mai îndoiește acum că în estul Europei nu există decât o singură limbă romanică.

• Se impune a înțelege, o dată pentru totdeauna, că încercările întreprinse în perioada sovietică de a crea o nouă limbă literară romanică pe teritoriul fostei R.S.S.M., diferită de cea română, n-au dat și, de fapt, nu puteau da nicicând rezultatele scontate. Dimpotrivă, au generat discuții infructuoase, pentru că în nici un chip nu se poate ascunde adevărul confirmat istoricește prin unitatea de limbă, literatură, creații artistice. Odată și odată trebuie să ajungem cu toții la înțelegerea că limba noastră literară trebuie numită cu numele său adevărat – română.

(*Limba Română*, nr. 4, 1995)

Nicolae CORLĂTEANU

LAS VOUĂ MOȘTENIRE...

După vremea faptelor, a căutărilor și a efortului creator, vine în viața omului o vreme a liniștii, a retrospecției și a spovedaniei: port în sufletul meu experiența amăruie a peste șaptezeci de ani de muncă științifică și pedagogică și voi să mă adresez – foștilor elevi și studenți, celor care cunosc lucrările și activitatea mea, tineretului studios, tuturor oamenilor de bună credință – cu vorbele înțeleptului strămoș Marcus Tullius Cicero: *Ego plus quam feci, facere non possum*, adică „Mai mult decât am făcut, n-am putut să fac”.

Am recunoscut, în anii din urmă, că eu, fiind constrâns de regimul sovietic, am vorbit și am scris despre „limba moldovenească”, deși aveam în inimă (o știau mulți dintre voi!) și Țara, și limba, și istoria întregului neam românesc. Eram, dragii mei, „supt vremi”, sub crunte vremi, eram – mai ales filologii – copiii nedoriți ai unei realități istorice vitrege și nu aveam voie să rostim răspicat întregul adevăr.

Astăzi timpurile s-au mai schimbat, trec anii... și eu îmi amintesc tot mai des de versurile mântuitoare ale lui Ienăchiță Văcărescu:

Las vouă moștenire

Creșterea limbii românești

Și-a patriei cinstire.

Le doresc învățăceilor mei, cărora m-am străduit să le mențin trează conștiința de neam și care muncesc acum în așezămintele științifice, de învățământ, de cultură, în justiție și în instituțiile statului, să contribuie permanent la extinderea și consolidarea adevărului că limba noastră literară, limba exemplară pe care o folosim și o vor folosi și generațiile viitoare, limba lucrărilor literare și științifice, limba din documentele administrative etc. este, precum susține și Academia de Științe a Moldovei, una singură și se numește **Limba Română**, aceeași pentru toți românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistrienii, cei din Banatul sârbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, SUA etc.).

Sunt la o vârstă înaintată și mulțumesc Celui de Sus că mă are în pază și că mă pot bucura de lumina Lui. Sunt recunoscător destinului

că am ajuns a fi contemporanul ideii de integrare europeană a Republicii Moldova, țară ai cărei reprezentanți oficiali beneficiază, în cadrul lucrărilor Consiliului Europei, ale altor foruri internaționale, de traduceri nu în pretinsa (de art. 13 al Constituției) limbă „moldovenească”, ci în **limba literară română**, limbă aptă să exprime în chip civilizat această opțiune strategică, creând premise optime de comunicare dintre diferite națiuni și culturi.

Cred că în condițiile actuale se impune, mai mult decât oricând în istoria Basarabiei, concilierea (inclusiv a partidelor politice) în problema denumirii limbii. Istoria însăși reclamă acest obiectiv.

Cei din fruntea țării sunt chemați să repare greșelile trecutului, de aceea mă adresez lor: fiți mai înțelepți, renunțați la vechile precepte, oficializați adevărul, faceți să dispară dintre noi, pentru totdeauna, „mărul discordiei”! Numai astfel vom redobândi demnitatea de cetățeni ai unui stat realmente liber, independent și suveran. Țineți minte! – v-o spun în calitate de încercat drumeț pe întortocheatele căi ale basarabenilor – Limba română este numele corect și adevărat al limbii noastre și ea trebuie să ne unească, să devină un izvor de bucurii pentru contemporani și pentru cei ce vor veni după noi.

Eu cred, cred sincer în izbânda limbii române și a neamului românesc!

Dixi et salvavi animam meam!

N. Corbulea
27/0405

Tatiana BUTNARU

SEMNIIFICAȚII MITOLOGICE ÎN POEZIA LUI GRIGORE VIERU

Situată între tradiție și modernitate, poezia lui Grigore Vieru se revigorează în permanență prin asimilarea creatoare a folclorului, fiind modelată și de orientările stilistice care, după spusele lui G. Călinescu, au devenit *pilonii tradiției autohtone* [1, p. 62] și, împreună cu alți factori, îi asigură complexitatea.

Indiscutabil, creația lui Gr. Vieru poartă amprenta mitologiei românești. El selectează din tezaurul nostru folcloric semnificații adânci, motive lirice, evoluând sub semnul unei regăsiri spirituale.

Mitul mioritic al integrării în natură și mitul Meșterului Manole, imboldul spre cunoașterea profundă a originilor ale neamului și motivul sacrificiului uman în numele unui ideal, ideea despre jertfa zidirii și aspirația spre desăvârșire, ascensiunea spre zonele cele mai înalte ale spiritului constituie esența culturii noastre milenare. Aceste laitmotive s-au cristalizat în simboluri și efuziuni lirice, s-au materializat într-un univers de valori apropiat de „viziunea prin suflet a unui fenomen primar” [2, p. 35]. Spiritul mitic se îngemănează cu necuprinderea cosmică în care pulsează duhul primar

de baladă, este un cântec șoptit al sufletului într-un moment de intensă efervescență lăuntrică:

*Din ceruri de aproape,
Din floare de tei,
Adun sub pleoape
Cuvintele ei
Pe o gură de rai*

*Iar două, de-o samă,
Cuvinte-n amurg –
Iubită și mamă –
Pe față îmi curg.
Mioriță laie...*

(*Din ceruri*).

Această afinitate imagistică pornește de la un simbol fundamental și ilustrează în plan artistic redimensionarea mioritică a universului. În subtila dramatizare sunt sacralizate până și stările sufletești, iar eroul liric participă la misterioasa comuniune a omului cu universul, la inițierea într-un grandios spectacol. Există aici o stare de plenitudine care îngemănează creația cu lumina, viața cu moartea, dragostea cu ura. Conceptul mitic devine în acest sens un arhetip, un simbol generator de idei și reflecții lirice, un mod de a privi lumea, a aprecia creația, iubirea, omenia. Jertfa Meșterului Manole implică înălțarea omului la o dimensiune simbolică prin care se manifestă rosturile sale existențiale, fapt ce asigură funcționalitatea estetică a mai multor scrieri vierene.

Astfel, însuflețit de dorul creației, cuprins de nostalgia „zidirii / construirii”, eroul liric dintr-o „mică baladă” râvnește spre edificarea unei construcții asemănătoare cu cea din creația populară, o con-

strucție „care să dăinuie veșnic”. Dar pentru atingerea scopului, autorul răstoarnă semnificațiile textului arhetipal, înlocuindu-le printr-un joc al imaginației sale artistice. La explorarea subtextului legendei folclorice, Gr. Vieru conferă înțelesuri mitice unor fapte cotidiene. Cutezanța eroului liric de a invita toate femeile la întemeierea „construcției” (*Care va ajunge întâi, / Pe aceea-n perete o voi zidi*) se soldează în plan interior cu o decepție:

*Iar din toate femeile
a venit una singură:
mama.*

– *Tu nu m-ai strigat, fiule?*

(*Mică baladă*).

Încărcătura emoțională e concentrată, în special, în ultimul vers. Spre deosebire de alți scriitori, Gr. Vieru renunță la accentele melodramatice și reflecțiile sentimentaliste, pronunțându-se împotriva banalizării subiectului mitic. Demnă de jertfă este, în accepția poetului, mama, de aceea spre ea se revarșă acel izvor nesfârșit de lumină, de dragoste și credință.

În opoziție cu mitul folcloric, Gr. Vieru umanizează esența actului de creație. Tristețea coexistă cu bucuria, deznădejdea e înlocuită printr-o emanare luminiscentă a unei iubiri tulburătoare. Asemenea lui Manole, poetul „zidește edificiul” versului său și înveșnicește chipul mamei în turla de catedrală.

Confesiunile lui Grigore Vieru despre mamă, asocierea ei cu elementele transcendente sunt în legătură directă cu mitul măicuței bătrâne. O. Densusianu apreciază

asemenea situație ca o tendință de revalorificare a sensurilor baladei păstorești prin „introducerea unui motiv curent..., al mamei care-și caută fiul, cum un alt motiv în folclorul nostru e acela al ascunderii morții prin expresii figurate” [3, p. 414]. Intuind caracterul de zeitate tutelară a vieții, pe care-l are mama în mitologia noastră populară, Gr. Vieru dezvoltă acest simbol și îl sublimază, plasându-l la o altă treaptă valorică, „între ceruri și pământ”. Într-un alt context, mama e asemuită stelei și verdelui plai, ea are capacitatea de a comunica cu elementele ancestrale și rămâne să dăinuiască ca o stea, să „ardă” pentru tot ce-i sfânt:

*Luminând pe rând de sus
Fața cestui vechi pământ.*

(*Steaua mamei*).

Poetul îngenunchează în fața mamei ca în fața unui altar, creând în jurul ei o atmosferă sacră, din care, printr-o invocare ritualică, pornesc impulsurile vieții. Departe de pasișă folclorică și de imitația rudimentară, autorul extrage din mitul tradițional un vast material de investigație artistică ca să măsoare, în cele din urmă, veșnicia clipei cu tăcerea durută a mamei și s-o regăsească și dincolo de neființă. Dorul de mamă planează în universul imaginar al lui Gr. Vieru prin succesiunea ritualurilor de viață omenească, mama se preface în stea și în pasăre măiastră ca să revină *Pe setea inimii mele / În chip de ploaie albastră / Coboară... // Pe tăcerea inimii mele / În chip de spice de aur / Se apleacă... // Pe tremurul*

inimii mele / În chip de măr roșu / Se clatină (O, mamă).

Laitmotivele operei lui Gr. Vieru se suprapun inițierii mitice, se integrează în semnificațiile multiple ale folclorismului, în acel ansamblu de orientări stilistice care, după cum observă L. Blaga, concentrează trăsăturile esențiale ale sufletului românesc [3, p. 124]. Și mama, și iubirea, și creația sunt învăluite în poezia viereană într-o atmosferă de taină, poetul oscilând între fabulosul mitic și reprezentările imaginației sale creatoare. Căci nimic nu poate fi mai zguduitor și mai profund omenesc decât drama expusă în aceste rânduri:

*Eu ca Meșterul Manole
Femeia-mi zidii
de vie-n pereți.
Când am ajuns
aproape de capăt cu lucrul,
înnebunisem
de dorul ei.
Vroiam să-i văd ochii –
năruii zidul
până la ochi.
Vroiam să-i sărut gura –
năruii zidul
până la gură.
Vroiam brâu să-i cuprind,
năruii zidul
până la brâu.
Vroiam să-i mângâi genunchii,
năruii zidul
până la genunchi.
Vroiam să-i sărut tălpile –
năruii zidul
până la tălpi.*

(Acum aștept).

Poetul extrage din simbolistica mitului reverii surprinzătoare, con-

struindu-și opera pe baza unui paradox: pe de o parte – drama creatorului, „supliciile” actului de creație, pe de altă parte – irezistibila chemare a iubirii. De fapt, Gr. Vieru nu reface esența tragică a mitului folcloric, ci se raportează la mesajul acestuia, pornind de la întrebarea fundamentală formulată de dramaturgul român Iancu Balteș „De ce opera de artă să sugrume o viață și să nu se înalțe pe o îngropăciune?”, ca tot el să răspundă în aceeași manieră: fiindcă „arta e întotdeauna o înviere după îngropăciune”.

Analiza simbolurilor și imaginilor poetice dovedesc încercarea de a le încadra în spațiul miticului. Pentru aceasta, Gr. Vieru plasează tema creației într-un context erotic. *Mănăstire de iubire* semnifică nu numai jertfa mamei, ci și tendința personajului liric de a zămisli frumosul, e clopotul dragostei pentru ființa neamului, a cărei conștiință de sine s-a stratificat în „sublimarea sofianică” a sentimentelor universal-omenești [4, p. 177].

În context, eroul liric al poeziei viereane are similitudini cu personajul central al dramei lui Lucian Blaga **Meșterul Manole**, care în măreția și disperarea lui cutremurătoare atinge culmea sacrificiului. Expresionismul lui L. Blaga este înlocuit la Gr. Vieru printr-un sentiment romantizat, concretizat în senzația unei iubiri mistuitoare. Meșterul lui L. Blaga are o existență marcată de povara destinului, el este un Faust sau un Hyperion eminescian ajuns la tragica înțelegere a menirii sale de creator, în timp ce eroul lui

Gr. Vieru, pornind și el de la experiența dramatică a marilor împliniri și deziluzii, este conturat într-o ipostază mai puțin temerară. Astfel, el nu mai suportă singurătatea nici în fața perenității unei opere de artă, iar setea de iubire, dragostea de femeie îl copleșește cu aceeași patimă ca și focul creației. Drama alegerii indică o stare de alternativă, dar pentru a nu întuneca semnificația general-umană a sentimentului poetul îi conferă o nuanță contradictorie:

*Acum aștept
cineva să-mi ia capul,
ori femeia,
ori împăratul.*

(*Acum aștept*).

Grigore Vieru extinde dimensiunile artei tradiționale prin intensitatea sentimentului și condensarea emoției, prin plenitudinea romantică a stării sufletești. Verdele ramului și mirozna copleșitoare a florilor de tei însoțesc trăirile eului liric în perceperea mito-folclorică a lumii [p. 44].

La fel ca-n viziunea populară, asistăm la un spectacol-ceremonial de o pronunțată notă dramatică, în care participă atât elementele cosmosului, cât și cele pământești. Soarele și luna coboară din înălțimea lor solitară „printre foi ca printre lacrimi”, „printre genele femeii” pentru a se integra într-o atmosferă de sărbătoare și continuă jubilație sufletească.

Intimizarea atributelor solare ale Universului are loc prin intermediul unor asociații metaforice firești. Căderea astrilor cerești, o imagine des întâlnită în mitologia și folclorul românesc, se impune ca o si-

tuație-limită la hotarul unor stări și sentimente contradictorii. Nu numai soarele, ci întreg universul capătă în poezia lui Grigore Vieru o semnificație mitică, își găsește resurecția într-o procesualitate infinită:

*– Cum mai luce, mări tată,
Cald și tânăr sfântul soare!
– Acel soare, soro dragă,
Vrea să se însoare.*

*– Cum mai tace, mări mamă,
Floarea cea de răsărită!
– Acea floare, dulce-o mică...
Este legendă.*

(*Cântec*).

Chiar și în căderea florilor de tei, în „lunecarea” stelelor poetul surprinde revelația mitologică a astrilor cerești care înveșnicește și amplifică sensul solar al dragostei. Reliefăm, în această ordine de idei, niște ecouri ale transfigurării mitice care nu sunt altceva decât metamorfoze cu o largă capacitate de interiorizare, imboldul păstrării matricei stilistice într-un spațiu poetic ce a perpetuat semnele mitologiei românești cu durata lor de veșnicie și universalitate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, 1982.
2. D. Bălăeț, *Eterna regăsire*, București, 1979.
3. O. Densușianu, *Viața păstoraască în poezia noastră populară*, București, 1966.
4. L. Blaga, *Trilogia culturii*, București, 1969.

Elena MĂRĂSCU

„PARADISUL PIERDUT” AL COPILĂRIEI ÎN CREAȚIA LUI ION CREANGĂ, CHARLES DICKENS ȘI MARK TWAIN

Se știe că orice copil are propriul mod de a înțelege lumea, de a comunica cu oamenii. Acest fapt poate fi înțeles mai bine dacă aplicăm la condiția lui standardele lumii adultului.

Jean Piaget, psiholog elvețian, a emis cea mai cunoscută teorie a dezvoltării cognitive a copilului, explicând cum ajung copiii să cunoască universul social și fizic în care trăiesc.

Pe măsură ce crește, copilul devine mai capabil să privească lumea și din punctul de vedere al celorlalți, devine însă și mai ego-centric. Această maturizare, consideră Piaget, se produce din cauză că, prin interacțiunea directă cu mediul social, sporește experiența de adult a copilului și acesta ajunge să înțeleagă cum și de ce se comportă maturii așa cum se comportă și, mai ales, cum gândesc aceștia, ce intenții au și cum sunt ei în realitate.

Într-un fel, copiii își restructurează continuu modelul de gândire pentru a atinge ceea ce Piaget nu-

mește „echilibrare a stării psihice”. Ei încearcă să facă față presiunilor mediului, se adaptează la noile evenimente și asimilează informația supunând-o propriului sistem cognitiv.

Există probe multiculturale ce dovedesc că abilitățile cognitive sunt universale, dar formele de manifestare a acestora sunt determinate cultural. Universale sunt și reacțiile individuale ale copiilor la diverși stimuli:

- *uluire* – au această reacție ori de câte ori întâmpină vreo dificultate în a înțelege ce se întâmplă;
- *pericol* – se simt condamnați, osândiți, convinși că situația este ireparabilă;
- *confuzie* – reacționează cu dificultăți de gândire, de concentrare;
- *impas* – se simt blocați și incapabili să facă față obstacolului; cred că soluția, oricare ar fi ea, va eșua și se simt imobilizați;
- *disperare* – se străduiesc să găsească orice mijloc pentru a rezolva criza, chiar și metode pe care nu le-ar utiliza în mod obișnuit.

Gravitând în jurul unui personaj specific, amintirile lui Ion Creangă, Charles Dickens și Mark Twain evocă o lume ce depășește cadrul de viață al personajului, o lume pitorească și vie în care cei trei copii evoluează ca eroi distincți.

În **Istoria romanului englez** Ernest Baker afirmă că „împrejurările copilăriei lui Dickens, sărăcia, lupta pentru supraviețuire au avut efecte directe asupra minții și caracterului acestuia, și au durat toată

viața” [1, p. 404]. Efecte respective s-au răsfrânt în scrisul său, în care se regăsesc toate pe care le-a văzut și trăit în viața-i luminată de credința în dragoste și cinste. Se știe că Dickens a avut o copilărie grea, cu părinții închiși la Marshalsea, el fiind obligat, pentru o vreme, deși avea doar 12 ani, să muncească într-o fabrică de cremă de ghetă. Acest fapt biografic l-a marcat pentru toată viața. Se poate constata că amintirea copilăriei grele are o dublă motivație: este vorba, în primul rând, de o experiență dureroasă percepută ca o stare perpetuă, dar și ca un puternic simbol în aproape toate romanele sale ca, de altfel, și experiența sa de elev și mai ales cea de copil angajat la azil.

Spre deosebire de Charles Dickens, în **Amintiri din copilărie** Creangă povestește „copilăria copilului universal” (George Călinescu), scriind: „așa eram eu la vârsta cea fericită și așa cred ca au fost toți copiii de când e lumea și pământul, măcar să zică cine a zice” [2, p. 21]. Aceasta înseamnă că, pornind de la propria-i copilărie, trăită în Humulești, povestitorul a analizat fenomenul etern al copilăriei, specific oricărui individ, indiferent de țară și timp. Povestitorul s-a ridicat, așadar, de la particular la general, de la național la universal.

Dacă **Amintiri din copilărie** ar fi singura mărturie a vieții lui Creangă, s-ar putea crede că Nică, de la vârsta când a început să meargă și până la adolescență sau poate și mai târziu, a rămas „vesel ca vremea bună și șturlubatic

și copilăros ca vântul în tulburarea sa” și că toată copilăria n-ar fi compusă decât „din jocuri și jucării pline de haz și farmec” [3, p. 39]. Dar **Amintirile...** nu sunt memorii, ele nu redau faptele în mod cronologic, ci explorează doar acele întâmplări care sunt apte să înfățișeze, prin ele însele, copilăria „universală”.

Întâmplare târziu în viața lui Mark Twain, când istoria se încălcase pentru el cu sensuri sinistre, amintirile acestui scriitor proiectează un fel de „preistorie” scăldată într-o lumină difuză și blândă.

În **Aventurile lui Huckleberry Finn**, Mark Twain a zugrăvit cu căldură și precizie viața pe care o cunoștea cel mai bine, viața copilăriei legată de Mississippi, „tatăl apelor”, simbolul călătoriei pe pământ. Voiajul săvârșit de Huck și Jim pe fluviu se transformă într-o incursiune în istoria americană, într-o atitudine împotriva unei politici care încuviința sclavia.

În același roman, Mark Twain scrie: „Dacă o inimă curată și o cunoștință pătată intră în coliziune, conștiința va ieși înfrântă” [4, p. 264].

Opera lui Mark Twain abundă în eroi orfani, amintind de copilăria autorului, de „slava stătătoare”, cum îi plăcea autorului s-o numească, dar și de atitudinea lui contradictorie față de societatea americană, atitudine evidențiată și de Charles Dickens în romanele în care abordează tema copilăriei universale.

Spre deosebire de acești doi scriitori, Ion Creangă are altă atitudine față de societate, or, persona-

jul său infantil e protejat de oamenii lângă care trăiește, autorul orientându-și critica doar împotriva unor instituții ale statului care, prin acțiunile lor, creează un dezechilibru în viața liniștită a humuleștenilor de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Și Mark Twain a fost un critic al societății în care trăia, dar a rămas în același timp puternic ancorat în realitatea pe care o satiriza, nefiind, de exemplu, de acord că banul e zeul suprem și măsura tuturor lucrurilor. Despre Mark Twain, W.D. Howells spunea: „A fost un om tânăr până la capătul vieții, avea inima unui băiat și capul unui înțelept, inima unui băiat bun sau a unui băiat «rău», dar întotdeauna îndărătnic, mai ales în dorința lui de a părea mereu așa cum era – un băiat” [5, p. 180].

Dacă pentru Ion Creangă copilăria este „singura veselă și nevinovată”, pentru Charles Dickens este o amintire despre care n-a vrut să vorbească familiei sau prietenilor, iar pentru Mark Twain, ea simbolizează *struggle for freedom*, adică vârsta când intensitatea aventurii sporește odată cu spiritul critic al eroului-copil.

Pentru Huck sau David, societățile în care trăiesc reprezintă un fel de mamă vitregă ce-și aruncă copiii

adoptivi pe drumurile vieții, pline de riscuri și reale pericole. Asemeni unui personaj pitoresc lipsit de mediul familial-ocrotitor, eroii-copii ai lui Mark Twain și Charles Dickens trebuie să se descurce singuri în situații din ce în ce mai critice, dovedind multă inventivitate. Lipsiți de posibilitatea de a-și trăi din plin copilăria, fiind nevoiți să se maturizeze de timpuriu, ei își dezvoltă spiritul de independență, dragostea de libertate individuală și socială, atitudinea critică față de anumite realități, prejudecăți sociale, iar spiritul aventurii ia locul jocurilor imaginației puerile.

Cei trei scriitori – Ion Creangă, Charles Dickens și Mark Twain – transmit, prin operele lor, mesajul de a nu uita că societatea este întotdeauna responsabilă de condiția de viață a copilului.

REFERINȚE BIBLIOGRAFIE

1. Baker, Ernest, *Charles Dickens*, Manchester, 1968.
2. Creangă, Ion, *Amintiri din copilărie*, București, 2003.
3. Biaga, Lucian, *Trilogia culturii*, București, 1989.
4. Twain, Mark, *Aventurile lui Huckleberry Finn*, București, 1981.
5. Howells, W.D., *The History of American literature*, New York, 1946.

Svetlana DRAGANCEA

ASPECTUL PSIHOLOGIC AL IMAGINII PUBLICITARE

Despre epoca noastră se spune că este una a imaginilor, publicitatea fiind, în acest sens, un argument incontestabil. Sistemul economiei de piață obligă producătorul să caute noi posibilități de desfacere a mărfurilor, fapt ce reclamă sporirea nivelului de informare și o intensificare continuă a actului comunicării. Odată cu creșterea volumului de producție în țările industrializate, se creează un dezechilibru între necesități și oferte. Omul continuă să-și dorească ceea ce nu are, iar companiile publicitare profită de aceasta. Cu atât mai mult, cu cât receptorii s-au obișnuit deja să asimileze o cantitate mare de informație într-un timp relativ scurt. Ei acceptă imaginea, care este expresia visurilor lor și „fără de care pastele făinoase, uleiurile și detergenții pe care îi procurăm n-ar fi ceea ce sunt” (J. Séguéla, 1982, 49). E o afirmație prin care autorul ne atrage atenția asupra faptului că publicitatea încearcă, utilizând imaginea, să transforme realitatea. Acest tip de comunicare exploatează orice factor ce poate influența individul: raționamentul, emoția, visul, afectivitatea, percepția, înconștientul, miturile etc. Datorită strategiei de promovare, produsul este perceput

ca sumă a valorilor pe care imaginea publicitară i le atribuie și despre care același J. Séguéla afirmă că trebuie să corespundă aspirațiilor consumatorilor. Publicitatea reușește să creeze niște fantasmе colective la care asociază produsul și joacă, astfel, un anumit rol în modelarea înconștientului colectiv. Diversele fantasmе (ale maternității, ale purității originilor, ale paradisului, fantasmеle comunicării cu alții) sunt exploatate în funcție de produs și de consumator.

Științele comunicării țin de mass-media, de cultura maselor. Publicitatea aparține aceluiași univers, deoarece urmărește vânzarea de produse unui număr mare de persoane, prin urmare, se adresează unui individ tipic. Produsul promovat trebuie să corespundă exigențelor acestui individ, al cărui portret psihologic este aproximat înainte de lansarea produsului pe piață. Strategiile publicitare tratează destinatarii ca pe o comunitate de indivizi care, în linii mari, au aceleași dorințe, aspirații, aspect fizic și vestimentar. De aceea se și emite mesajul verbal-iconic stereotipizat, denumit în marketing „personalizarea produsului”.

Cunoscând apriori capacitatea modelatoare a mesajului, putem presupune că destinatarii ajung să se conformeze celui individ-tip. Prin forța impactului verbal-iconic, publicitatea îi influențează pe cei de care are nevoie pentru a-și vinde produsul, luând în calcul relațiile interumane, modul de viață etc. Orice accesoriu propus este un semn de uniformizare a „omului civilizat”, acesta

fiind recunoscut și după produsele pe care le consumă. Referindu-se la destinarii mesajelor publicitare, Laurent Gervereau (1994, 149) consideră că publicitatea este „polimorfă”, deoarece satisface cerințele mai multor tipuri de consumatori. Autorul susține că publicitatea, ca mijloc de comunicare, contribuie și la evoluția mentalității consumatorilor.

Pentru a citi cinci cuvinte, omul are nevoie de o secundă, cu condiția ca acestea să fie scrise cu litere mari, lizibile, iar pentru a recepta integral o imagine, are nevoie de doar 1/5 de secundă. Omul este deci mai sensibil la imagine decât la text. Or, imaginea constituie, grație eficienței, un stimulent puternic, în timp ce textul rămâne un stimulent slab, el nu este privit niciodată decât „par hazard”. Insist asupra ideii că pentru a percepe un mesaj vizual se cere un efort mult mai mic decât pentru perceperea unui mesaj lingvistic.

La avantajele enumerate mai sus putem adăuga factorul iraționalității consumatorului. Mai multe studii (D. Victoroff, 1970, 29-31) care analizează reacția destinatarului la stimulenții inerenți informării arată că individul nu este în stare să-și justifice deciziile. Acest fapt a dus la abandonarea metodei sondajelor, care conține o mare doză de incertitudine. De exemplu, a fost sistată producerea medicamentelor cu gust dulce, apreciate mult până la acel moment de către consumatori, deoarece sondajele demonstau o eficiență mai mare a medicamentelor cu gust amar.

Argumentul rămâne legat, mai curând, de partea textuală decât de imagine. A. Moles (1981, 11) subliniază că trebuie să distingem partea semantică de cea iconică, pentru a surprinde caracterul denotativ al celei dintâi. Totuși, nu trebuie negată semnificația conotativă a mesajelor publicitare textuale. D. Victoroff (1970, 84) a reușit să facă o distincție mult mai subtilă între imagine și text, delimitând funcția concretă a fiecăruia: cea dintâi se adresează dorințelor prohibite, iar textul – necesităților vădite.

Imaginea publicitară inoculează destinatarului dorința posesiei, îl îndeamnă să procure tot mai mult, chiar dacă mijloacele bănești nu-i permit. O remarcă a lui Roland Barthes ne poate ajuta să explicăm decalajul dintre impactul perceptiv și decizia de cumpărare: „Imaginea suscită o fascinație, limbajul – o apropiere” (1967, 27). Această observație ar putea fi interpretată ca o negare a publicității vizuale, ca o dezvăluire a incapacității ei de a stimula dorința de cumpărare. Dar trebuie să recunoaștem că publicitatea depune eforturi enorme pentru niște rezultate minime. Agențiile publicitare știu foarte bine că destinarii mesajelor publicitare cumpără foarte puțin din ceea ce li se oferă, doar câteva „accessoires de boutiques” de care vorbește și Roland Barthes (1967, 27).

Dorința de a avea un produs este specifică „epocii imaginii”. Afișele publicitare ne fac să călătorim imaginar în orice punct al lumii. „A vedea” este substitutul lui „a avea”. Impactul psihologic al imaginii are cel puțin trei efecte,

pe care le consemnăm în tabelul de mai jos.

Sursa	Efectul	Câmpul
Impactul imaginii	Motivarea de cumpărare	Economic
	Procurarea	Cultural
	Integrarea socială	Social

Drept urmare, receptorul va cumpăra produsul promovat, fapt care are, la rândul său, implicații directe în plan economic. Dacă publicitatea a reușit să trezească interesul față de obiectul reprezentat, atunci ea determină și un ușor progres cultural, deoarece obiectul publicității este întotdeauna mai performant.

Sub aspect social, publicitatea propune modele umane ce corespund valorilor maselor dominante. De exemplu, într-o publicitate „Audi”, omul din imagine are niște obiecte ce fac dovada luxului, rafinamentului, dinamismului (vestimentația bine asortată, de o calitate impecabilă, autoturismul de lux etc.). Publicitatea recurge la acest tip de imagine pentru că fiecare vrea să-i semene individului reprezentat: personajele din materialele publicitare sunt purtătorii unor valori grație cărora poate supraviețui un anumit tip de societate. Ea funcționează datorită unei dorințe mimetice care îl face pe receptor să tindă să se asemene modelului pe care-l oferă imaginea publicitară.

Se știe că mesajul lingvistic este linear. D. Victoroff (1970, 83) a comparat receptarea textului și a

imaginii și le-a definit astfel: „Textul livrează mesajul pe etape, pe când imaginea îl comunică în mod instantaneu”. De aceeași părere este și Harris Roy (1999, 310) care subliniază că imaginea „constituie un tot, perceput simultan, nu ca o succesiune de imagini”. Vom adăuga că nonlinearitatea imaginii a provocat numeroase ipoteze vizând fazele de asimilare a acesteia. Trebuie să știm cum este percepută o imagine pentru a putea apoi determina ceea ce „înseamnă” ea. Bernard de Plas și Henri Verdier (1972, 35) definesc schema procesului psiho-publicitar astfel: „Publicitatea își propune să informeze, să trezească interesul, să convingă, să transforme convingerea într-un act de cumpărare”. Pentru a garanta acest traseu, autorii consideră că este necesar ca publicitatea să fie amplasată la un loc vizibil, să aibă dimensiuni impunătoare, asigurându-i-se vizibilitate (imaginii) și lizibilitate (textului). Vom menționa de asemenea că șocul psihologic, efectul de surpriză se asigură prin imaginea viu colorată, desen atrăgător, reprezentarea originală a personajelor și obiectelor. Lizibilitatea textului mai depinde și de caracterul literelor, de dimensiunile lor. Textul ar trebui scris în așa fel, încât să poată fi citit fără mare efort, altminteri acesta nu va avea efectul scontat.

Actul perceptiv a fost divizat, conform concepției clasice a psihologiei, în patru faze (D. Victoroff, 1970, 80): atenționare – interes – dorință – cumpărare. Această concepție, bine cunoscută cu denumirea abreviată „AIDA” (din franceză: attention-intérêt-désir-achat)

este respinsă de către unii cercetători, alții dând prioritate percepției instantanee a imaginii. A privi nu înseamnă a cumpăra. Psihologia modernă distinge șase factori care influențează percepția (Moles, 1981, 53), aceștia sunt:

1) **Gradul de atenție** (90% din destinatari nu văd mesajul).

2) **Gradul de percepere disponibil** (Nu toți receptorii acceptă cu același interes un anumit mesaj publicitar).

3) **Gradul efortului intelectual** (Înțelegerea unei imagini se face în funcție de gradul de inteligență al individului, deși majoritatea imaginilor publicitare nu necesită un efort intelectual considerabil).

4) **Gradul de cultură** joacă un rol primordial în interpretarea imaginii publicitare.

5) **Gradul de implicație** (Mesajele publicitare nu sunt comunicate cu aceeași intensitate fiecărui destinatar).

6) **Gradul de conștiință** determină interesul care decide în ce măsură are loc asimilarea activă a imaginii de către destinatar.

Acești factori pot fi aplicați atât la imaginea publicitară, cât și la mesajul textual.

Vom menționa și factorul posterior percepției – deconstruirea selectivă a mesajului. Ea se poate produce în timpul memorării. O reclamă nu este reținută integral, destinatarul păstrează doar amintirea unei frumoase imagini uitând subiectul acesteia.

În concluzie, îl vom cita pe Serge Tisseron (1999, 28) care susține că imaginile reflectă realitatea

în aceeași măsură în care pietrele și cărămizile constituie materialul din care este construit un edificiu. Realitatea în imaginea publicitară este fabricată conform necesităților și obiectivelor mesajului publicitar.

Aspectul psihologic al imaginii publicitare devine și mai important atunci când conștientizăm că el vizează subconștientul consumatorului.

BIBLIOGRAFIE

1. Barthes, Roland, *Système de la Mode*, Paris, Seuil, 1967.
2. Eco, Umberto, *La structure absente*, Barcelone, Lumen, 1972.
3. Gervereau, L., *Voir, comprendre, analyser les images*, Editura La Decouverte, Paris, 1994.
4. Moles, Abraham, *L'image fonctionnelle*, Casterman, Paris, 1981.
5. Panovsky, E., *Essais d'iconeologie*, Gallimard, 1967.
6. Plas Bernard de, Verdier Henri, *La publicité*, Presses Universitaires de France, 1972.
7. Saint-Martin, Fernande, *La théorie de la Gestalt et l'art visuel*, Presses de l'Universitaire du Québec, 1990.
8. Séguéla, J., *Hollywood lave plus blanc*, Flammarion, Paris, 1982.
9. Tisseron, Serge, *Peut-on apprendre à voir?*, sous la direction de Gervereau L., éd. L'image et l'Ecole nationale supérieure des beaux arts, Paris, 1999.
10. Victoroff, David, *Psychologie de la publicité*, 144 p., P.U.F., Paris, 1970.
11. Wunenburger, Jean-Jacques, *Philosophie des images*, P.U.F. (Presses Universitaires de France), 1997.

Constantin ȘCHIOPU

MODALITĂȚI DE INVESTIGAȚIE ÎN PROZA DE ANALIZĂ PSIHOLICĂ (*Pădurea spânzuraților* de Liviu Rebreanu)

Pentru a-i ajuta pe elevi să se orienteze în universul labirintic al unei specii literare atât de complexe cum este romanul, profesorul trebuie să aplice în cadrul lecțiilor de literatură mai multe concepte operaționale, apte să reflecte atitudinile creatoare esențiale ale romancierilor și anumite modalități românești. Unul dintre aceste concepte este acela de roman de analiză sau roman psihologic.

Garabet Ibrăileanu, în studiul său **Creație și analiză**, menționa că, după modul de prezentare a personajelor, există două tipuri de roman: de creație și de analiză. Criticul sublinia că analiza, spre deosebire de creație, dă naștere unor tipuri vii, acestea caracterizându-se prin fapte, cuvinte, prin reacții exterioare.

Considerat de unii exegeți „disecție a inimii și sufletului personajelor sale” (Léon Bopp), de alții – „subtilă transcriere a intimității umane, a conștiinței, interiorității” (R. M. Albéres), ori „roman al pasiunii” (A. Thibaudet), romanul de analiză psihologică, după cum lesne se observă chiar din definițiile propuse, are ca obiect de investigație artistică omul psihologic.

Propunându-și să interpreteze cu elevii acest tip de roman, profesorul va avea grijă să explice conceptul de „analiză psihologică”, definit de majoritatea exegeților în domeniu ca modalitate de sondare a subiectivității personajului pentru a evidenția tensiunile, căutările, traumele vieții lui interioare. Așadar, pătrunderea în semnificațiile ascunse ale prozei de analiză este posibilă, în primul rând, prin relevarea modalităților de investigație psihologică utilizate de scriitorul respectiv. Elevii vor putea descoperi mai ușor diversitatea acestora, rolul lor în prezentarea lumii interioare, a conștiinței personajului, dacă, în prealabil, la etapa introductivă, vor participa la rezolvarea următorului test:

Selecția din enumerația de mai jos și încercuiți modalitățile de analiză psihologică:

- dialogul,
- monologul interior,
- relatarea la persoana a treia,
- introspecția,
- obsesiile personajului,
- raportarea comportamentului la anumite întâmplări exterioare,
- concordanța dintre stările sufletești ale personajului și cele ale naturii,

– afluxul de gânduri ale personajului.

Utilizat ca procedeu de lucru, testul urmărește, de asemenea, activizarea unor cunoștințe de teorie literară (proză psihologică), explicitarea unor noțiuni cum ar fi, de pildă, introspecția, monologul interior etc.

După confruntarea rezultatelor individuale (ori de grup) ale elevilor profesorul îi va antrena într-un șir de activități vizând înțelegerea operei din perspectiva temei anunțate. Un prim pas îl va constitui descoperirea și analiza fragmentelor în care autorul a recurs la introspecție.

Ca formă a autoanalizei, introspecția presupune investigarea de către personaje a propriilor dedaluri sufletești, fără ca autorul să intervină în text enunțând observațiile sale asupra eroilor. Drept urmare, și întâmplările sunt trecute prin conștiința personajelor. Întrucât aceleași întâmplări sunt oglindite în mod simultan în mai multe conștiințe subiective, acest lucru va duce, în mod firesc, la subminarea treptată a poziției scriitorului oniscient. Personajele devin reflectori ai întâmplărilor, fiecare reflectare în conștiință a evenimentelor alcătuind o versiune proprie, care se suprapune parțial peste celelalte. Mutarea conflictului din exterior în interior face ca opera să pară fără acțiune. Diferită prin natura sa, introspecția poate fi realizată la diverse niveluri – de observare-constatare, de reflecție, de dezbateri. În dependență de acest fapt se constituie și un anumit tip de personaj – personajul care observă, personajul reflexiv, personajul cu spirit analitic.

Ținând cont de natura și rolul introspecției ca procedeu de investigație psihologică, elevii vor analiza fragmentele selectate din perspectiva următoarelor sarcini: să stabilească dacă întâmplarea este trecută prin conștiința personajului ori e relatată de altcineva; să precizeze la ce nivel se realizează introspecția (personajul constată, reflectează ori dezbate); să releve natura personajului, având în vedere nivelul de realizare a introspecției.

Menționăm că analiza fragmentelor selectate se va încheia cu formularea următoarelor concluzii: introspecția este o modalitate prin care personajul își sondează stările sufletești până la nuanțe infinitezimale; exprimă efortul unei conștiințe de a ordona lumea conform structurii sale interioare (lumea e văzută din interiorul personajului); tipul de personaj constituit deinde în mare măsură de nivelul de realizare a introspecției.

O altă modalitate de sondaj psihologic, ale cărei particularități și importanță vor fi cercetate de elevi în continuare, este monologul interior.

Ca procedeu al creației literare, monologul interior, după o definiție a romancierului Edouard Dujardin, este „acel discurs neauzit și nespus prin care un personaj își exprimă cele mai intime gânduri, acelea care sunt mai aproape de inconștient, anterior oricărei organizări logice, adică în starea lor originară, prin intermediul unor fraze, reduse la minimum sintactic, astfel încât să dea impresia că reproduce gândurile chiar așa cum vin ele în minte”.

Cât privește romanele de analiză psihologică ale scriitorilor români, s-a afirmat (Gheorghe Lăzărescu) că monologul interior este folosit deseori cu intermitențe, adecvat momentelor în care, în gândirea unui personaj, înălțuirea logică a gândurilor face loc asociațiilor libere. În **Drumul ascuns** de H. Papadat-Bengescu, Coca-Aimée o privește pe mama bolnavă și

prin minte îi trec gânduri în legătură cu succesul ei în fața lui Walter și cu atracția exercitată de Lică. În **Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război** de C. Petrescu, paralel cu dialogul dintre Ștefan Gheorghidiu și colonel, sunt exprimate fără discriminare toate gândurile care vin în mintea protagonistului în mod spontan, provocate de cuvântul „Grigoriade”. Meditând asupra condiției sale de condamnat la moarte, asupra faptului că locotenentul Klapka ar putea fi pricina prăbușirii sale, Apostol Bologa, din **Pădurea spânzuraților**, își amintește deodată de Ilona și, fericit, cu privirile strălucitoare, șoptește în neștire: *Iubirea trăiește veșnic, fără început și fără sfârșit... Prin iubire cunoști pe Dumnezeu și te înalți până la ceruri.*

Analizând mai multe fragmente de monolog interior, elevii trebuie să rezolve următoarele obiective:

- să deosebească monologul interior de alte forme de monolog cum ar fi discursul, declarația, confesiunea, nararea orală a unei întâmplări;
- să comenteze stilul „gâfâit”, eliptic al unui monolog interior;
- să raporteze asociațiile de cuvinte, de orice natură, ca manifestare a subconștientului personajului, la stările trăite;
- să identifice mărcile gramaticale și stilistice ale monologului interior (stil direct, verbe „dicendi”, adverbe interogative și de întărire, interogații, exclamații, interjecții, semne de punctuație).

Fișa de lucru poate arăta în felul următor:

Apoi veniră amintiri rânduie frumos, una după alta /.../ Erau mii, poate milioane și se scurgeau într-o singură clipire, și reveneau în momentul imediat următor, neîncetat, neobosite... Și el răscolea prin ele ca într-un joc bizar și, privindu-le, murmura:

„O secundă mai puternică decât o viață de om...”

Peste câteva clipe i se păru că a greșit și adăugă clătînând din cap:

„Viața omului nu e în afară, ci înăuntru, în suflet. Ce-i afară e indiferent... nu există... numai sufletul există. Când nu va fi sufletul meu, va înceta de a mai fi fost restul... restul”.

Prin geam văzu, în ogradă, doi soldați, care treceau ținându-se de mână. Atunci își schimbă firul gândului urmând:

„Și totuși restul hotărăște soarta sufletului meu... Și restul depinde de alt rest... Pretutindeni dependență... Un cerc de dependențe în care fiecare verigă se mândrește cu independența cea mai perfectă!... Numai Dumnezeu...”

Sarcini:

1. Determinați dacă monologul din fragmentul propus se realizează ca:
 - discurs;
 - declarație;
 - confesiune;
 - narare orală a unei întâmplări;
 - monolog interior.
2. Argumentați că monologul:
 - subiectivează acțiunea (personajul, vorbind cu sine însuși, își exprimă propriul punct de vedere);

– contribuie la exprimarea unor frământări interioare, a unor stări trăite de personaj.

3. Extrageți indicii gramaticali și stilistici specifici monologului interior.

Referindu-se la **Pădurea spânzuraților**, criticul literar Gheorghe Lăzărescu sublinia:

„Convertirea pozitivistului și omului datoriei care era Apostol Bologa la cultul iubirii, al «inimii», este urmărită de romancier printr-o savantă orchestrare a obsesiilor”. Esențială pentru Apostol Bologa este imaginea luminii, care, obsedantă, are de fiecare dată o putere supranaturală asupra lui: *Lumina, suspină Bologa. Ispitește, mereu ispitește lumina! Parcă toate tunurile din lume n-ar mai fi în stare s-o înăbușe!*. Obiect predilect de observație a romancierilor analiști, obsesiile constau în idei, cuvinte, imagini, ce se impun minții subiectului în mod independent de voința sa și în opoziție cu ea.

Privită din acest punct de vedere, analiza fragmentelor în care sunt prezente obsesiile va urmări să scoată în evidență nu numai reacțiile produse de impulsurile subconștiente ale personajului, ci și drumul acestor impulsuri, de la izvorul lor, de la cauze până la actul pe care îl provoacă. Fragmentele de mai jos, semnificative sub acest aspect, pot fi propuse elevilor pentru analiză, având ca punct de pornire sarcinile ce le însoțesc:

a) *Dezmierdarea razelor tremurătoare începea să i se pară dulce ca o sărutare de fecioară îndrăgostită, amețindu-l încât nici bubuiturile nu le mai auzea. În neștire, ca un copil lacom, întinse amândouă mâinile spre lumină, murmurând cu gâtul uscat:*

– *Lumina!... Lumina!*

b) *Peste drum crucea din turnul bisericii strălucea cu fulgerări de aur. Ochii lui Apostol se încăpățâneau să înfrunte razele ce izvorau din trupul crucii, parcă lumina lor orbitoare și triumfătoare ar fi încercat să-l sfideze și să-l dojenească tocmai în momentele când creierii lui se frământau cu necredința ființei, care i-a frânt în două viața.*

Sarcini:

1. Identificați în fragmente contextele în care apare cuvântul „lumină”.
2. Cum explicați atracția spre lumină a lui Apostol Bologa?
3. Definiți stările sufletești ale personajului provocate de imaginea luminii.

Învălmășelile de gânduri ale protagonistului contribuie în egală măsură la realizarea fișei lui psihologice, motiv pentru care ele nu vor rămâne în afara demersului interpretativ. Analiza fragmentului selectat, în care personajul este surprins într-o avalanșă de gânduri eliptice, rostite pe jumătate, îi va ajuta pe elevi să înțeleagă importanța acestei modalități de investigație psihologică:

– *Părinte! zise deodată Apostol, grăbit și îngrijorat. Am vrut să scriu mamei și uite colo, hârtia neînchipuită... n-am fost în stare... din pricina... Vestește-o tu, Constantine, pe urmă, după ce voi fi... după ce... Spune-i tu*

cum am... Să aibă grije de logodnica mea... să aibă mare grijă... Căci ele, amândouă, mi-au sădit în inimă iubirea... și din iubirea lor mi-am întruchipat credința... și credința călăuzitoare... și... și...

Sarcini:

1. Scrieți în locul punctelor de suspensie cuvintele nerostite de personaj.
2. Care este motivul că Apostol Bologa se bâlbâie?
3. Comentați valoarea stilistică a punctelor de suspensie, raportându-le la:
 - gândurile personajului;
 - motivul ce declanșează învâlmășelile lui de gânduri;
 - stările trăite.

Printre procedeele de sondaj psihologic se numără și armonizarea naturii cu zbuciumul dramatic din conștiința personajului. Atmosfera dezolantă a peisajului de toamnă mohorâtă, cu cer rece, în care câmpia este neagră, arborii sunt desfrunziți, iar ploaia, vântul, întunericul constituie manifestări ale naturii, se află în concordanță cu stările sufletești ale personajului. Decis să dezerteze și să treacă la români, Apostol Bologa, în momentul părăsirii frontului, este confuz, debusolat, neliniștit, mirat, stări sugerate în mod deosebit de felul în care este descris peisajul:

Afară coborâse întunericul. Jur-împrejur, de după dealurile negre, se înălțaseră nouri leneși, iar din pădure o ceață lăptoasă își întinsese peste Făget pânzele prin care de-abia licăreau stelele în creștetul încă senin al cerului. Ferestrele casei erau galbene și găleata fântânii plutea în ceață ca pe apă.

Apostol închise bine ușa. Întunericul de afară i se păru atât de amar, că se înfricoșă. Merse spre poartă, ajunse în uliță și porni spre sat. Casele îl priveau cu ochi galbeni, mirați. Drumul mîjea ca o chemare stăruitoare. Nici un gând nu-i lumina în minte (...) Întâlni câteva siluete negre și două căruțe venind de pe front, la pas, cu răniți...

Concluziile de rigoare privind rolul procedeeului expus în prezentarea stării interioare a personajului se vor contura în urma analizei câtorva fragmente, de tipul celui propus, elevii soluționând următoarele sarcini:

- identificarea termenilor care contribuie la descrierea naturii, raportându-i la un anumit câmp semantic;
- definirea stărilor trăite de personaj;
- comentarea relației „întunericul de afară – întunericul sufletesc” etc.

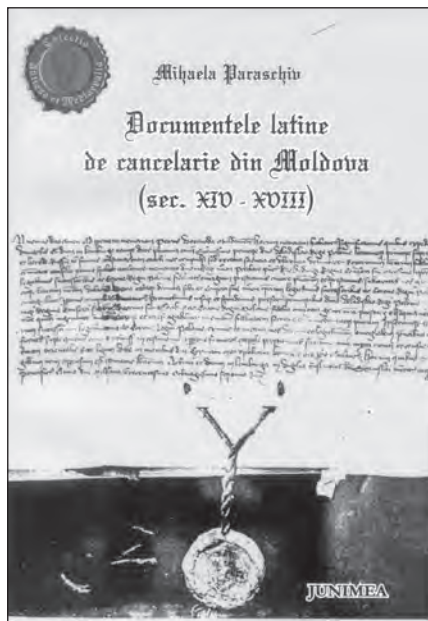
În ideea de a oferi profesorilor anumite sugestii metodice vizând studierea mijloacelor de investigație psihologică, subliniem că prin diverse exerciții (de comparare, de reconstituire, cu caracter de problemă etc.) și procedee de lucru, elevii vor fi puși de fiecare dată în situația de a releva și a argumenta importanța și trăsăturile lor caracteristice.

Dorina-Claudia
TĂRNĂUCEANU

DIPLOMATICA DE LIMBĂ LATINĂ DIN MOLDOVA MEDIEVALĂ ÎNTR-O INTERPRETARE LINGVISTICĂ ȘI STILISTICĂ

Documentele latine medievale emise pe teritoriul Țărilor Române constituie, incontestabil, o sursă informațională de primă mână, utilă nu doar istoricilor, ci și lingviștilor. Până nu demult, studiul acestor acte a fost întreprins mai mult din perspectivă istorică și mai puțin din cea filologică și lingvistică; abia de două decenii, filologi clasiști români de prestigiu (Gh. Duzinchevici, D. Slușanschi, A. C. Halichias, N. Felecan), depășind prejudecățile predecesorilor cu privire la mediolatină, ca variantă „coruptă” a latinei clasice, au consacrat o serie de studii și articole problematicii mediolatinei românești, dintr-o perspectivă amplă, integratoare, în măsură să reabiliteze și în plan lingvistic „întunecatul Ev Mediu”.

În această intenție a fost concepută și cartea doamnei Mihaela Paraschiv, conferențiar doctor în filologie clasică la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, **Documentele latine de cancelarie din Moldova (sec. XIV-XVIII)**, un amplu studiu lingvistic și stilistic asupra actelor latine cu-



riale moldovenești, apărută în anul 2004 la Editura Junimea. Ceea ce își propune și realizează autoarea cărții este să ofere o imagine cuprinzătoare a varietății și complexității faptelor de limbă și stil ilustrate de diplomația latină din Moldova, pe baza investigării unui număr apreciabil de documente (aproximativ 550), mai ales cu destinație externă, acte oficiale sau scrisori, emise de cancelaria aulică a Moldovei sau de cancelariile orășenești între secolele XIV-XVIII, perioadă în care latina a fost una dintre limbile folosite în Cancelaria Moldovei în relațiile externe. Structurarea pe nouă secțiuni (o amplă introducere, șapte capitole, addenda), delimitarea judicioasă a subcapitolelor și paragrafelor conferă lucrării caracterul sistematic al unei cercetări riguroase.

Într-o amplă introducere, Rea-

lizări și perspective în editarea și interpretarea documentelor medievale românești de expresie latină, este prezentat *stadiul actual al cercetării și editării* documentelor medievale în arealul românesc. Evaluând contribuțiile paleografilor, diplomaticienilor și filologilor români la editarea și valorificarea actelor medievale emise pe teritoriul Țărilor Române, autoarea consideră că ele s-au finalizat prin: **colecții de documente** (Hurmuzaki, Iorga, Costăchescu, Bogdan, Veress) și **studii** de diplomatică, paleografie și filologie, care constituie, în opinia autoarei, dovada unei preocupări din ce în ce mai solidare a cercetătorilor români în studierea și valorificarea potențialului informațional al actelor de limbă latină din spațiul românesc. Continuă a fi însă acut resimțite în filologia românească lipsa unei ediții critice a actelor medio și neo-latine, lipsa unui lexicon al latinității românești, numărul redus de traduceri în limba română, perpetuarea unor erori de traducere de la o ediție la alta. În încheierea secțiunii introductive sunt expuse obiectivele lucrării și concepția după care s-a condus autoarea în redactarea ei și se aduc lămuriri asupra sistemului de prescurtări utilizat în indicarea edițiilor din care au fost excerptate documente sau fragmente ilustrative pentru faptele de limbă luate în discuție.

În ceea ce privește metoda de lucru, se face următoarea precizare: „...plecând de la premisa că avem de descris un cod lingvistic latin dintr-o anumită perioadă și cu

o anumită funcție, aflat în raport de diacronie sau sincronie cu alte coduri (clasic, popular, creștin, romanic)... am analizat uzanțele lingvistice și stilistice ale latinei diplomatice medievale din perspectivă sincronică și diacronică, pentru a le stabili ereditatea, sursa de penetrare în latina documentelor, și în ce măsură își află un suport în realitatea lingvistică romanică” (p. 20).

Capitolul I al volumului abordează problema *uzului limbii latine în cancelaria Moldovei* sub un întreg aspect: **cronologic, funcțional și formal**. Sub aspect *cronologic*, pe baza informațiilor documentare, latina începe a fi folosită ca limbă oficială în cancelaria din Moldova, alături de slavonă, spre sfârșitul secolului al XIV-lea, primul document redactat în această limbă fiind, se pare, o scrisoare a voievodului Lațcu adresată papei Gregorius al XI-lea la sfârșitul anului 1371 (nepăstrată, dar menționată în scrisoarea de răspuns a papei, din anul 1372), iar primul document latin oficial păstrat este actul de omagiu al voievodului Petru I Mușat către regele Poloniei (1387). Între ultimele documente latine emise de cancelaria Moldovei se numără două scrisori ale principelui Constantin Moruzi, din anii 1778, 1780. Alături de opiniile unor istorici (M. Holban, D. Ciurea, N. Grămadă, Leon Simanschi) cu privire la ființarea unei secții latine în cancelaria domnească din Moldova, sunt menționate și mărturiile unor cronicari și călători străini din secolele XVI (Johannes Sommer)

și XVII (Marcus Bandinus) despre utilizarea limbii latine în oficiul cancelaristic din Moldova. Sunt oferite, de asemenea, informații ample referitoare la apartenența etnică, pregătirea, poziția între funcționarii aulici a diacului de limbă latină (numit în documente *secretarius*, *notarius*, *scriba*, dar și *ambasiator*, *interpres*, *nuncius*, în calitate de împuternicit oficial al domnului în afara țării).

Autoarea cărții apreciază că, sub aspect *funcțional*, limba latină a fost, în Moldova, unul dintre instrumentele utile de comunicare în relațiile de natură politică, mercantilă, confesională cu orașele și țărilor europene care foloseau latina ca limbă de cancelarie, cu Scaunul Apostolic, precum și cu Poarta Otomană.

Sub aspect *formal*, latina în uz cancelaristic prezintă și în documentele moldovenești trăsăturile esențiale ale latinei diplomatice medievale, numită în plan european *latin des chartes*, *Urkundenlatin*, expuse pe scurt în încheierea acestui capitol.

Aspectul paleografic și diplomatic al documentelor latine de cancelarie din Moldova este discutat pe larg în capitolul al II-lea, în care, după câteva precizări privind termenii latini ce denumesc generic actele medievale (*diploma*, *chartae*, *litterae*, *epistula*, *instrumentum*), se face o clasificare a documentelor investigate pe baza criteriilor utilizate curent în lucrările de diplomatică (*conținut*, *forma externă* și *actanți* – emitent și destinatar). Considerăm

utile, îndeosebi pentru transcrierea exactă și pentru stabilirea corectă a perioadei din care datează un document, cele câteva observații asupra suportului, materialului de scris (pergamentul sau hârtia) și asupra tipului de scriere documentară (minuscule de cancelarie – sec. XIV-XV, minuscule mercantile – XV-XVI, minuscule umanistice – XV-XVI, cursiva italiană – XVII-XVIII).

Într-o perioadă în care materialul de scris era greu de procurat și destul de scump, notarii latini din Moldova au recurs, la fel ca și confrății lor din cancelariile apuse, la prescurtări (*sigla*) și semne tahigrafice speciale (*notae*). Cele mai uzuale tipuri de prescurtare și semne grafice speciale folosite în documentele investigate sunt consemnate într-un tabel, pe trei coloane, incluzând abrevierile prin: A., suspensie (ex. **P.M.** – *Princeps Moldaviae*); B., trunchiere (**ad.** – *adiunxit*); C., contracție (**bti-beati**). Întregirea corectă a abrevierilor a constituit întotdeauna o problemă dificilă pentru cercetătorii actelor, de aceea sunt puse în discuție câteva cazuri de soluționare eronată a unor abrevieri de către unii editori, pentru care autoarea oferă alte lecțiuni, pe baza unor argumente semantice și stilistice pertinente.

În urma examinării *aspectului diplomatic* al documentelor moldovenești, autoarea concluzionează că acestea respectă în general o schemă formularistică supusă consacării de tradiția diplomatică medievală (protocolul inițial, textul și protocolul final), care, în funcție de

tipul actului, era respectată integral sau modificată prin suprimarea sau amplificarea unora dintre componentele sale.

În capitolul al III-lea sunt luate în discuție *principalele trăsături ale grafiei documentelor*, pe baza actelor originale (atunci când autoarea a avut acces la ele), a copiilor sau fotocopiilor, dar și a transcrierilor din colecțiile utilizate, în măsura în care acestea respectă „principiul editării diplomatice” (redarea grafiei din originalul documentului).

Folosindu-se unele repere ale gramaticilor antici, sunt clasificate și interpretate din perspectivă diacronică tipurile de „erori” ortografice ale latinei documentare medievale: *per adiectionem litterae* (prin adăugarea unei litere – *carrissime, autumpno, autoritate*), *per de-tractionem litterae* (prin suprimarea unei litere – *litterae, condam, evum, abemus* etc.); *per immutationem litterae* (prin schimbarea unei litere – *sicud pentru sicut; legacionibus, katolicus, menbrorum* etc.). În finalul capitolului, autoarea conchide că aspectul grafic al documentelor latine moldovenești este explicabil prin: tipul de scriere utilizat; diferența dintre pronunția vremii și conservatorismul grafiei; tradiția grafică a cancelariei din care provine diacul, nivelul lui de cultură și de pregătire.

Cel mai amplu capitol al cărții este al IV-lea, dedicat *morfosintaxei* documentelor latine. Bogat în informații și bine sistematizat, acesta începe cu formularea unor premise metodologice în virtutea cărora a

fost efectuată analiza întreprinsă de autoare: alături de principii ale gramaticilor tradiționale, ea își propune să valorifice unele teorii lingvistice moderne, în intenția de a ilustra și motiva modul în care se îmbină, în uzanțele morfosintactice ale latinei documentare, norma clasică cu libertatea de expresie a latinei târzii și medievale, în beneficiul expresivității și al comprehensiunii. Pe baza criteriului științific al *destinatarului*, analiza morfosintactică a actelor latine moldovenești urmărește nu atât comparația cu latina clasică, cât adecvarea la uzanțele expresive ale cancelariilor europene din acea vreme.

O parte substanțială a lucrării o constituie și **studiul lexical** întreprins în capitolul al V-lea. Dintru început se precizează că latina actelor de cancelarie din Moldova prezintă, în mare, trăsăturile lexicale și semantice ale mediolatinei europene, cu unele particularități regionale, datorate contactului cu limbile vernaculare. În consens cu opinia altor cercetători români (A. C. Halichias), este demonstrată *înnoirea lexico-semantică* de care a beneficiat latina medievală în calitatea ei de limbă oficială a unei noi suprastructuri, fiind inventariate atent cele trei nivele ale lexicului din latina documentelor: a) *cuvinte antice cu sens schimbat, adaptat sau specializat*; b) *cuvinte noi formate în latina târzie și medievală prin derivare și compunere, pe baza unor etimonuri antice*; c) *împrumuturi*. Este realizat în acest fel un glosar foarte util până la apariția unui lexicon complet al mediolatinei românești.

Capitolul al VI-lea, *Particularități ale stilului diplomatic reflectate în documentele latine din Moldova*, este o contribuție originală a autoarei la configurarea particularităților stilului diplomatic latin ca stil funcțional.

Sub raport stilistic, actele de cancelarie sunt interpretate ca texte purtătoare ale unui mesaj aflat la întretăierea celor două axe ale câmpului semiotic (cea subiectivă a emițătorului și receptorului și cea obiectivă a referentului)¹, fapt care presupune respectarea unor norme de comunicare, impuse fie de referent, fie de emițător, fie de receptor. În baza ideii curențe² că toate compartimentele limbii sunt implicate în configurarea unui stil, sunt evaluate cele mai pertinente trăsături ale stilului diplomatic la nivel *grafic, morfosintactic și lexical*.

Reținem ca o particularitate de prim ordin a comunicării diplomatice epistolare *potențarea dimensiunii alocutive* prin *organizarea lingvistică a politeții*, care duce la configurarea unui adevărat *ceremonial al reverenței*; în cadrul acestei strategii alocutive, autoarea investighează *formulele de adresare* uzuale în scrisori, care reflectă natura și sfera relațiilor dintre subiecții comunicării, constituind ceea ce în terminologia modernă este considerat a fi „*un indice diagnostic social*”³. Se apreciază că, în organizarea lingvistică a reverenței, sub aspectul selecției paradigmatică și al combinării sintagmatică a unor componente morfologice (pronume, substantive abstracte, adjective), stilul diplomatic a valorificat și am-

plificat anumite uzanțe ale stilului oficial-administrativ roman din perioada imperială.

Dacă pronumele *vos* nu apar în documentele investigate cu valoarea unui pronume de politețe, apar în schimb numeroase formule alocutive de politețe, precum *Celsitudo Vestra* (Înălțimea Voastră), *Dominatio Vestra* (Domnia Voastră), *Vestra Excellentia* (Înălțimea, Excelența Voastră), *Vestra Gratia* (Milostivirea Voastră), *Vestra Magnificentia* (Măria Voastră), *Vestra Illustritas* (Luminăția Voastră), *Vestra Maiestas* (Maiestatea Voastră), *Vestra Paternitas* (Cuvioșia Voastră) etc.

Este observată dimensiunea *conativă* a comunicării diplomatice, conferită de utilizarea unor *verbe* sau *perifraze verbale* cu sens volitiv, deziderativ, conativ, construite cu anumite complemente, în intenția de a induce destinatarului convingerea că un anumit act va fi asumat și împlinit de către emitent în folosul acestuia sau spre binele lor comun.

Organizarea frazei în cupluri sinonimice, cu valoare deopotrivă referențială și stilistică, este considerată o altă trăsătură a stilului diplomatic, avându-și originea în vechile acte oficiale romane. În actele din Moldova, autoarea a identificat numeroase ditologii verbale (ex. – *dando et assignando*); adverbiale (*unanimiter et una voce*); substantive (*genitor et pater*); adjective (*illustris et nobilissima*). Acestea, precum și alte procedee sintactico-morfologice (ex. negația

dublă, uzul în exces al pronumelor și adjectivelor demonstrative cu valoare anaforică etc.) creează redundanța necesară exprimării fără echivoc a conținutului actului și receptării lui optime.

Analiza componentelor sintactice ale unui enunț se face și din perspectiva unui alt element important al procesului de semnificare și, implicit, al stilului - *topica*. E bine de știut că ordinea cuvintelor în fraza latină nu se supunea în mod obligatoriu unui ansamblu de reguli bine stabilite. Exista însă predilecția pentru o anumită poziționare a elementelor constitutive ale unui text: atribut-subiect-complement-predicat. Schimbările de topică (figurile topice), recomandate de retorică, cu scopul de a scoate în evidență valoarea semantică a unui cuvânt sau a unui enunț, reprezintă procedee stilistice reperabile și în stilul diplomatic. Paragrafele *Topica constituenților propoziției* și *Topica constituenților frazei* reliefează capacitatea variațiilor topice de a evidenția semantismul unor elemente constitutive ale enunțului și modul în care tipul actului condiționează topica membrelor unei fraze sau dimensiunile acesteia.

O altă categorie stilistică pusă în discuție în acest capitol este lexicul, cercetat sub două aspecte: cel al *selecției* cuvintelor și cel al *modificărilor semantice* ce produc *tropii*.

Ultimul capitol este dedicat *influenței limbii române asupra latinei de cancelarie din Moldova*. Prezumțiile autoarei în această privință, avansate cu o prudență ce ono-

rează probitatea cercetării, vizează îndeosebi grafia, morfosintaxa și lexicul documentelor.

La nivel *grafic*, sunt semnalate câteva particularități de notare a unor foneme românești din numele proprii sau comune: e.g. **ț** notat prin **cz**, **zz**, **ch**, **tz**, **t**: *Laczko* (Lațcu); *Rakovizza* (Racoviță); *Nempch*, *Nempz* (Neamț); **j** prin **dz** sau **z**: *Dzula* (Julă); *Dziziam* (Jijia); *Zytniczar* (jitnicer); **ă** prin **a** sau **e**: *Caluger* (călugăr); *Rezvan* (Răzvan); *logofett* (logofăt). La nivel *morfosintactic*, autoarea remarcă ocurența unor *adjective pronominale* (demonstrative sau nehotărâte), care, în opinia sa, pot reprezenta încercări de transpunere în limba latină a articolelor hotărâte sau nehotărâte românești: postpunerea lui *ille* ar putea reda, în intenția scribului, articolul hotărât românesc – *equos illos* – caii; *domum illam* – casa; în unele sintagme *ipse* ar fi fost un posibil echivalent al articolului adjectival românesc – *cel*, *cea*: *Deus ipse propitius* – Dumnezeu cel Milostiv; *Deus ipse cunctipotens* – Dumnezeu cel Atotputernic; numeralul *unus*, *a*, *um* apare și cu valoarea articolului nehotărât *un*, *o*: *unum inimicum nostrum* – pe un vrăjmaș al nostru.

M. Paraschiv e de părere că și formele analitice de viitor cu auxiliarele *volo* și *habeo*, urmate de infinitiv, e posibil să fi fost susținute de existența unor forme analitice din limba română (ex. *habemus dare* – avem a da / vom da).

La nivel *lexical*, se menționa-

ză pătrunderea din limba română a unor termeni în forma latinizată sau vernaculară, îndeosebi în lexicul administrativ și juridic al limbii documentelor (*vornicus, comissus, logoffet, caluger, klucher*). Dintre expresiile frazeologice pe care autoarea le presupune a fi fost traduse sau calchiate după limba română menționăm: *a da de știre – scire dare; a cere socoteală – petere rationem; a avea a face – habere agere; a da pace – dare pacem; a ajunge la auz – pervenire ad audienciam* etc.

Addenda volumului cuprinde un număr de douăsprezece documente (acte oficiale și scrisori) moldovenești sau străine (text latin cu aparat critic, traducere, la cele străine și un succint comentariu lingvistic), care au rolul de a ilustra diplomatica aulică moldovenească de limbă latină și redactarea ei în raport de actualitate cu uzanțele expresive ale cancelariilor străine.

Bibliografia indicată cuprinde tot ce s-a scris la noi cu privire la tema abordată, până la data apariției volumului, precum și unele lucrări străine de referință.

În încheierea acestei prezentări suntem în măsură să afirmăm că această carte, realizată cu probitate științifică și un înalt nivel de exigență profesională, aduce o

contribuție valoroasă la studiul actelor medievale românești de limbă latină și constituie un important instrument de lucru pentru generațiile actuale și viitoare de cercetători.

Adresăm un cuvânt de laudă Editurii Junimea, care, cu acest volum, deschide colecția de carte *Antiqua et Mediaevalia* (coordonată de dna conf. dr. Mihaela Paraschiv) și așteptăm cu interes viitoarele apariții din această colecție, care, așa cum o arată și titlul, își propune să facă cunoscute contribuțiile autorilor români la valorificarea patrimoniului conceptual și expresiv al Antichității și al secolelor subsecvente ei.

NOTE

¹ V. D. Irimia, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică și Pedagogică, 1986, p. 5.

² T. Vianu, în studiul *Cercetarea stilului*, cuprins în vol. *Probleme de stil și artă literară*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, la p. 211, enumără categoriile principale ale stilisticii, aceleași ca ale lingvisticii sincronice: fonetica, lexicul, morfologia, sintaxa părților de cuvânt, topica, sintaxa frazei, ordinea contextului.

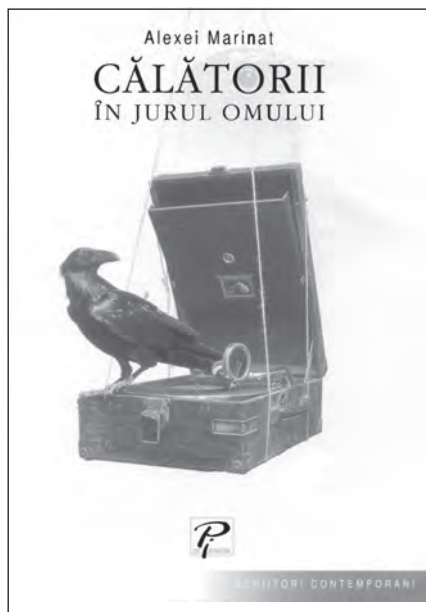
³ Cf. L. Ionescu-Ruxăndoiu, *Socio-lingvistică și semiotică*, în vol. *Semantică și semiotică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 241.

Ion CIOCANU

UN MEMORIALIST LUCID ȘI CURAJOS

Deficitară întrucâtva sub aspectul limbajului, fără să se constituie dintr-o scriitură marcată de spectaculozitate stilistică, proza documentară a lui Alexei Marinat se dovedește a fi totuși o contribuție certă la evoluția publicisticii noastre scriitoricești. Ea se distinge net de întreaga producție de acest gen printr-un material uman de o duritate ieșită din comun, prin fapte, întâmplări și evenimente pe cât de concrete, pe atât de groaznice în esența lor. Autorul a pornit de la experiențe trăite și conștientizate profund în urma unui studiu multilateral și obiectiv al realității investigate. Nu minimalizăm nici câtuși de puțin memorialistica scriitorilor în etate sau aceea a mai tinerilor autori care abordează probleme spinoase, utilizând mijloace și procedee insolite, dar proza documentară a lui Alexei Marinat poate fi comparată numai cu cartea de memorii **Povestea Vulturului**, în care un alt autor de mare curaj, Nicolai Costenco, a dezvăluit natura inumană a regimului comunist instalat la est de Prut pe 28 iunie 1940 și atrocitățile vieții în lagărele staliniste de odinioară.

Supraviețuitor al confratelui de condei pomenit și activând în condiții principal noi față de acelea în care și-a scris cartea colegul mai în



vârstă, Alexei Marinat încă în 1991 a inclus în **Scrieri alese** o serie de secvențe din jurnalul intim **Eu și lumea** și câteva proze documentare de un realism nemilos, de-a dreptul zguduitoare prin adevărurile relatate în toată nuditatea și în tot tragismul lor.

În 1999 apare volumul **Eu și lumea** în care sunt reincluse prozele la temă din **Scrieri alese**, dar și cinci schițe inedite, dintre care una, *Spaima cea mare*, este expresia condensată a obsesiei autorului că fenomenul deportărilor staliniste ar putea fi reluat în orice clipă.

În 2004 Alexei Marinat reușește să editeze cartea **Călătorii în jurul omului**. Ea cuprinde fragmente din jurnalul intim, prozele documentare publicate anterior, la care se adaugă un foarte bogat compartiment – *Reflecții publice* – și nenumărate spicuiuri din caietele de meditații dateate 1956-1977 și 1977-1986, deci altele decât

cele din jurnalul intim **Eu și lumea**, și extrase din cuvântările scriitorului, toate fixate cu fidelitatea necesară, ca să se înțeleagă clar curajul afirmațiilor și atitudinilor, și – de ce nu? – măsura riscurilor asumate benevol și în întregime.

Polemic și incitant este, înaintea de toate, titlul noii cărți. Nu călătoriile în jurul unui continent sau chiar în jurul lumii ne aduc revelațiile cele mai mari, ci anume acelea pe care le întreprinde scriitorul în jurul confratelui său, înțeles ca expresie a sublimului vieții, dar și a josniciei acesteia; în om descoperim culmea frumuseții, bunătății, altruismului, dar și hăul urâteniei, răutății, egoismului.

Împărtășind o atare viziune asupra omului, Alexei Marinat a săpat, metaforic vorbind, în minele fără de margini ale mentalității și universului spiritual al oamenilor de diverse categorii sociale, dezghiocând pe îndelete, obiectiv până la necruțare, gesturi, gânduri, atitudini, fapte dintre cele mai variate prin natura și prin semnificația lor umană sau inumană. Istoria noastră bimilenară cu vitregia ei, destinul pământului moștenit de la predecesori, dar hăcuit nemilos pe parcursul istoriei de vecini lacomi și perversi, din mai toate părțile, problema limbii, probleme ale conștiinței de neam și de țară și alte asemenea subiecte își găsesc reflectarea publicistică îndrăzneată și convingătoare, impresionându-ne cu o putere uneori de-a dreptul surprinzătoare. Dramatismul și tragismul prozei scriitorului nu-l poate lăsa indiferent pe cititor.

Cea mai mare durere a neamului nostru e, bineînțeles, desțărarea, deznaționalizarea, mankurtizarea, toate începute demult și continuând, din păcate, până în prezent. Dar scriitorul se dovedește interesat și de foametea organizată de comuniștii sovietici în scopul de a ne colectiviza mai ușor, și de groaznicele deportări staliniste care au urmărit, în fond, același scop criminal, și de prigonirea credinței în Dumnezeu, și de atâtea alte acțiuni de-a dreptul inumane ale regimului totalitar. Alexei Marinat a realizat, în cartea **Călătorii în jurul omului**, o roentgenografie literară amănunțită și impresionantă a tuturor năpastelor suportate de românii din Basarabia și din Transnistria. Despre pierderea identității etnice a românilor transnistrieni noi scriem rar, puțin și insuficient de concludent. Într-un atare context o schiță ca **Răcnetul surorii mele** capătă importanța unei încercări de a recupera trecerea sub tăcere a unei probleme puțin spus dureroase. „Era de ziua Sfintei Maria la 28 august 1976, de ziua hramului la Valea Hoțului”, povestește Marinat liniștit, cu o sfătoșenie ca cea de la orice masă de sărbătoare. Însă „când sărbătoarea era în toi și atmosfera pălălăia de căldură frățască, într-un moment am simțit o privire, concentrată asupra mea, a surorii mele. Mă privea țintă, de parcă făcusem ceva necuviincios. Rămăsesem dezarmat nu știu cum, chiar intimidat. O privii și eu întrebător”. Adresarea surorii veni relativ temperată și ea, mai curând ca o constatare: „Se vorbește că voi, cei din Basarabia, vreți să vă uniți cu România!”.

Autorul reacționează calm, sincer, ca un frate adevărat: „Oficial nu se pune problema, și nici nu se vorbește deschis, dar problema, ca atare, există”. Abia acum urmează esențialul: „Ea mă privi și mai tăios. Ridurile de pe față i se adânciră, fruntea i se încruntă și ea îmi răcni de peste toate mesele:

– Da’ pe noi cui ne lăsați!?”.

Cetățean trecut prin ciur și prin dârmon, călit în timpul foametei și al represaliilor, apoi prin focul războiului și prin gulagul stalinist postbelic, Alexei Marinat nu găsește ușor un răspuns plauzibil la întrebarea surorii. El analizează pe îndelete starea de lucruri din Transnistria anilor '30: „Când Ucraina a început să închiadă școlile moldovenești din Valea Hoțului și din celelalte raioane ale fostei republici autonome moldovenești, care, din cel mai tâmpit gest al lui Hrușciiov, nu mai intrau teritorial în R.S.S.M., ea (sora Vera. – I.C.) a protestat, în urma cărui fapt a fost mutată într-o fundătură a satului, la care puteai să ajungi trecând 7 kilometri prin matca satului, peste pâraie și mocirle, numai în cizme de gumă. Nici un drum nu traversa această matcă, cât ținea satul, și nu era nici o cale în afară de cea de a te supune sorții.

Toate cele 7 școli moldovenești din Valea Hoțului au fost închise, împreună cu școala medie moldovenească nr. 2, unde am învățat și eu.

Autoritățile ucrainene repartizau, din fonduri speciale, învățătorilor din fostele școli moldovenești bomboane și alte «cadouri», spre a fi stimulați elevii mai sânguincioși la însușirea limbii ucrainene. Și iar învățătorii au protestat. Și a venit o

comisie din Moscova, care, studiind bine problema, a făcut dreptate pentru toți moldovenii de prin toate raioanele fostei republici moldovenești pe care le-a înghițit Ucraina în 1940: «Dacă nu doriți să învețe copiii voștri în limba ucraineană, vor învăța în limba rusă!». Și au făcut din școlile moldovenești școli ruse, ca să nu fie sfadă între moldoveni și ucraineni...” zice cu amărăciune acest fiu al Transnistriei. După care continuă cu aceeași ironie amară: „Acum Ucraina a revenit la varianta școlilor ucrainene și a restabilit dreptatea din plin. Nici o școală moldovenească nu mai pâlpâie pe întreg teritoriul satelor moldovenești care se întind până la Bug și după Bug...”.

Răcnetul surorii Vera – Da’ pe noi cui ne lăsați!? – e o rană sângerândă în sufletul memorialistului. Cugetul lui Alexei Marinat se zbate între dorința recuperării noastre etnice și realitatea cruntă a prezentului lipsit de o zare cât de cât luminoasă: „Astăzi Basarabia nu se află în anii de aur, nici pe departe, repet: nici pe departe! Și eu sunt încurcat în rătăcirile mele și mai mult: ba spun că trebuie să ne unim cu România, noi, cu Basarabia ciopârțită în bucăți de imperiul sălbatic de la Răsărit, călcată de copitele cailor căzăcești și ferfenițată ca o manta căzută de pe umerii unui nobil în fuga lui spre vest, cu Basarabia care nu-și va putea uni pământurile până la un nou cataclism istoric... Dorește România o unire cu Republica Moldova, adică dorește România să-și recapete Basarabia, ferfenițată, cum este ea astăzi? Eu unul nu cred...”.

Memorialistul privește lucrurile lucid și profund. El nu-și lingușește cititorul, ci îl îndeamnă la meditație, la trezire din indiferență și din pasivitate: „Și dacă ar da Dumnezeu să se întâmple Marea Minune a Unirii în parametrii anului 1940, moldovenii de peste Nistru vor rămâne cu întrebarea încremenită pe buze: «Da' pe noi cui ne lăsați!?». Și se vor împuțina, și vor dispărea cum le-a dispărut limba, și vor muri înainte de vreme, cum a murit și soră-mea Vera, peste un an de la acea sărbătoare a hramului de Sfânta Maria din Valea Hoțului”.

Eventuala obiecție că memorialistul seamănă în sufletul cititorului pesimism este infirmată din start de starea de lucruri reală din regiune și de bine știuta dificultate a rezolvării diferendului transnistrian. Căzute de prin 1989 sub tutela necamufletă a Rusiei, raioanele estice ale Republicii Moldova numai cu numele au trei limbi oficiale (rusa, ucraineana și „moldovenească”), în realitate, aici funcționând în exclusivitate limba rusă. Asume viziunea realistă a scriitorului e în măsură să ne îndemne la cugetare, la atitudine fermă față de uneltirile regimului separatist de la Tiraspol și la trezire din amorțeala „spirituală” care n-a dispărut definitiv din mentalitatea unei mari părți a populației noastre nici în lunile de batjocură a regimului smirnovist față de școlile românești din Tiraspol, Tighina și Râbnîța.

Iar venind vorba despre limbă, subliniem că problema aceas-
ta constituie o durere neogoită a memorialistului, pe care el o abordează prin mijlocirea consemnării

simple încărcate de sens filozofic („Simt cum dispare limba și mă apucă groaza. Împreună cu limba dispare și națiunea. Sunt martor la moartea mea! Și sunt lucid, și-mi dau seama de asta, și pot să-mi descriu această moarte”), a aducerilor aminte din anii în care regimul comunist ne pune la îndemână „cărți de gramatică și istorie, făcute special pentru noi, ca să ne distrugem limba și mintea și să nu ne mai înțelegem, frate cu frate, soră cu soră...”, a descrierii stării de lucruri de odinioară („Peste tot se vorbește și se scrie rusește: de la sovietul sătesc până la sovietul suprem. Nici măcar o școală de șoferi sau tractoriști, în care mecanizatorii ar putea să învețe moldovenește. Chiar în școlile moldovenești, pe coridoare, se vorbește rusește. Și nimeni nu îndrăznește să le facă observație elevilor să vorbească în limba maternă, fiindcă aceasta s-ar considera ca un act de naționalism. Iar naționalismul este apreciat ca una dintre cele mai grele crime, mai gravă decât jaful și omorul sau siluirea...”), a interogației retorice referitoare la un chinez care n-ar înțelege „cum se poate întâmpla ca un moldovean care a absolvit școala medie în limba sa maternă să nu știe nici să gândească, nici să vorbească în limba sa?”, a dezvăluirii adevărului referitor la timpurile de odinioară („Românofobia a fost ridicată la rang de politică de stat a Rusiei țariste și a U.R.S.S. Cine dintre moldoveni a vrut să-și facă carieră pe timpul imperiului țarist sau al U.R.S.S. a trebuit mai întâi să scuie, indiferent de proveniența sa istorică, pe origine, pe limba

sa maternă, pe tot ce e legat de România, și nu numai, și să lupte împreună cu cinovnicii velicoruși împotriva propriei ființe, împotriva națiunii sale, împotriva limbii sale și împotriva numelui său. Românofobia, fiind stimulată de stat timp de 200 de ani, a dat în sfârșit roadele – mai ales în partea stângă a Nistrului: aici moldovenilor le e rușine să spună că sunt de o obârșie cu românii”), dar neapărat și prin mijlocirea unor eseuri incitante și chiar a unor studii competente și profunde, ca *Plecarea după cuvinte, Cotoii Academiei* și, mai ales, *În ce limbă au vorbit moldovenii până la 1359?*

Dacă Țara Moldovei a luat naștere în 1359 de la denumirea râului Moldova, iar primul ei domnitor, Dragoș-Vodă, a venit din Maramureș, unde se vorbea limba română sau română, cum de acesta s-a înțeles cu locuitorii ținutului abia descoperit de el? Nici ei nu știau „moldovenește”, deoarece până la acea dată nu existase denumirea Țării lor, Moldova, nici – cu atât mai mult – Dragoș-Vodă nu avea de unde cunoaște limba „moldovenească”, de vreme ce românii din Maramureșul său vorbeau limba română.

În acest punct al studiului – anume al studiului! – memorialistul se dovedește un savant redutabil, în măsură să-și asume responsabilitatea unei opțiuni pe deplin plauzibile: „În voievodatul Maramureș, unde trăiau români, se vorbea aceeași limbă cu a populației din țara vecină, de peste râul Bistrița. Asta ne-o dovedește faptul că Dragoș-Vodă și Bogdan I, care a domnit în Moldova

după Dragoș-Vodă, și ambii erau din Maramureș, au vorbit cu populația, în țara în care au domnit, în aceeași limbă.

Vasăzică, există o singură limbă în care oamenii din țările vecine vorbeau: ei aveau o singură limbă cu o singură gramatică și un fond lexical..., o limbă care provine din latină; toate denumirile de plante, ale animalelor, tot ce are omul de la cap până la unghii, noțiunile astronomice, geografice, științifice sunt latine... Vasăzică, în toate ținuturile, cnezatele și voievodatele ce se întindeau de la Carpați până la Marea Neagră se vorbea în aceeași limbă de multe și multe sute de ani. Altfel cum ar fi putut Alexandru cel Bun, numai după 40 de ani (după 1359), să înființeze un stat unitar – de la munți până la mare! – cu structuri statale, cu slujbași, cu armată puternică, învingătoare în războiul cu Turcia? Acest stat avea și o limbă unică, care nu a fost adusă din alte părți, ci o vorbea poporul de mai multe sute de ani... *romană* sau *română*, după cum au numit-o mai pe urmă...”.

Atare dezvăluiri nu lasă nici un loc pentru speculațiile ieftine, mucegăite, despre o mai mare vechime a limbii „moldovenești” față de limba română sau despre „sinestatornicia” așa-zisei limbi „moldovenești” care s-ar deosebi principal de limba română. (Că ulterior, sub dominația Rusiei țariste și a imperiului sovietic, așa-zisa limbă „moldovenească” a fost împestrițată nemilos cu rusism, de a ajuns să se deosebească de româna autentică, e adevărat, dar faptul acesta nu înseamnă decât o poluare a limbii române, care

ne obligă să stăvilim o dată și o dată procesul acestei poluări, pentru a ne salva limba.)

În schițe, crochiuri, instantanee și simple însemnări de jurnal intim Alexei Marinat dovedește același har al înțelegerii juste a lucrurilor și al atitudinii civice fără compromis față de fărădelegile staliniste și neostaliniste. Foametea din 1946-1947 e simțită acut și consemnată succint într-o notiță de jurnal din 23 ianuarie 1947: „Ieri-dimineață am condus-o pe soră-mea la gară. De acolo m-am întors cu Vania pe jos. Pe strada centrală am dat de un om care ședea culcat la pământ, în nemiscare. Vania l-a ghiontit, vrând să afle ce-i cu el. Dar era țeapăn-cremene. Murise de foame. Dar de ce nu era umflat? Noi doar știam care-s semnele foametei!

Acesta a murit, se vede, nevrând să mai aștepte semnele”.

Motivul foametei e destul de frecvent în jurnalul scriitorului. Pornind de la informația unui coleg de universitate că „în sat la ei o mamă tânără și-a mâncat copilul. Primul ei copil!”, memorialistul cugetă îndrăzneț și dezvăluie semnificația socială a întâmplării: „S-a stins focul mării dragoste dintre mamă și copil. Milioane de femei ar trebui să se cutremure auzind de această întâmplare. Toate femeile de pe tablourile «Mama cu pruncul» cred că s-au îngrozit în acea clipă. La ce limită a conștiinței a ajuns omul în zilele noastre, în ce situație este pusă o femeie care merge împotriva instinctului ei de mamă? Dar nu ea e canibală. Canibali sunt cei care mănâncă astăzi pâine albă. Sunt canibali cei care mănâncă două

feluri de bucate la masă. Sunt canibali cei care au adus-o pe tânăra mamă la starea de a-și mânca pruncul...”.

Ochiul ager și mintea iscoditoare, ghidate de conștiința civică lucidă, treceau în chip firesc bariera fricii. Or, frica era starea generală a imperiului sovietic; pentru cea mai timidă încercare de a pune la îndoială acțiunile puterii oamenii înfundau pușcăria. În atare circumstanțe se dovedește de-a dreptul temerară cutezanța tânărului Marinat de a încredința hârtiei adevăruri luate, cum se zice, din cea mai palpabilă realitate: „...M-am reținut la universitate să împart pâinea «comercială» de care eram responsabil. Unii fură, iar alții trebuie să răspundă!

Dar fură, nu glumă, de la mic la mare. Mă mir cum se mai ține țara pe picioare. Cei mici fură câte puțin, după cum le e și rostul, pișcă de unde pot câte oleacă, dar regulat, hap de aici, hap de acolo, fură noaptea, fură ziua, și, nefiind profesioniști, repede se prind: nu sunt meșteri, nu știu să se ascundă, mai pe scurt – ei nici nu fură, ci apucă fără să se sinchisească sau să le fie rușine.

Dar cei care ocupă posturi fură mai mult, pe scară largă, după cum le e și postul. Știu să se ascundă, au mai multe posibilități de a se camufla... Șefii, când fură, nici nu se gândesc că fură... Ei nu fură, ci iau, și fac lucrul acesta fără frică, fără teamă. Din ceea ce au furat mai fac cadouri pentru cei care stau asupra lor, se împart cu șefii superiori, ca să aibă susținere în caz de ceva”.

Greu de închipuit că atare lucruri au fost notate în jurnal la 25 februarie 1947. Dar așa a fost. Dovada

concludentă e confiscarea – în luna mai a aceluiași an, de către organele securității sovietice, – a jurnalelor cu astfel de „atitudini antistatale”, altfel zis – arestarea lor odată cu arestarea și deportarea autorului neîmpăcat cu fărădelegile timpului.

De altfel, tânărul Marinat era pe deplin conștient de ceea ce nota în jurnal, de eventualele pe atunci consecințe ale notițelor sale, ca și de obligația sa lăuntrică de a vedea, înțelege și scrie tot ce contravenea omenescului, moralei sănătoase: „Dacă aș fi indiferent față de tot ce se face în jur, s-ar putea să trăiesc mai ușor, dar atunci ar trebui să nu văd nimic, iar văzând, să fiu un nesimțit și să nu dau nici o atenție.

În lumea aceasta, unde la fiecare colț de stradă sunt ignorate drepturile omului, demnitatea omenescă, unde la fiecare pas sunt încălcate legile, unde se strigă despre legi, dar nu se respectă, unde totul se vinde și se cumpără, unde sunt batjocoriți și statul, și legea – este greu să nu strigi: reprezentanți ai legii, de ce mai purtați uniformă?!”.

Necruțătoare sunt și considerațiile studentului Marinat despre cele două fețe ale realității imediat postbelice: „După părerea mea, orice stat are două ipostaze ale existenței sale. Una este fața, și alta – dosala... Statul are grijă de fața sa: și-o arată, o propagă cu toate mijloacele disponibile – presa, radioul, literatura.

Dar cât de mult se deosebește dosala de ceea ce numim față! Dosala sunt subsolurile, închisorile, lagărele, activitatea miliției, a NKVD-ului, MGB-ului și a tuturor organelor de securitate cu anchetă-

rile, bătaile, schingiurile, torturile, celulele, carcerile, omorurile premeditate...”.

Alexei Marinat venea în literatură cu o aspră școală a vieții și cu o gândire cetățenească realistă. El avea conștiința fermă a imperfecțiunii realității, își punea întrebări grave, cărora le căuta răspunsuri plauzibile. Afirmatia noastră se referă și la cugetările scriitorului cu privire la literatură: „...Mă interesează: cum va fi literatura în comunism? Știu că acum statul îi încadrează pe scriitori la înfăptuirea planurilor partidului și guvernului. Scriitorii nu se simt liberi de a scrie ceea ce vor și cum vor. Ei se supun politicii statului... De aceea se simt strâmtorați, ca și cum ar fi strânși în menghină, sunt obligați să scrie ce le dictează partidul.

Dar ce-ar fi oare să li se dea scriitorilor libertatea din secolul XIX?”.

Cartea **Călătorii în jurul omului** e scrisă de o pană sigură, care în nici o pagină nu se abate de la adevărul vieții trăite de-a lungul a opt decenii (scriitorul s-a născut la 24 mai 1924). Se adaugă o râvnă permanentă a tânărului student, apoi a proaspătului ziarist de după ispășirea pedepsei nemeritate în lagărul stalinist din Siberia de a-și perfecționa uneltele scriitoricești, în primul rând – de a-și cultiva limba, astfel încât majoritatea schițelor din compartimentul *În subsolul KGB-ului*, întemeiate pe fapte autentice, sunt niște nuvele desăvârșite, care se citesc cu o vie curiozitate spirituală și cu o deosebită plăcere estetică.

Conștiința luptătoare a scriitorului se dezvăluie cu o putere nedezmințită în compartimentul *Reflecții publice*, care include luări de cuvânt și de atitudine din anii de la urmă. Uneori, într-un instantaneu de câteva alineate, Alexei Marinat reușește să spună cât alți autori în zeci și sute de pagini realiste, nu-i vorbă, dar prea întinse, dezlănate și chiar plictisitoare. Un prieten de copilărie și de universitate al scriitorului, Vania, a învățat numai pe note foarte bune, a avut un comportament familial și social exemplar, dar... „stă înmormântat cap la cap cu socrul său, care a venit de pe Volga, odată cu războiul, în 1944, și a fost colector de pâine în Moldova. Pe timpul foametei era șef la «Zagotzerno», a măturat podurile de la casele oamenilor, a trimis în judecată o sumedenie de țărani care ascundeau pâinea pe sub hornuri sau în căpițele de paie, ca să aibă pentru sămânță și pentru copii – să nu moară de foame.

Iar tatăl lui Vania a fost arestat în 1933, când la noi era foamete mare, pentru că a ascuns un sac de grâu sub un salcâm, fapt pentru care a fost condamnat la 10 ani închisoare și internat într-un lagăr al «Gulag»-ului, de unde nu s-a mai întors.

...Și-a găsit prietenul Vania locul pentru veșnica odihnă: cap la cap cu socrul său”.

Nemilos cu orice fel de nedreptate, arzând cu verbul său simplu și direct orice adiere de lașitate sau de altă meteahnă omenească (neomenească), Alexei Marinat își rămâne fidel și în compartimentul *Ieroglife (Din caietele de meditații)* și în cel de încheiere a cărții, *Ce fa-*

cem: mergem cu capul sus sau fugim tupiș? (Spicuii din cuvântări). Am da drept exemple trei afirmații pe deplin concludente: „Un șef de guvern ar trebui să plătească bani groși unuia care i-ar observa prostiile. Pentru că nimic nu-l încurcă pe un conducător mai mult ca prostiile și nu-i aduc o daună mai mare ca prostiile. Și guvernul ar trebui să-l țină pe acest om pe palmă. Dar ce se întâmplă la noi cu omul care observă prostiile pe care le face guvernul? Este bătut și izgonit din societate, este ținut flămând până nu începe și el să spună minciuni și prostii”, „Și acum se taie capul acelora care fac descoperirea că Pământul se învâрте în jurul Soarelui. Încearcă să spui că Basarabia aparține României!”, „Nu ați putut, turcilor, să ne mai țineți vreo două sute de ani sub stăpânire, apoi să ne dați drumul, ca să nu nimerim sub stăpânirea altora, și mai răi?!”

În chiar ultimele rânduri ale recenziei de față plasăm o cugetare a memorialistului despre felul lui de a exista în plan literar, cu deosebire în cartea la care ne referim: „Profesia mea este de a cerceta și de a afla: ce s-a întâmplat, cum s-a întâmplat și de ce s-a întâmplat? Apoi de a povesti oamenilor. Pentru a-mi îndeplini această misiune, e nevoie de o curiozitate permanentă, de o minte trează și de o muncă de salahor”.

Lectura cărții **Călătorii în jurul omului** adevărește în întregime cele trei calități de prim rang ale autorului ei, care prezintă realist durerile noastre de peste două secole și ne îndeamnă să ne smulgem o dată și o dată din comoditatea necunoașterii istoriei adevărate.

AUTORI

Alexei ACSAN, cercetător științific, Institutul de Lingvistică al A.Ș.M.; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Alexandru BANTOȘ, redactor-șef al revistei *Limba Română*, director al Casei Limbii Române.

Marcela BENEĂ, poetă, Republica Moldova.

Silviu BEREJAN, membru titular al A.Ș.M., cercetător științific principal, Institutul de Lingvistică al A.Ș.M.; doctor habilitat în filologie, profesor universitar; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Tatiana BUNTARU, doctor în filologie, conferențiar, Universitatea de Stat din Tiraspol.

Anatol CIOBANU, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, șeful Catedrei de Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică a Facultății de Litere, U.S.M.; membru corespondent al A.Ș.M.; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Ion CIOCANU, critic și istoric literar; doctor habilitat în filologie, cercetător științific superior, Institutul de Literatură și Folclor al A.Ș.M.; membru al colegiilor de redacție ale revistelor *Limba Română* și *Viața Basarabiei*.

Constantin CIOPRAGA, academician, Iași.

Viorel DINESCU, scriitor, România.

Svetlana DRAGANCEA, lector superior, ASEM.

Marcu GABINSCHI, doctor în filologie, Institutul de Lingvistică al A.S.M.

Raisa GALBEN, doctorandă, U.S.M.

Alexandra GHERASIM, doctor în filologie, conferențiar, U.S.M.

Elena MĂRĂSCU, doctorandă, lector, Universitatea din Craiova.

Gheorghe MOLDOVANU, conferențiar doctor, șeful Catedrei Limbi Moderne de Afaceri, ASEM.

Liviu PAPUC, scriitor, redactor la revista *Convorbiri Literare*, Iași.

Liuba PROCOPII, lector superior, Universitatea de Stat din Tiraspol.

Constantin ȘCHIOPU, doctor în pedagogie, conferențiar, U.P.S. „Ion Creangă” din Chișinău.

Dorina-Claudia TĂRNĂUCEANU, doctorandă, Iași.

Dumitru TIUTIUCA, profesor doctor, Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați.

Diana VRABIE, lector, U.P.S. „Alec Russo” din Bălți.

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

